

Rrëfime
mbi përvojat
e fëmijëve
në luftë

Fëmijëri të rrëmbyera

Prishtinë, 2022

abazja besa 20.08/85—04.05/99
abazibra jasmine 10.03/85—05.05/99
abdullahu mirsad 03.01/81—24.12/98
abdylnexhiti bekar 03.05/82—26.05/99
ademaj kreshnik 16.11/82—11.05/99
ademi bekim 06.05/81—27.04/99
ademi baki 01.01/99—25.03/99
ademi esat 15.07/85—30.04/99
ademi besnik 15.11/84—09.01/99
ademi jetullah 10.06/84—01.05/99
ademi ragip 12.10/82—25.03/99
ademi mazlam 01.08/82—27.04/99
ademi bujar 25.05/82—31.03/99
ademi gani 15.09/83—24.09/98
ademi burim 18.11/81—24.09/98
ademi fatmir 01.11/81—24.09/98
agaj leutrim 22.02/96—05.06/98
agushi naim 27.03/85—28.05/00
agushi urim 01.01/83—13.04/99
agushi xhemajl 17.10/81—18.09/98
ahmetaj adur 26.10/98—13.05/99
ahmetaj rinor 15.03/97—13.05/99
ahmetaj florentina 20.10/97—13.05/99
ahmetaj leotrim 05.09/92—13.05/99
ahmetaj aresa 18.12/95—13.05/99
ahmetaj abresha 18.04/92—13.05/99
ahmetaj arbnor 05.12/94—13.05/99
ahmetaj arbnore 18.08/83—13.05/99
ahmetaj saranda 01.11/85—13.05/99
ahmetaj valon 12.10/83—13.05/99
ahmetaj vloria 17.09/86—13.05/99
ahmetaj arben 01.01/92—13.05/99
ahmetaj egzon 10.10/91—13.05/99
ahmetaj agon 12.09—18.05/99
ahmetaj lirdon 01.05/82—27.04/99
ahmeti abedin 09.89—30.03/99
ahmeti alban 12.12/81—25.07/98
ahmeti besim 10.07/81—30.03/99
ahmeti safet 10.07/83—30.03/99
ahmeti tafil 01.07/81—30.03/99
ahmeti efije 20.02/88—11.09/98
ahmeti xufte 28.09/90—11.09/98
ahmeti leotrim 26.02/91—11.09/98
ahmeti vojica 05.09/93—11.09/98
ahmeti elhami 20.01/82—28.02/98
ahmeti jeton 06.08/88—22.05/99
ahmeti shvedit 10.05/82—02.05/99
ajeti nederim 20.10/86—03.02/00
ajeti feni 21.05/83—15.04/99
ajup hachim 17.09/81—17.07/98
alijaj agron 20.10/82—27.04/99
alijaj filloreta 14.04/84—14.04/99
alijaj batmame 05.11/82—14.04/99
alijaj al 27.03/87—26.03/99
alijaj arben 27.05/84—26.03/99
alijahaj leonard 17.06/93—07.04/99
aliumajd 30.07/88—28.04/99
aliru burim 12.06/82—01.05/99
aluka avdyt 01.01/82—05.04/99
aslanaj liron 15.11/96—23.09/98
aslanaj vloria 04.12/98—03.04/99
aslanli abulana 01.01/98—26.08/98
aslanli antiona 01.01/97—26.08/98
aslanli xhafer 01.95—26.08/98
aslanli shpehit 01.93—26.08/98
aslanli jetun 01.01/91—26.08/98
aslanli ejup 11.07/88—26.08/98
aslanli lumir 01.01/86—26.08/98
aslanli burim 23.06/85—26.08/98
avdjia kenan 21.03/82—27.04/99
avduj zepirte 16.02/98—29.04/99
avduhalaj gjezim 24.04/84—01.04/99
avduhalu ymer 04.06/82—27.04/99
avdyli vojica 09.06/85—16.07/98
avdyli bajrush 01.02/83—27.04/99
avdyli sherife 15.07/82—17.06/99
aza syl 08.02/84—17.06/99
azemi kujtim 03.06/85—16.06/99
bafitri kastriot 24.11/83—16.04/99
bajraktari kreshnik 22.05/83—14.05/99
bajrami belirion 01.12/95—14.04/99
bajrami kaltrina 06.05/88—06.05/99
bajrami naser 27.03/84—19.09/98
bajrami islan 26.10/84—30.04/99
bajrami driton 01.01/83—30.04/99
bajrami lulezim 16.03/82—27.05/99
bajrami ramadan 01.08/82—27.04/99
bajrami shpresa 07.10/81—17.04/99
bajselmajan besart 25.11/88—03.05/99
bala nita 01.01/94—12.06/99
bala rina 01.01/92—12.06/99
bala agon 25.01/93—12.06/99
bala dardane 14.09/88—12.06/99
bala hajri 06.08/86—12.06/99
baskata lirim 24.03/84—26.03/99
batusha biser 15.08/82—26.03/99
batusha visar 19.07/83—26.03/99
batusha bekim 31.03/81—26.03/99
bazaj sokol 01.04/85—15.05/99
bazaj smaji 30.08/80—05.03/98
begu fitim 27.07/81—15.04/99
behrami edona 28.11/89—28.03/99
behrami ardit 10.10/93—28.03/99
behrami gadaf 24.06/88—13.05/99
behrami jeton 23.11/82—18.04/99
behrami burim 27.10/82—22.05/99
bejta burim 15.04/82—19.05/98
beki pajtim 20.12/90—05.06/99
beki fidan 01.01/82—24.09/98
bekaj kujtim 05.08/83—27.04/99
bekaj armen 06.06/82—27.04/99
bekaj dritan 13.02/82—27.04/99
beqiraj arilinda 11.09/92—11.06/98
beqiraj arsin 09.07/82—27.04/99
beqiri shkëlzen 21.01/99—28.04/99
beqiri cilirmit 02.06/98—23.09/99
beqiri halim 24.07/85—15.01/99
beqiri ibadete 07.09/84—30.05/99

beqiri hasan 01.07/83—12.05/99
belir 22.09/82—01.05/99
berkuhise 13.01/82—10.05/99
berkuhise bekurme 01.01/82—01.05/99
berisha zejnuje 01.08/82—01.05/99
berisha elhame 02.10/98—02.04/99
berisha lezha 17.07/97—02.04/99
berisha shkurtesa 30.05/95—02.04/99
berisha nasekisa 05.01/93—02.04/99
berisha adnelina 30.10/90—02.04/99
berisha valmir 18.12/91—02.04/99
berisha dafina 05.06/90—02.04/99
berisha shpjetim 09.09/87—02.04/99
berisha athdhetar 02.07/98—02.04/99
berisha shkurte 03.05/98—02.04/99
berisha ahlema 19.01/98—02.04/99
berisha valon 31.12/86—02.04/99
berisha eron 01.05/96—26.03/99
berisha ismet 09.09/96—26.03/99
berisha redon 23.05/97—26.03/99
berisha alian 06.01/89—26.03/99
berisha berolinda 26.11/85—26.03/99
berisha majlinda 26.05/83—26.03/99
berisha doretina 03.02/96—26.03/99
berisha edon 01.10/86—26.03/99
berisha vlorian 01.01/82—26.03/99
berisha grigor 01.91/96—12.08/99
berisha gjei 09.01/95—26.03/99
berisha nait 22.09/89—26.03/99
berisha hanusha 28.12/87—26.03/99
berisha maris 18.11/86—26.03/99
berisha nana 11.05/85—26.03/99
berisha arta 14.07/81—26.03/99
berisha driton 20.02/86—26.03/99
berisha dafina 27.03/83—26.03/99
berisha kushtrim 20.05/87—26.03/99
berisha sherine 05.02/82—26.03/99
berisha besnik 04.12/87—18.04/99
berisha famur 21.12/86—18.04/99
berisha dafine 29.03/84—18.04/99
berisha feni 11.12/82—18.06/99
berisha shpejtim 20.09/98—16.01/99
berisha berat 16.09/89—04.06/99
berisha shpejtim 20.09/98—16.01/99
berisha esad 01.01/87—01.05/99
berisha elvis 01.01/82—01.05/99
berisha shvat 01.01/86—01.07/98
berisha kreshnik 18.07/86—02.05/99
berisha besnik 01.01/86—20.04/99
berisha shkëlzen 15.04/84—14.08/98
berisha elhasan 28.11/83—27.04/99
berisha driton 23.09/83—30.04/99
berisha blerim 14.02/83—08.10/98
berisha agron 16.06/82—19.05/98
berisha partiz 16.11/82—01.06/99
berisha lir 27.11/81—10.05/99
berisha aron 08.11/81—16.05/99
berisha agron 12.06/83—02.07/99
berisha maksut 17.09/81—13.07/99
bezeraj syl 25.11/81—15.04/99
bilali anar 12.04/82—30.04/99
bilali sefidin 01.12/81—30.04/99
bislimi jetun 01.11/83—27.03/99
blagovjez srecko 22.05/83—02.09/98
blakori labinot 02.09/84—06.05/99
bogujevi nura 02.04/84—28.03/99
bogujevi shpend 08.09/86—28.03/99
bogujevi shpejtim 13.04/89—28.03/99
bojaj egzon 12.07/89—04.04/99
bojaj kreshnik 12.07/85—11.05/99
bojaj elhasan 06.06/82—11.05/99
boletini besart 01.03/86—06.04/99
borcinaj valon 16.01/84—04.04/99
bo anik nemanja 05.05/82—18.07/98
brahaj fali 26.11/82—25.09/98
brahimaj fidan 01.01/83—14.04/00
brahimi arsin 15.02/85—23.09/98
brava sud 11.03/83—22.05/99
brudar julija 05.10/89—30.04/99
bujupi emine 20.08/88—28.08/98
bunajko bekim 31.05/83—31.03/99
buzhala bazar 16.10/80—18.07/98
bytyqkashi nehat 27.08/84—21.04/99
bytyqj altion 02.01/97—25.03/99
bytyqj kujtim 14.12/92—08.01/99
bytyqj bahnje 02.11/86—04.09/98
bytyqj faton 12.01/85—01.04/99
bytyqj kujtim 01.01/83—15.10/98
bytyqj elmarze 24.10/82—04.09/98
bytyqj enver 17.10/82—15.10/98
bytyqj hasan 09.05/81—16.04/99
beka diona 01.05/97—02.04/99
baka delvina 05.10/91—02.04/99
baka dalina 13.09/85—02.04/99
baki ar 12.04/82—13.04/99
cakaj arber 01.07/87—09.06/99
caraku hasan 15.11/87—17.04/99
caraku besart 09.09/86—17.04/99
coli beat 04.03/82—10.04/99
cabrati fali 01.01/82—21.05/99
callakaj xyfe 01.01/82—28.08/98
catali jahja 13.04/82—15.04/99
dacic senad 01.01/83—25.03/99
dajkaj përparim 13.06/89—13.05/99
dajkaj arsin 13.06/89—13.05/99
dana labinot 12.02/82—10.05/99
dani shpjonje 02.12/98—11.04/99
dautaj besart 10.09/85—29.05/98
dauti sinan 17.06/90—12.04/99
dauti fidan 28.01/83—25.03/99
dedaj linton 28.08/83—27.04/99
dedaj nikolte 27.12/81—27.04/99
delijaj gani 01.01/82—10.08/98
deliu jeton 20.09/88—26.09/98
deliu menduhije 16.05/94—26.09/98
deliu diturije 17.08/98—19.11/98
deliu antiona 02.06/84—26.09/98
deliu mihane 05.02/82—26.09/98
deliu donat 12.08/91—26.09/98

deliu gentiana 07.05/90—26.09/98
deliu valmir 21.10/86—26.09/98
deliu bleart 17.03/97—03.04/99
deliu hulver 25.02/87—03.04/99
deliu selim 16.11/83—20.04/99
deliu pakize 20.04/83—23.04/99
deliu bastri 30.05/81—30.04/99
demaj emral 01.05/98—25.04/99
demaku driton 03.05/82—17.05/99
demirovic d emilia 15.03/83—01.07/99
demjahja argjent 04.07/93—02.04/99
dervishaj enver 01.01/82—15.03/99
dervishaj burhan 21.12/80—14.10/98
dibrani fitim 21.10/98—22.02/99
dibrani sherife 23.03/83—15.05/99
dallavallari buran 04.12/82—25.03/99
dimitre dragan 01.09/95—11.05/99
dina naim 01.07/83—26.03/99
dinaj besmir 26.05/91—02.04/99
dobra liridon 03.01/84—28.03/99
domi yllika 18.08/82—07.05/99
duraj lulezim 20.11/82—11.04/99
duraku ajat 01.01/83—26.03/99
duraku berat 18.03/82—26.03/99
duraku jeton 17.11/81—26.03/99
duraku jehona 15.10/91—06.05/99
durqij agron 01.10/86—12.08/99
durqij albion 11.11/96—28.03/99
durqij mimoza 25.08/94—28.03/99
durqij arber 01.10/91—28.03/99
durqij dafina 18.11/89—28.03/99
dushmani agron 20.04/82—07.05/99
dvorani hazir 01.07/83—21.04/99
dvorani nuredin 28.08/82—01.05/99
elazar nuri 27.04/81—29.03/99
elazar gjei 25.05/83—04.04/99
elmazi mensur 29.06/81—27.03/99
elshani nederim 01.01/88—17.04/99
elshani kujtim 01.01/84—17.04/99
elshani donjeta 11.07/90—17.05/99
elshani shmesi 03.03/82—24.10/98
elshani burim 28.08/81—29.03/99
elshani shkejrie 25.08/81—05.06/99
elshani arben 20.04/81—14.04/99
emërillahu uran 27.11/89—01.06/99
emrullahu muhamet 20.11/88—17.10/99
fazliu fazli 06.05/82—14.04/99
feka refki 01.01/89—05.07/99
feka hajdin 07.09/82—12.04/99
feka samir 20.12/81—20.04/99
ferizati nuri 22.06/91—30.03/99
ferizi nazif 08.09/84—30.04/99
ferizi rahim 28.09/81—30.04/99
ferizi gjezi 12.09/82—28.05/99
fetahu blerim 01.05/84—31.03/99
fetahu remzi 01.01/83—03.04/99
fetoshi aridan 24.05/83—25.03/99
fondaj ramadan 01.01/87—21.10/99
fondaj arban 28.11/81—15.04/99
franca sheqir 22.06/83—12.04/99
frokro marjan 13.03/84—08.07/99
galloperi burim 25.09/84—28.03/99
galloperi nuri 19.03/82—28.03/99
gashani fatmir 09.09/82—30.04/99
gashi safet 11.05/89—01.03/99
gashi jeton 11.04/82—31.03/99
gashi lulezim 01.01/81—23.09/98
gashi salih 14.02/82—05.07/98
gashi garmend 01.01/82—06.03/98
gashi makfrite 01.01/85—06.03/98
gashi serbeze 08.06/81—12.04/99
gashi aron 01.01/82—07.05/99
gashi arben 10.10/82—15.04/99
gashi afrim 01.10/86—26.03/99
gashi bashkim 27.11/82—15.04/99
gashi lir 31.08/97—08.06/99
gashi agron 10.11/82—12.03/99
gashi kushtrim 24.04/81—24.03/99
gashi bekim 04.06/82—12.04/99
gashi emir 01.09/95—25.03/99
gashi fisnik 05.01/89—25.03/99
gashi natrya 04.08/91—25.03/99
gashi lumturije 14.07/81—25.03/99
gashi blerta 23.01/84—25.03/99
gashi vorim 27.09/91—25.03/99
gashi viora 28.12/89—25.03/99
gashi arben 22.02/83—25.03/99
gashi sedat 12.06/86—25.03/99
gashi besarta 02.01/86—25.03/99
gashi binak 15.08/82—31.03/99
gashi dca 03.05/90—07.04/99
gashi deniza 16.07/94—07.04/99
gashi rea 25.11/92—07.04/99
gashi bledar 07.04/99—07.04/99
gashi mirgjet 07.06/95—07.04/99
gashi serveto 01.09/81—07.04/99
gashi naim 17.08/82—15.04/99
gashi arif 05.05/84—07.04/99
gashi mentor 26.04/83—18.04/99
gashi famir 28.05/94—28.04/99
gashi surtije 28.12/92—31.03/99
gashi shkelqim 31.05/82—26.04/99
gashi salih 11.02/87—05.03/99
gashi ibrahim 21.06/82—30.04/99
gashi armen 20.06/83—03.05/99
gashi fatmir 01.01/83—21.10/99
gavranaj sefidin 29.03/83—01.04/99
gaxhiqj elhasan 04.04/95—15.05/99
gaxhiqj armen 06.09/91—15.05/99
geci arbesa 13.11/98—20.04/99
geqaj sokol 07.03/83—26.05/99
geqaj skender 06.08/81—13.05/99
gërguri zepirne 23.04/83—23.05/99
gërxhalu sabudhin 09.09/92—31.05/99
gërxhalu mybera 07.08/91—31.05/99
gërxhalu abdurrahman 09.08/89—31.05/99
gërxhalu mexhit 14.02/88—31.05/99
gërxhalu muharrrem 13.09/83—31.05/99

gërxchaliu shahin 28.06/84—27.03/99
gërxchaliu shaban 01.06/83—31.05/99
gërxchaliu safet 04.05/91—31.05/99
gigollaj arben 24.03/83—10.04/99
gigollaj ylber 09.12/82—26.04/99
gikolli qazim 05.05/81—28.03/99
gjinovci arton 20.11/83—31.03/99
gjinovci xhavit 04.08/83—01.05/99
gjinovci arton 01.10/81—02.04/99
gllareva avdyt 22.06/85—30.04/99
gllareva urim 22.11/84—30.04/99
gllareva dëfrim 16.06/86—30.04/99
gllareva arton 11.03/82—30.04/99
gllareva lulezim 30.08/82—07.05/99
gjinovci behtar 17.04/89—26.06/98
govdati demilush 29.01/83—08.05/99
guçati arsin 14.05/99—20.05/99
guçi ndricesa 27.09/97—28.03/99
gudaci fitim 11.06/92—21.05/99
guri nerinane 16.07/89—08.04/99
gvzodenovic ukotina 11.04/82—14.12/98
hadërgjonaj skënder 01.06/82—27.04/99
hajdaraj shkëlzen 28.04/84—04.04/99
hajdari albana 30.03/93—24.12/98
hajdari miftar 15.12/88—06.04/99
hajdari ganimeit 06.07/84—06.04/99
hajdari mursel 30.03/85—26.03/99
hajdari vesel 02.01/82—26.03/99
hajdari abedin 20.04/83—26.03/99
hajdari gazmend 10.04/83—28.03/99
hajra gani 14.05/82—08.06/99
hajrizi ilir 01.01/88—25.03/99
hajrizi leonora 25.06/85—02.04/99
hajrali driton 21.08/95—05.04/99
hajrali diana 20.03/99—05.04/99
halilaj valmir 28.07/86—05.04/99
halili albert 26.06/89—01.06/99
halili blerim 22.12/83—30.04/99
halili bujar 13.11/81—24.09/98
halili nexhat 13.07/81—24.09/98
halimi berat 13.02/99—15.05/99
halitaj halime 01.01/81—27.08/98
haliti jetelira 01.02/99—28.04/99
hamza burim 18.05/81—03.07/98
haradinaj myrvete 25.03/83—28.04/99
haradinaj himë 10.08/81—24.03/98
hasanaj luan 16.07/82—27.04/99
hasani elizabeta 15.02/94—13.03/99
hasani besart 01.01/90—09.07/99
hasani fitim 21.10/88—04.04/99
hasani feridun 01.01/82—04.04/99
hasani lumturije 01.01/87—04.04/99
hasani emrah 06.06/87—11.11.00
hasani bedrush 03.02/84—25.03/99
hasani basan 15.07/83—08.06/99
hasani besim 08.10/81—04.04/99
haxha rafet 24.03/89—15.05/99
haxha nexhat 15.08/87—15.05/99
haxha armen 10.04/84—22.04/99
haxhiavdiya rina 02.02/95—02.04/99
haxhiavdiya egzon 20.04/94—02.04/99
haxhiavdiya doretina 03.07/91—02.04/99
haxhidame gazmend 23.12/85—30.05/99
haxhiu arbnesh 04.06/84—30.04/99
haxhiu bedri 01.01/84—28.05/99
haxhiu berat 27.05/82—02.04/99
haxhiar sazani 10.08/81—20.04/99
hereqi arben 15.09/81—17.05/99
heta aziz 25.12/81—01.05/99
hoti arianit 15.02/99—06.06/99
hoti driton 03.12/96—04.09/98
hoti armen 30.06/94—27.04/99
hoti samir 04.07/87—14.04/99
hoti sutki 01.06/85—03.09/98
hoti kreshnik 20.06/84—26.03/99
hoti përparim 01.01/83—05.04/99
hoti valon 03.05/82—26.03/99
hoti petrit 09.08/81—26.03/99
hoti ilir 14.05/81—26.03/99
hoti bekim 10.05/81—26.03/99
hoxhaj elvana 20.05/90—17.05/99
hoxha famir 17.11/86—27.04/99
hoxha jonuz 05.10/84—13.06/99
hoxha shykri 16.05/84—02.04/99
hoxha flaka 25.09/83—02.04/99
hoxha aridan 14.04/83—27.04/99
hoxha blerim 11.06/83—27.04/99
hoxha blerim 18.04/82—01.06/99
huskaj tafil 10.06/81—01.04/99
hysaj kreshnik 15.09/83—08.05/99
hysenaj mejrme 26.09/96—10.08/98
hysenaj nazim 26.06/84—10.08/98
hysenaj driton 03.06/81—27.09/98
hyseni ganimeit 01.01/85—26.03/99
hyseni ramadan 15.06/83—02.05/99
hyseni al 01.01/82—02.05/99
hyseni binak 12.03/82—27.04/99
hyseni driton 13.02/82—30.04/99
hyseni behkhet 25.06/81—25.05/99
ibrahimi gjezi 08.03/88—28.06/99
ibrahimi rajmond 21.12/83—25.03/99
ibrahimi shpejtim 07.05/82—08.04/99
ibrahimi arsin 11.10/81—14.04/99
ibrahim driton 07.07/92—12.09/99
idrizi antiona 07.05/97—08.05/99
ilazaj muhamet 02.11/82—21.04/99
ilazaj hysen 07.11/81—21.04/99
ilmic predrag 27.09/85—22.04/99
imeraj afrim 04.06/97—26.03/99
imeraj arjeta 09.10/88—26.03/99
imeraj ardana 11.05/86—26.03/99
imeraj violeta 03.11/83—26.03/99
imeraj gjylfidana 15.10/84—26.03/99
imeraj florije 16.07/81—26.03/99
imeri hasan 01.01/82—25.03/99
isaj fali 05.04/82—02.04/99
ismajli mehmet 01.01/85—15.04/99
ismajli naser 28.12/81—16.04/99

istrefaj merdiana 04.10/88—31.03/99
istrefaj albulana 01.09/88—31.03/99
isufi veziriz 13.11/84—12.04/99
isufi valjeta 21.08/92—14.04/99
isufi lavdim 17.02/88—14.04/99
isufi kujtim 05.05/81—14.04/99
isufi bajram 30.09/83—27.04/99
isufi besnik 11.04/82—30.04/99
isufi sami 23.02/82—30.04/99
ivan evic midrag 01.01/92—22.04/99
jahaj naser 16.02/86—28.03/99
jakupi muhamet 01.01/83—23.05/99
jakupi shkeladin 05.08/82—15.01/99
jakupi faton 01.01/82—22.04/99
jakupi arsin 15.11/81—22.04/99
janicjevic novica 26.07/81—27.07/99
janovic zoran 02.06

krasniji hajriz 20.06/'83—10.10./99
krasniji avni 05.09/'84—19.04./99
krasniji ismet 23.07/'83—19.04./99
krasniji eset 10.03/'86—29.09./99
krasniji dasharim 18.04/'82—09.05./99
krasniji qerkin 01.01/'84—30.04./99
krasniji agron 15.05/'81—30.04./99
krasniji doruntina 10.06/'97—24.07./98
krasniji ernst 01.01/'96—01.05./99
krasniji perparim 27.08/'94—30.03./99
krasniji donjeta 10.10./92—04.05./99
krasniji hashim 01.01/'87—19.09./98
krasniji haxhi 03.07/'87—31.05./98
krasniji idriz 04.06/'85—06.08./98
krasniji nazmije 01.03/'86—23.05./99
krasniji blerta 08.04/'85—01.04./99
krasniji kushtrim 28.04/'84—01.05./99
krasniji suzane 08.04/'83—10.04./99
krasniji valbona 01.01/'83—04.02./99 *
krasniji shep 08.11/'82—22.04./99
krasniji mehdi 18.08/'82—09.04./99
krasniji vigan 07.09/'82—30.04./99
krasniji sheqir 01.06/'81—22.09./98
kryeziu drita 17.10/'88—02.04./99
kryeziu arind 15.09/'94—01.09./98
kryeziu fidan 15.05/'83—27.03./99
kryeziu fitim 06.05/'83—27.03./99
kryeziu sabetin 15.06/'82—04.04./99 *
kryeziu sami 29.10./80—15.10./98
kuçi dnas 04.09/'83—24.03./99
kuçi minah 14.05/'82—24.03./99
kukaj burim 24.06/'82—13.05./99
kukaj sherife 06.01/'88—13.05./99
kukaj agron 05.01/'87—13.05./99
kukaj ahmet 21.10/'88—13.05./99
kukaj nismet 12.04./91—01.03./99
kukaj fituz 16.03/'82—18.05./99
kukaj alban 17.10/'85—13.05./99
kukaj bledion 04.10./98—13.05./99
kukaj florinde 22.01./94—13.05./99
kuklii avni 05.05/'82—16.05./99
kuqica arif 05.01/'81—06.05./99
kuqishata afendita 01.01/'83—01.11./98
kurtafaton 14.05/'82—28.03./99
kurtaf istref 02.11/'82—01.06./99 *
kurtaf joster 03.07/'88—19.06./98
laku kumrije 01.01/'85—04.09./99
lajqi sokol 12.03/'84—18.04./99
lana hebib 27.02/'82—13.04./99
latifi tetim 15.10/'82—31.03./00 *
lazarevici dalibor 20.08/'82—20.05/'98
lekaj edmond 01.01/'86—07.04./99
lekaj arton 18.11/'83—01.06./99
leki gramos 15.06/'88—09.05./99
lezi sarand 27.06/'87—02.04./99
limani driton 26.10/'83—22.07./99
lipaj gëndresa 20.02/'84—13.04./99
lipaj miridhe 18.03/'86—13.04./99
lipaj lindonah 06.08/'86—13.04./99
lipaj njomez 12.09/'85—13.04./99
llugijati arta 10.07/'93—24.04./99
lokaj artor 07.11/'81—07.04./99
lokaj burim 16.09/'80—01.07/'98 *
loku nasa 04.08/'82—24.03./99
luna xhemajl 01.01/'82—23.05./99
lushtaku florinda 14.12/'97—19.06./99
luta rushit 24.09/'81—24.06./99
lutolli jetmir 02.05/'96—04.04./99
majstorovic ivan 05.09/'81—19.08./99
maksim besnik 02.06/'82—26.03./99
maksim miroslav 01.01/'86—06.08./99
maksimovic olivera 12.07/'86—30.04./99
maksuti gëndresa 01.01/'98—04.04./99
maksuti fikmete 10.12/'90—04.04./99
maksuti rukije 01.02/'84—04.04./99
mala valon 27.10/'81—17.12/'98
mala kllaude 31.01/'84—27.04./99
malaj berisn 29.08/'83—27.04./99
malaj leonard 01.01/'83—20.06./99
malababik milenko 13.04/'83—31.05./99
maloku jetim 05.06/'82—13.04./99
maloku avni 09.04/'82—30.04./99
maloku mehdix 03.01/'83—14.04./99
malaku burim 07.11/'81—27.04./99
maqami lironide 15.04./99—08.04./99 *
marmullaku fatjona 20.07/'97—13.05./99
mataj albesian 03.08/'82—28.02./99
mazrekja hasan 02.05/'82—30.03./99 *
mazreku bekim 01.01/'83—01.07./99
mazreku ersan 30.04/'81—25.03./99
meha ramadan 03.06/'84—22.05./99
mehmetaj arsim 05.02/'82—22.05./99
mehmeti valon 17.03/'87—31.03./00 *
mehmeti selvije 08.08/'82—29.03./99
mehmeti nijazi 11.01/'82—10.05./99
mehmeti mehmet 21.10/'81—27.04./99 *
mehmeti enver 01.09/'81—27.05./99
mehmeti agron 01.01/'83—09.11./00
mekolli fatmir 27.04/'81—19.04./99
mempaj enver 19.02/'82—26.04./99
merliaku armand 16.12/'82—31.03./99 *
meta bajram 04.09/'84—27.04./99
miftari lirinje 10.01/'85—02.04./99
miftari shenis 31.03/'89—02.04./99
miftari muzafer 09.03/'88—02.04./99
miftari nuri 19.11/'84—27.03./99
milenkovic aleksandar
06.05/'84—16.06./99
milenkovic sanja 30.11/'83—30.05./99
milic vladimir 29.12/'87—27.04./99
milic milijana 22.02/'84—27.04./99
millaku isa 09.08/'85—16.05./99
milovanovic miodir 22.05/'82—27.04./99
miroc braham 25.05/'81—27.04./99
mitic irena 28.08/'83—17.04./99
morina xhemal 18.10/'83—11.04./99
morina shkelzen 11.05/'88—30.03./99
morina fidan 24.03/'85—30.03./99

morina mensur 01.01/'84—01.05./99
morina njomez 01.12/'83—26.03./99 *
morina arif 19.11/'89—04.05./99
morina festina 20.03/'97—26.03./99
morina lumir 18.09/'82—04.05./99
morina ekrem 15.10/'83—01.05./99
morina bukurie 15.09/'83—29.03./99
morina kujtim 15.08/'86—28.08./98
morina valon 11.04/'83—31.03./99
morina nesret 29.09/'81—29.01./99
morina florin 27.10/'83—05.04./99
morina merdete 01.03/'94—04.09/'98
muçaj muhamet 20.03/'98—03.05./99
muçaj florin 23.11/'83—03.05./99
muçaj gëzim 04.07/'85—14.06./99
muçaj nijazi 17.03/'82—26.04./99
muçaj nadri hysni 12.09/'81—26.03./99
muçajeta hanumshahe
31.03/'83—15.01./99
muçaj shëptim 25.10/'95—15.05./99
mulaj zëti 23.04/'93—15.05./99
mulaj abedin 20.03/'85—26.03./99
mulaj driton 15.12/'84—26.03./99
mulaj valdete 06.10/'83—26.03./99
mulaj zekë 17.06/'83—26.03./99
mulaj arton 30.05/'82—27.03./99
mulaj burim 28.05/'86—18.04./99
muligi gani 16.11/'84—30.03./99
muligi musa 12.10/'82—30.03./99
muligi behar 01.10/'81—30.03./99
muligi sefialah 26.11/'81—19.08./98
mulijli abas 25.03/'86—30.03./99
mulijli valdete 01.01/'83—28.03./99
mulijli neradin 01.01/'84—12.04./99
mulijli fatmira 12.11/'81—17.04./99
mulijli rexhep 19.04/'86—17.04./99
muqolli agron 04.09/'89—17.04./99
muqolli albulena 22.12/'92—17.04./99
muqolli egzon 18.05/'95—17.04./99
muqolli yber 07.09/'89—17.04./99
muqolli naser 10.12/'86—17.04./99
muqolli shehidë 03.02/'85—17.04./99
muqolli avdullah 19.10/'85—17.04./99
muqolli mendhije 01.01/'87—17.04./99
muqolli mirsad 13.10/'91—17.04./99
muqolli mërgim 01.01/'94—17.04./99
muqolli vahide 26.03/'95—17.04./99
muqolli kushtrim 01.05/'97—17.04./99
muqolli gëndrim 12.06/'98—17.04./99
muqolli florentina 23.04/'96—17.04./99
muqolli shëptim 12.18/'98—17.04./99
muqolli hafije 15.07/'89—17.04./99
muqolli fotos 09.12/'97—17.04./99
muqolli eronit 07.06/'95—17.04./99
murati sof 01.01/'85—27.04./99
murati arif 07.09/'82—27.04./99
murati anar 16.06/'82—19.04./99
murati hulezim 20.01/'82—09.04./99
murtebi burim 07.06/'86—20.04./99
musaj bijram 01.07/'81—02.05./99
musaj rinas 21.08/'94—06.04./99
musliu gëndrim 05.03/'97—07.05./99
musliu hulezim 28.02/'88—13.04./99
musliu nexhmi 01.01/'88—25.05./99
musliu muhamet 02.07/'83—23.11./99
musliu fidam 01.10/'82—15.04./99
musliu nam 01.09/'81—15.04./99
musolli egzon 01.01/'98—14.05./99
mustafa zotir 18.02/'86—18.04./99
mustafa mensur 09.05/'88—18.04./99
mustafa vjollka 11.01/'87—16.05./99
mustafa halime 01.01/'84—16.05./99
mustafa miftar 22.11/'81—08.06./99
neriojaj hulezim 10.10/'82—12.04./99
neziri qemal 31.03/'84—20.03./99 *
neziri avdi 13.07/'81—27.01./98
neziri islam 06.10/'81—11.05./99
nikolic nikola 14.05/'93—27.08./00
nikolic cvetko 16.04/'81—18.07./98
nikolic gordana 16.12/'81—11.05./99
ninaj nura 18.11/'85—28.03./99 *
nuka kujtim 04.06/'84—08.05./99 *
nuraj mërgim 05.07/'95—14.04./99
nuraj gëndrim 08.06/'92—14.04./99
obradovic ivan 03.01/'84—14.12./98
obradska jetmir 16.12/'87—03.07./99
osmanaj gëndim 25.07/'88—29.11./98
osmani ramadan 25.07/'99—12.04./99
osmani edon 27.06/'86—12.04./99
osmani qamil 27.02/'84—30.03./99
osmani fadi 01.11/'82—03.03./99
osmani nexhat 26.06/'82—27.03./99
osmani esat 11.06/'82—27.03./99
osmani fisnik 16.04/'81—30.03./99
pacarizi driton 27.07/'81—02.06./99
pacoli hasan 11.10./90—30.03./99
pajaziti rijad 29.03/'97—25.03./99
pajaziti gentsiana 24.04/'94—25.03./99
pajaziti kosovare 01.01/'93—25.03./99
pajaziti bashkim 27.07/'92—25.03./99
pajaziti haxhi 02.04/'84—27.04./99
pajaziti violeta 13.08/'82—14.04./99
palushi diana 21.11/'94—14.05./99
palushi shëptim 12.07/'82—26.03./99
palushi shëptim 24.04/'83—17.07./98
pavlicioj dajana 16.06/'94—27.05./99
pavlicioj stefan 16.05/'91—26.05./99
pavlicioj nensur 19.06/'84—16.06./99
paci fidan 25.10/'82—29.04./99
pepaj uke 08.03/'83—27.04./99
perçuku kujtim 18.09/'88—30.03./99
pergega dominik 04.05/'82—17.12/'98
petrovic milis 08.02/'96—28.05./00
petrovic marija 07.06/'84—01.05./99
petrovic nikola 07.05/'82—01.05./99
petrovic milis 02.02/'84—17.06./99
pjetri hli 04.03/'82—02.09./99
podvrica burim 01.01/'86—18.04./99
popoli aslan 31.03/'85—25.03./99

popaj behlur 09.02/'83—25.03./99
popaj avdullah 24.11/'82—25.03./99
popaj kreshnik 24.09/'82—25.03./99
popaj shëndet 08.11/'84—25.03./99
preniku kosovare 03.05/'92—22.09./98
preniku sedat 09.08/'89—21.04./99
prokshi betim 05.09/'85—01.05./99
prokshi shëptim 15.10/'84—01.05./99
përtheshi flumur 19.03/'81—28.07./98
qarreti diella 28.01/'86—26.03./99
qarreti gëzim 27.09./90—26.03./99
qarreti nazmije 15.02/'84—26.03./99 *
qava faik 15.06/'83—08.05./99
qelaj dafina 12.12/'98—28.03./99 *
qelaj albert 10.10/'82—18.04./99
qerim musa 02.08/'81—25.05./99
qerkezi edmond 09.02/'83—27.03./99
qevani kimete 01.04/'82—30.03./99 *
qirizi xhavit 22.06/'82—18.05./99
qmeqa venhar 12.05/'92—09.05./99
qmeqa azra 10.06/'88—09.05./99
qmeqa visar 29.07/'86—09.05./99
qorqi avdyli 26.10./90—11.04./99
qorraj arton 13.10/'80—13.07./98
qorri fetije 13.01/'90—25.05./99
qorri arton 24.08/'82—25.05./99
raqi kujtim 01.09/'88—01.11./98 *
rak kushtrim 07.04/'84—02.04./99 *
radulovic alban 03.10/'81—09.06./99
rakic milica 01.01/'96—17.04./99
rama mërgim 07.10/'97—29.03./99
rama arhar 16.07/'96—23.09./98
rama behtar 21.10/'82—30.03./99
rama alitin 25.02/'93—27.08./98
rama vizana 27.05/'84—27.03./99
rama albet 03.03/'83—27.03./99
ramadani bislim 21.01/'96—01.05./99 *
ramadani besarta 11.08/'93—01.05./99
ramadani besine 09.12/'91—01.05./99
ramadani muzafer 09.05/'86—01.05./99
ramadani besnik 23.10/'83—01.05./99 *
ramadani fatmir 15.07/'84—30.04./99
ramadani feriz 01.08/'83—01.05./99
ramadani bajram 14.05/'83—26.03./99
ramadani bashkim 21.11/'82—15.04./99
ramadani rrahim 19.02/'82—15.09./98
ramosaj atdhe 01.01/'82—27.03./99
rashica behar 27.09/'81—16.04./99
rashiti mekmet 25.01/'84—28.03./99
rashiti radki 10.07/'84—28.03./99
rashiti lezi 18/'98—17.04./99
rashiti hafije 15.07/'89—17.04./99
rexhaj fitim 08.11/'81—06.04./99
rexhepi ahmet 14.07/'81—28.03./99
rexhepi krenar 01.04/'88—27.09./98
rexhepi krenare 01.04/'88—27.09./98
rexhepi eldije 01.02/'98—23.05./99
rexhepi hulezim 28.10/'94—28.04./99
rexhepi alban 27.06/'85—26.03./99
rexhepi osman 01.01/'84—26.03./99
rexhepi shylejman 01.01/'94—19.04./99
rexhepi artan 25.11/'82—28.03./99
rexhepi nuri 15.11/'82—26.03./99
rexhepi samed 19.02/'82—15.01./99
rexhepi shemsi 14.02/'82—31.03./99
rexhepi ahmet 17.11/'81—02.05./99
rogljie marko 07.01/'83—31.05./99
rogljiu besim 01.01/'83—05.04./99
rushiti gazzmed 04.10/'82—26.03./99
rusinofiti fortsek 02.09/'91—18.04./99
rrecaj mihrije 08.06/'86—15.04./99
rukliq rafet 13.12/'83—01.05./99
rusteti ismet 10.07/'97—25.08./98
rustemi qazim 02.02/'98—29.05./99
sadiku malsore 11.05/'95—15.04./99
sadiku shkurtë 04.07./90—15.04./99
sadiku fidan 28.08/'86—16.06./99
sadrja flumur 29.08/'86—07.07./99
salihaq blerina 03.09/'94—14.04./99
salihaq besmira 09.09/'93—14.04./99
salihaq hysni 01.08/'81—29.08./98
salihaq vilazim 19.08/'81—14.04./99 *
salihu ramazan 25.02/'92—26.03./99
salihu servete 15.07/'87—26.03./99
salihu mejreme 01.08/'84—26.03./99
salihu gëzim 12.07/'82—26.03./99
salihu baxri 11.06/'90—20.09./99
salihu lufri 11.06/'81—01.05./99
salihu sadri 18.05/'84—20.09./99
salihu florid 24.07/'82—18.05./99
salihu nebih 06.06/'82—01.05./99
saliqaj izahir 30.09/'82—13.04./99
saltetkaj isak 01.02/'84—02.04./99
samadraxha florin 18.12/'81—08.06./99
sefaj aslan 25.10/'83—13.04./99
sefaj rame 01.02/'82—28.04/'98
seferi albina 03.10/'91—06.03./99
seferi besarta 25.07/'88—14.04./99
sejdu valon 18.04/'88—28.04./99
sejdu vebhi 01.01/'83—15.04./99
sejdu ilir 12.07/'81—01.05./99
selimaj kushtrim 07.01/'91—26.03./99
selimaj kosovare 19.08/'99—26.03./99
selimaj shëptim 23.03/'99—24.03./99 *
selmani meritë 16.09/'85—18.04./99
selmani nexhat 24.06/'83—27.04./99
selmani haxhije 02.05/'82—18.04./99
selmani ukan 27.09/'81—27.04./99
simic marko 19.05/'97—31.05./99
smajlag faruk 21.12/'86—31.03./99
smajlag fatmire 21.12/'86—31.03./99
smajlag rexhep 09.06/'82—27.03./99
smajli besarta 24.12/'91—14.04./99
smakiqj ardon 25.06/'98—04.10./98
smakiqj ardon 18.03/'98—30.04./99
smakolli rifat 01.04/'81—14.10./98
sokolaj kreshnik 21.01/'88—14.03./00
sokolaj safet 21.10/'83—01.05./99

sokoli kastriot 07.09/'81—27.04./99
sokoli bahri 25.08/'81—01.05./99
sopa ganime 01.05/'85—03.04./99
sopaj malush 10.04/'84—03.04./99
sopaj hasan 18.09/'81—02.04./99
sopi elez 05.02/'82—13.04./99
spahia arif 20.07/'81—03.05./99
spahiu labiot 22.07/'96—25.03./99
spahiu lirim 11.04/'95—25.03./99
spahiu marigona 04.01/'92—25.03./99
spahiu ilirina 26.08/'86—25.03./99
spahiu refki 01.04/'84—04.09./98
spahiu artan 24.20/'84—27.06./99
spahiu valenton 17.08/'82—10.04./99
spahiu daut 10.08/'81—26.03./99 *
stanijajkovic branimir 01.01/'93—12.04./99
stanojevic zoran 08.10/'81—14.12/'98
stojanovic milica 07.11/'86—14.04./99
suka fitim 02.03/'99—13.05./99
suka fatjon 23.09/'95—13.05./99
suka avni 01.01/'84—13.05./99
suka lumnije 01.01/'82—13.05./99
surdulli ali 05.12/'82—23.04./99 *
syla faton 08.07/'83—22.09./98
syla valbona 13.06/'83—01.04./99
syla rame 25.08/'81—07.05./99 *
sylejmani fiorent 31.01/'85—07.05./99
sylemetaj mazlum 05.11/'96—22.10./98
sylemetaj muharrem 20.06/'93—22.10./98
sylemetaj leonora 13.05/'85—22.10./98
shabani arbasa 01.01/'97—22.09./98
shabani fisnik 20.12/'96—30.04./99
shabani lirim 23.03/'89—13.04./99
shabani elhami 01.09/'83—23.08./98
shabani ahmet 10.01/'82—26.05./99
shabiu mehmetali 06.04./90—20.09./99
shabiu merita 01.11/'86—12.01.00
shabiu muharrem 07.03/'84—20.09./99
shala xhafer 09.12/'97—27.08./98 *
shala valentinë 25.08/'88—27.08./98
shala xhevrije 22.10/'88—10.06./99
shala laureta 01.04/'84—20.10./98 *
shala xhvedet 27.11/'83—30.04./99
shala zymër 13.06/'83—29.03./99
shala arben 15.04/'83—11.05./99
shala idriz 10.05/'82—29.07/'98
shala kujtim—isa 08.07/'82—11.05./99
shala përparim 10.05/'82—24.05./99
shala rifat 01.01/'82—20.04./99
shala valdet 29.10/'81—07.04./99
shala katin 10.02/'81—27.01./99
shaljai nashat 05.08/'83—19.04./99
shaqiri vlora 04.11/'94—09.04./99
shaqiri feriz 04.06/'83—09.04./99
shaqiri lavdim 01.01/'84—24.04./99
shaqiri islam 06.05/'83—01.05./99
shaqiri agim 26.09/'82—22.05./99
shaqiri besnik 01.01/'82—22.05./99
sharku egzonia 31.12/'91—09.05./99
shehu xhela 24.09/'85—26.03./99
shehu ajvaz 11.11/'83—26.—03./99
shehu mentor 16.05/'83—26.03./99
shehu mehmet 20.11/'82—26.03./99
shehu kujtim 13.04/'82—26.03./99
shehu nait 01.09/'81—26.03./99
shehu bujar 13.05/'81—27.04./99
sheqeri gëntir 24.05/'95—29.03./99
shemeti mirli 01.11/'82—02.06./99
shishani blerim 12.10/'82—31.05/'98 *
shishani sami 16.04/'82—01.05./99
shkrelbi bukure 26.08/'81—22.05./99
shërbanii imhane 29.06/'82—26.03./99
shukaj latif 11.09/'81—26.03./99
shutakovci radovan 01.01/'89—12.06./99 *
shutakovci dorle 01.01/'83—12.06./99 *
tafa arben 28.10/'82—14.04./99
tafaj brahim 10.05/'84—14.03./99
tafaj rizah 09.05/'82—14.03./99
tafaleci rexhep 25.05/'81—30.04./99
tafolli shkyrtë 19.01/'82—01.05./99
tahiraj driton 06.09/'96—14.04./99
tahiraj xhemajl 02—15.02/'83—01.05./99
tahiri agron 18.05/'88—18.04./99
tahiri nysret 02.09/'83—25.03./99
tahiri tahir 13.11/'82—07.07./98
tahiri nam 05.01/'82—16.04./99
takis ana 01.01/'92—28.08./99
tarjani fazi 20.03/'92—17.10./99
tasic jasna 07.05/'83—29.04./99
tasic dalibor 10.08/'81—22.04./99 *
temaj naim 04.10/'81—05.04./99
todorovic petar 08.10/'86—10.07/'98 *
topalli admiri 01.01/'90—04.04./99
toplana blerta 07.04/'98—04.05./99
tošovici bojana 28.04/'98—10.04./99
trifovic dragan 10.04/'81—14.12./98
trolli petriri 01.01/'82—05.05./99
trstena besim 22.01/'90—30.05./99
trstena bedria 30.04/'83—30.05./99
thaçi shëptim 15.04/'81—06.04./99
thaçi ibadete 08.08/'84—26.03./99
thaçi agron 04.05/'81—15.08./98
ugzmalj lirije 16.04/'96—31.05./99
ujkani nashat 14.04/'82—19.04./99
ujkani shkelzen 27.09/'82—19.04./99
ujkani edona 16.10/'89—16.11./99
ujkij xhema 22.09/'83—26.07./99 *
uka latifi 20.01/'99—30.05./99
ukaj ludovic 29.09/'88—21.06./99
ukshinaj muhamet 12.09/'97—07.04./99 *
vejisa dorina 01.04/'88—02.04./99
vejisa marigona 27.09./90—02.04./99
vejisa sihana 23.03/'92—02.04./99
vejisa arind 27.09/'93—02.04./99
vejisa rita 27.07/'97—02.04./99
veliqi burim 28.10/'81—01.05./99
velu gëzim 26.09./90—27.04./99
velu shqyrq 05.03/'86—01.05./99

velu fatmir 28.11/'83—02.08./98
veselaj valdet 23.05/'81—04.10./99
veselaj pranvera 19.12/'97—22.09./98
veselaj hana 14.09/'83—31.03./99
veseli faik 30.12/'81—05.01./99
vishaj faton 23.07/'82—29.03./99 *
vishesella dafina 11.07/'92—18.04./99
vishesella miradine 02.12/'83—18.04./99
vishesella ismet 20.07/'83—18.04./99
vishesella kreshnik 14.10/'82—18.04./99
vishi rrahim 29.07/'81—25.05./99
vitia arif 25.07/'82—21.04./99
vojvoda ariant 18.02/'99—23.03./99
vojvoda marigona 15.

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Drejtues i projektit:
Korab Krasniqi

Koordinatorë:
Gjyla Haziri
Natasha Bozhiloviq
Sara Salihu

Redaktimi dhe lektura:
Gazmend Bërlajolli

Intervistat:
Korab Krasniqi

Transkriptimi:
Anita Susuri
Dafina Tahiri
Renea Begolli

Fotografia:
Korab Krasniqi

Bashkëpunëtorë:
Nora Ahmetaj
Bajram Qerkini

Dizajni:
Milky Way Creative

Shtypi:
Prograf

Publikuar nga:
forumZFD – (Forum Civil Peace Service / Forum Ziviler Friedensdienst e.V)

Qendra Burimore për Persona të Zhdukur
Prishtinë, 2022

Intervistë me:

Ajete Ahmeti

Beqir Koci

Dragica Majstoroviq

Hanumshahe Gaxhiqi

Homëz Kpuzi

Marigona Preteni

Mursel dhe Shehrije Velu

Mursel dhe Bahrije Gashi

Rrahim Hasani

Sabri Kelmendi

Zoje Hoti Gashi

Zorica Blagojeviq

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Ky projekt realizohet nga forumZFD programi në Kosovë dhe Qendra Burimore për Persona të Zhdukur, me mbështetje përmes fondeve të Ministrisë Federale Gjermane për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (BMZ) dhe Ambasada Zvicerane në Kosovë.

Libri është botuar për qëllime jo-komerciale dhe nuk është në shitje. Ndalohet shtypja, shitja apo çfarëdo shfrytëzimi i paautorizuar fitimprurës i librit. Libri distribuohet falas në kopje fizike (dhe digjitale) në gjuhën shqipe, serbe dhe angleze dhe mund të gjendet në zyrat e publikuesve.

Rabindranath Tagore

Vrulli i parë i agut shkëlqen mbi gjethet e përvesura të pyllit.

Burri që lexon qiellin thërret:

“Shokë, erdhëm!”

Ata ndalojnë dhe shikojnë vërdallë.

Në dy anët e udhës, misri i bërë zë horizontin,

- përgjigjja praruar dhe e hareshme e tokës ndaj dritës së mëngjesit.

Rrjedha e jetës së përditshme lëviz ngadalë

mes fshatit afër kodrës dhe atij buzë bregut të lumit.

Rrota e poçarit sillet, druvari sjell djegurinën në dyqan,

lopri shpie gjedhët në kullotë,

dhe gruaja me shtambë në kokë ecën drejt kroit.

Por ku është kështjella e Mbretit, thesari me flori,

libri i fshehtë i magjisë,

i urti që njeh urtësinë e përkryer të dashurisë?

“Yjet s’gënjejnë”, jep fjalën lexuesi i qiellit.

“Sinjali i tyre tregon tek ai vend”.

Dhe ecën ndershmërisht drejt një burimi ndanë rrugës,

nga i cili gurron një rrjedhë uji, një dritë e lëngët, sikur një mëngjes që

shplekset në një kor lotësh dhe të qeshurash

Pranë tij në një palmishtë të rrethuar me një heshtje të çuditshme shquhet

një kasolle me çati gjethesh,

te porta e së cilës rri poeti i bregut të panjohur dhe këndon:

“Hape derën moj ëmë!”

Një rreze e diellit të hershëm bie pjerrtas mbi derën.

Turma e grumbulluar ndien këngën e kryehershme të ngjizjes në gjak:

“Moj ëmë, hape portën!”

Porta hapet.

Ëma rri ulur në një divan kashte me kërthirin në prehër,

Sikur agu me Yllin e Mëngjesit.

Rrezja e diellit që priste jashtë te dera bie mbi kokën e fëmijës.

Poeti luan llautën dhe këndon:

“Fitore për Njeriun, i posalinduri, I pavdekshmi!”

Ata përgjunjen, — mbreti dhe lypësi, shenjti dhe mëkatari,

i urti dhe i marri, — dhe thërrasin:

“Fitore për Njeriun, i posalinduri, I pavdekshmi!”

Plaku nga Lindja murmurit vetë me vete:

“Kam parë!”

Fëmijëri Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë të Rrëmbyera

FËMIJËRI TË RRËMBYERA

Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Lufta dhe fëmijët

Në luftërat e ish-Jugosllavisë gjatë viteve 1990, civilët u bënë viktimat të përndjekjeve, të dhunës e të vrasjeve prej njësisë policore, ushtarake e paramilitare dhe subjekt të shkeljeve të rënda të të drejtave dhe lirive të njeriut të parapara në traktate e konventa ndërkombëtare.

Në Kosovë, nga 1 janari 1998 deri më 31 dhjetor 2000 u vranë dhe/apo u zhdukën gjithsej 13,518 njerëz, në mesin e të cilëve 10,794 shqiptarë, 2,197 serbë dhe 527 të tjerë nga etni të ndryshme, me 11,661 meshkuj dhe 1,857 femra. Nga këta, 8,662 shqiptarë civilë dhe 2,132 ushtarë guerilë; dhe 1,197 serbë civilë e 1,000 ushtarë jugosllavë, policë ose paramilitarë serbë¹. Rreth 20,000 femra e meshkuj (të moshave të ndryshme) u përdhunuan².

Pos dëmeve njerëzore, lufta përhap frikë e terror, solli dëbime masive, plaçkitje dhe shkatërrim të arkitekturës, dëme materiale prej rreth 22 miliardë eurosh³, pengmarrje, burgosje e keqtrajtime, vjedhje ose tjetërsim të fondeve pensionale, të dokumenteve kadastrale, të pasurive arkeologjike dhe muzeore, etj., të aplikuara si mjete lufte.

Nga terrori i luftës nuk u kursyen as fëmijët, të cilët u vranë, u rrëmbyen dhe u zhdukën (individualisht ose në grupe); u dëbuan nga shkollat dhe shtëpitë; u sulmuan me bomba nga toka e qielli; u rrahën, u torturuan dhe u (për)dhunuan; u rrëmbyen ose u vranë në spitale; u hodhën në puse e ujëra për t'i fshehur krimet dhe/ose për t'i helmuar ujërat; u dogjën në shtëpitë dhe objektet private; u gjymtuan dhe u vranë në zona të minuara gjatë dhe pas luftës.

Fëmijë shqiptarë, serbë dhe etnish të tjera, të vrarë gjatë luftës së fundit në Kosovë janë 1,024⁴, prej të cilëve 239 të grupmoshës 0 deri në 5 vjeç⁵. Ndërkaq, të rrëmbyer dhe të zhdukur janë 109 fëmijë. Bazuar në të dhënat e siguruar nga Fondi për të Drejtën Humanitare - Kosovë, gjykime për krime lufte ndaj fëmijëve u mbajtën për gjithsej tri raste të rënda (në

¹Libër Kujtimi i Kosovës 1998 - 2000

²Hikmet Karic, Tanja L. Domi, We Need a Better Way to Prosecute Sexual Assault in Conflict, Foreign Policy, 9 March 2022

³Nadie Ahmeti, Mbi 22 miliardë euro dëme të luftës, Radio Evropa e Lirë, 23 shtator 2018

⁴Libër Kujtimi i Kosovës 1998 - 2000

⁵Shkëlqim Hysenaj dhe Lendi Susuri, Sa persona janë vrarë në luftën e Kosovës?, Radio Evropa e Lirë, 12 qershor, 2018

mesin e të cilave edhe me akuza për krime ndaj të rriturve dhe shkelje të tjerave të të drejtave të njeriut). Të akuzuar për vrasje mizore të 36 fëmijëve, në tri gjykime, ishin 15 individë, prej të cilëve 10 u dënuan më gjithsej 158 vjet burgim, 4 u liruan nga akuzat dhe 1 aktakuzë u refuzua. Gjykimet u kryen kryesisht në gjykatat e Serbisë gjatë viteve 2006-2018, për rastet në Podujevë, Trnje dhe Suharekë.

Cenimi i fëmijërisë

Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara njeh gjashtë shkelje të rënda ndaj fëmijëve në kohë lufte: (1) Vrasja dhe gjymtimi; (2) rekrutimi ose përdorimi i fëmijëve në forcat ose grupet e armatosura; (3) sulmet në shkollat ose spitale; (4) përdhunimet ose dhunimi; (5) rrëmbimi i fëmijëve; dhe (6) mohimi i qasjes në shërbimet humanitare për fëmijët.⁶ Nga kjo, shihet se në Kosovë janë aplikuar të paktën 5 nga këto shkelje, me përjashtim të shkeljes (2), duke qenë se fëmijët, në masë të madhe, janë mbajtur jashtë formacioneve ushtarake.

Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijës (UNCRC) e përkufizon fëmijën si person nën moshën 18 vjeç, me të drejta thelbësore për t'u rritur, për pjesëmarrje dhe për përmbushje të potencialit, me standarde të përcaktuara për arsim, kujdes shëndetësor, shërbime sociale dhe ligje penale.⁷

Nocioni i fëmijës që dominon në diskursin popullor dhe mbështetet nga konventat ndërkombëtare (UNCRC), paraqitet si universal, por në fakt është produkt i mendimit filozofik, psikologjik dhe sociologjik përëndimor. Në sisteme të ndryshme ligjore dhe kulturore, disa kompetenca njihen para (apo edhe pas moshës 18 vjeçare), por çdo shoqëri, në një moment në kohë, definojnë kur një person transferohet nga fëmijëria në të rritur të përgjegjshëm.⁸ Fëmijëria mund të kuptohet si rrethanë ose gjendje e përjetuar nga të gjithë fëmijët.⁹ 'Pasiviteti' e 'paplotësia' e tyre, e arsyeton dhe e obligon ofrimin e mbrojtjes dhe kujdesit nga ana e familjes, institucioneve përkatëse, shtetit dhe bashkësisë ndërkombëtare.¹⁰ Fëmijët shpesh shihen edhe si 'parasociale', gjë që e kufizon artikulin e pozicioneve politike ose sociale të fëmijëve në diskursin publik.¹¹

⁶Zyra e Komisionerit të Lartë të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut (OHCHR), 1989.

⁸Helen Berents, 'This is my story': Children's war memoirs and challenging protectionist discourses, 2020, p. 464

¹⁰Tobias Hecht, *At Home in the Street: Street Children of Northeast Brazil*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

¹¹Olga Nieuwenhuys, 'Growing Up between Places of Work and Non-Places of Childhood: The Uneasy Relationship,' in Karen Fog Olwig and Eva Gulløv (eds), *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*, Routledge, London, 2003, p. 99. D. Sears and N. Valentino, 'Politics Matters: Political Events as Catalysts for Pre-Adolescent Socialisation', *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 1, 1997.

Ekziston një 'ndarje konceptuale' ndërmjet fëmijës dhe politikës ose publike, një 'izolim' i konceptit të fëmijës si subjekt veçanërisht jopolitik.¹² Kjo bën të mundshme që fëmijët të shfrytëzohen si motiv për veprim politik. Duke i vendosur në sferën pasive dhe private, kundrejt publike dhe politike, fëmijët 'pengohen' në pjesëmarrje dhe artikulum, ndërkohë që delegjitimohen përbrenda shumëllojshmërisë së përvojave. Koncepti për 'fëmijën', siç shihet nga të rriturit, thyen perceptimin për përvojat e jetuara të fëmijëve në luftë.

Këto norma kulturore ua kufizojnë agjencinë fëmijëve dhe e pengojnë vlerësimin për fëmijët si kontribues kompetentë në narrativizim, edhe në kushte paqeje. Në luftë, fëmijët në thelb karakterizohen si viktimë pasive, prandaj qasjet e shumta në ballafaqimin me të kaluarën dhe drejtësinë tranzicionale vënë fëmijët dhe përvojat e tyre në margjinë: çështja e fëmijëve në luftë nuk diskutohet në iniciativat lokale, shtetërore ose rajonale; rrallëherë fëmijët ftohen të marrin pjesë në këto iniciativa, strategjitë për ballafaqim me të kaluarën dizajnohen pa zërthyer dijen dhe përvojat e fëmijëve në luftë ose kërkesat e tyre pas luftës, etj.

Metodologjia dhe përgjegjshmëria

Etika mbi shqyrtimin e teksteve traumatike-rrëfimore të fëmijëve vë theksin te nevoja për gjetjen e metodave të përshtatshme të leximit brenda konteksteve të ndryshme sociale, kulturore e politike, në njërin anë, dhe konteksteve disiplinore ose shkencore, në anën tjetër.¹³ Në përpilimin e këtij vëllimi, vëmendje e shtuar u është dhënë mënyrave se si mund të lexohen, të kuptohen, të riprodhohen dhe të kontekstualizohen historitë e fëmijëve në kujtesën kolektive, duke u fokusuar në dëmet potenciale që mund të shkaktohen. Duke i marrë për bazë pabarazitë ndërsektoriale ndërmjet pushtetit dhe zërave në prodhimin e tyre, libri u kërkon lexuesve, studiuesve, prodhuesve të dijes dhe operatorëve kulturorë e politikë që të reflektojnë mbi angazhimin e tyre me rrëfime.

Për shkak të kufizimeve dhe formatit (meqenëse nuk bëhet fjalë për analizë cilësore ose ndonjë kërkim shkencor), libri nuk thellohet mjaftueshëm në interpretimin e përmbajtjes së kujtimeve të paraqitura, por ndërton një pasqyrë përvojash, ku në fokus vendosen fëmijët dhe lufta. Në qendër të nxjerrjes dhe paraqitjes së rrëfimeve në libër vendoset

¹² Helen Brocklehurst, *Who's Afraid of Children? Children, Conflict and International Relations*, Ashgate, Aldershot, 2006, p. 140.

parimi etik 'do no harm' (mos bëj dëm) për të evituar riprodhimin ose fuqizimin e identiteteve viktimizuese apo të formave të përgjithësimet, duke u fokusuar në rrëfimtarinë jetësore të subjekteve.

Intervistat janë realizuar përmes metodës kërkimore të historisë gojore dhe janë regjistruar me zë me pëlqim të shkruar të të intervistuarve. Më tej, materiali është transkriptuar dhe redaktuar, dhe para secilit rrëfim, është përpiluar një tekst i shkurtër udhëzues ose përshkrues. Organizimi i intervistave është bërë në formatin e tregimeve jetësore, duke eliminuar pyetjet, nënpyetjet, plotësimet, pohimet dhe bashkëbisedimet jashtë kontekstit. Përmbajtja e rrëfimeve në këtë vëllim është autentike dhe shpaloset e sistemuar në strukturë koherente, me autenticitet dhe natyrë dialektore të gjuhës së rrëfimtarisë. Libri është i ilustruar me fotografi të të intervistuarve, të familjarëve të tyre dhe gjësendeve të mbijetuara të fëmijëve, si çanta, veshmbathje, fletore, lapsa, ngjyra, vizore, lodra, ditarë, etj.

Përzgjedhja e të intervistuarve është bërë mbi premisën e përfaqësimit etnik, gjeografik, gjinor dhe rrethanor. Libri shpalos 12 intervista: 8 janë të realizuara me shqiptarë, 2 me serbë (të zhvendosur nga Kosova) dhe 2 me romë (njëri i zhvendosur nga Kosova). Nga këto intervista, 10 i kemi me prindër të cilëve u janë vrarë ose zhdukur fëmijët dhe 2 janë me fëmijë të cilëve u janë zhdukur prindërit në kushte lufte. Gjithsej 5 intervista janë realizuar me burra dhe po 5 me gra, kurse 2 të tjera me burrë e grua bashkë.

Fëmijëri të rrëmbyera:

Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Adresimi për mirëfilli i trashëgimisë së errët të luftës në Kosovë mbetet tejet i cenuar për shkak të antagonizmave politike (nga brenda dhe jashtë kufijve), retorikës populiste dhe izolimit. Arkitektura politike dhe pushteti në Kosovë, qysh nga shpallja e pavarësisë në vitin 2008, mbetet tejet e brishtë dhe me një kohezion të krisur. Beteja e ashpër politike për pushtet dhe legjitimitet cyt qeveritë drejt bërjeve dhe zhbërjeve të shpeshta, duke bërë që proceset demokratike, forcimi i sundimit të ligjit dhe i llogaridhënies, luftimi i krimit dhe i korrupsionit, ngritja e cilësisë në arsim, shëndetësi dhe shërbime publike, përmirësimi i kushteve të jetës për qytetarët, etj. të sorollaten brenda rrethit vicioz pa parë dritën e suksesit. Në anën tjetër, mungesa e vullnetit politik dhe futja në një

konflikt të ngrirë politik diskursiv ndërmjet qeverive në Prishtinë dhe Beograd, kanë bërë që çështjet që lidhen ngushtë me adresimin e trashëgimisë së luftës të komprometohen në masë të madhe.

Kjo klimë kolektive ka instaluar një kulturë dhe praktikë politike të mbamendjes tejet ekskluzive, në të cilën historia publike për luftën e fundit në Kosovë tregohet përmes dy lenteve të njëtrajtshme: asaj glorifikuese për historitë e treguara nga përvojat e burrave të militarizuar dhe asaj të mirëmbajtjes dhe forcimit të identiteteve viktimizuese përmes të cilës, në mënyrë tejet të përgjithësuar, artikulohen vuajtjet e popullit dhe përpjekjet historike për çlirim.

Ndërtimi i kujtesës kolektive në anën tjetër mbetet proces tejet i marginalizuar, që drejtohet nga iniciativa të decentralizuara dhe jo të koordinuara mirë, kryesisht nga shoqëria civile dhe academia, duke bërë përpjekje t'i kundërvihen monopolizimit politik të historisë duke sjellë zëra dhe përvoja të shumta civile. Këtu përfshihen regjimet mbi përvojat e grave në luftë, të viktimave civile, të familjarëve të personave të pagjetur, të episodeve të tensionuara historike gjatë viteve '80 dhe '90, si dhe të lëvizjeve shoqërore, studentore e atyre të grave.

Mjedisi i vështirë dhe i dhunshëm i luftës së fundit në Kosovë ka pasur dhe vazhdon të ketë ndikim të thellë tek të gjithë njerëzit që jetonin dhe jetojnë brenda kësaj hapësire. Fëmijët i rezistuan luftës në mënyrë aktive. 22 vite më pas, fëmijët e mbijetuar vazhdojnë të jetojnë mes pasojave të përditshme të luftës. Ndërkaq për fëmijët e vrarë dhe të pagjetur, plagët mbesin akoma të hapura për familjarët e tyre dhe komunitetin.

Kur flitet për luftën, fëmijëve në masë të madhe u mungon agjencia. Politizimi, tjetërsimi dhe eksplotimi i historisë dhe historiografisë nga grupe të ndryshme të interesit dhe hisedarë në fushën e pajtimit dhe drejtësisë tranzicionale, matematikimi i narrativës dhe mungesa e iniciativave kërkimore që hedhin dritë mbi përvojat e luftës, i pozicionojnë fëmijët si viktimë pasive. Qasja përjashtuese në dokumentimin e shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut e kufizon kapacitetin kolektiv për të kuptuar plotësisht të kaluarën e vështirë dhe i ngushton përgjigjet dhe mbështetjen e mundshme për fëmijët e prekur në luftë dhe familjarët e tyre.

Për t'i kuptuar plotësisht implikimet e përvojave të fëmijëve në luftë, rrëfimet dhe historitë shoqërore në kohë krizash duhen marrë parasysh. Meqenëse agjencia e fëmijëve rëndom fshihet në diskutimet formale për

parandalimin ose zgjidhjen e konflikteve, rrëfimet mbi përvojat e tyre ofrojnë një mënyrë të njohjes së rolit dhe kapacitetit të tyre në ndërtimin e kujtesës kolektive dhe legjitimojnë zërat dhe përvojat e tyre, veçanërisht kur prodhohen në dhe për hapësira të shtypura mnemonike.

Kujtimet e fëmijëve dhe për fëmijët në luftë ofrojnë një hapësirë në të cilën shumëllojshmëria e përvojave të luftës bëhet e dukshme dhe e prekshme për audiencën e gjerë popullore dhe burim për informim të diskutimeve publike rreth arkitekturës institucionale për rehabilitim, njohje, kompensim dhe memorializim. Përmes eksplorimeve të historive gojore, ky vëllim mëton përfshirjen e përvojave të fëmijëve në luftë dhe pluralizimin e historisë, për të lehtësuar adresimin e heshtjes sistematike dhe përgjithësimet në tregimin për luftën e fundit në Kosovë.

'Fëmijëri të rrëmbyera' rrëfen mbi sakrificën dhe rezistencën njerëzore për mbijetesë dhe reziliencën për të vazhduar tutje me jetën. Rrëfimet në vëllim pasqyrojnë ndërtimin e ideve për fëmijët dhe fëmijërinë, zbulojnë hapësirat kulturore që i mirëmbajnë dhe që i qarkullojnë këto narrativa dhe vendosen në thelbin e hapësirave të 'betejës' për njohjen e individëve dhe grupeve të prekura nga lufta. Në këtë mënyrë, shpërfaqet kompleksiteti i përvojave të fëmijëve në luftë, duke ofruar një kuptim më të mirë për jetën dhe përvojat e tyre dhe një mundësi për të adresuar dhunën dhe traumën e luftës si mënyrë e angazhimit në ndërtimin e paqes.

Korab Krasniqi
drejtues i projektit
forumZFD programi në Kosovë

SHËRIMI I KUJTIMEVE TË DHIMBSHME

Fëmijët dhe lufta

Leximi i këtyre tregimeve, ndryshe prej intervistave personale me dëshmitarët okularë dhe të mbijetuarit gjatë dhe menjëherë pas luftës 1998-1999 në Kosovë, shpërfaq një dinamikë më gjithëpërfshirëse të narracionit të luftës dhe na bind se të mbijetuarit, familjarët e viktimave të luftës dhe të të zhdukurve komunikojnë përmes dhembjes së shpirtit dhe vuajtjes e sakrificës që kanë bërë dhe e bëjnë për të vazhduar jetën. Ata rënkojnë pse s'kanë mundur të bëjnë më shumë për t'i shpëtuar të vrarët e të zhdukurit e familjes, dhe s'kërkojnë asgjë më shumë se drejtësi, rimëkëmbje dhe njohje për ata që nuk janë më. Në të njëjtën kohë, bashkëndejnë për viktimat e etnive të tjera, pikërisht nga fakti se ndajnë dhembjen dhe përvojat dhe më mirë se ata që nuk kanë familjarë të vrarë a të zhdukur në luftë.

Këto tregime personale shpalosin fakte tmerri mbi vrasjet mizore dhe kidnapimet e fëmijëve, ose mbi atë se si nënat i dërgojnë fëmijët me kullosa, e ata u kthehen të vdekur. Në gjendje shoku, një nënë rrëfëhet: “Në dorë i kisha, po s'e disha që janë fëmijët e mi” pasi shkon te fusha i ku kishte gjetur fëmijët e shtritë e të mbuluar me gjak.

Lufta e fundit në Kosovë nuk i anashkaloi civilët: pleq, gra e fëmijë të pambrojtur si dhe persona me aftësi të kufizuara. Shumë nga ata ishin viktimat të torturës, bombardimeve, minave të tokës dhe armëve të tjera shpërthyes, të përdorura në zonat e populluara, ku familjet janë copëtuar dhe mijëra fëmijë kanë mbetur të vdekur ose me pasoja për gjithë jetën. Lufta nuk i kurseu as fëmijët me aftësi të kufizuara që përveç familjes nuk kishin kujdes a përkrahje tjetër. “Po, ai o konë me aftësi të kufizume, s'ka ditë as çka po i thojnë. Si i kanë lëshu, të tanë janë nisë me shku për Llaushë, po ky o' da, o' nisë me ardhë te shpijat tona në Polac. O nisë stani të rekës mas stacionit të autobusave, kur aty do policë. E kom pa me dy sytë e mi kur e kanë vra te reka, se policia shkun e kapën, e ky e shtyjtë ni polic, e rrëzoi në tokë. Si e ka rrëzu, tjetri e ka vra”. Kështu dëshmon vëllai i madh i njërit nga fëmijët e vrarë në luftë, rrëfimin e të cilit mund ta gjeni të plotë në këtë vëllim.

Ka edhe shumë fëmijë që u kidnapuan dhe nuk u gjetën më kurrë. Dëshira për t'ua gjetur së paku eshtrat dhe dëshira për drejtësi janë të përjetshme. Kjo dhimbje ka vrarë shpirtërisht dhe ka shuar fizikisht shumë anëtarë të tjerë të familjeve, të cilat nuk kanë gjetur mënyra se si të përballen me

vuajtjen dhe ndjenjën e fajësisë për atë se s'kanë mundur të bëjnë mjaftueshëm për të gjetur qetësinë, paqen dhe drejtësinë. Nëna Draganqe, siç e kishte thirrur djali i zhdukur Ivani, rrëfëhet: “Kur shkoj në kishë ndez një qiri për të, sikur të ishte gjallë, dhe poshtë ndez qirin për të gjithë të rrëmbyerit dhe të zhdukurit, të varrët që i di dhe nuk i di të vdekur. Për mua, ai është ende gjallë. Do të doja të dija të paktën ku është ai ndërsa jam gjallë, sepse ai më shfaqet në ëndërr. Më thërret, e mban telefonin në dorë e më thotë, 'Unë ika, por nuk di ku do të shkoj'”. Ajo nuk do të vdesë pa e ditë se ku gjenden eshtrat të birit dhe, edhe po të kuptojë se kush është vrasësi, “atë – thotë – do ta fal”.

Këto tregime shpërfaqin një botë të paimagjinueshme dhe të panjohur për të gjithë që nuk e kanë përjetuar luftën dhe dhimbjen e njëjtë me rrëfimet e këtij vëllimi. Rrëfimet ilustrjnë ndjesitë e të qarave dhe të qeshurave, dashurinë ndaj anëtarit të familjes dhe pjesëtarit të komunitetit, dhembshurinë për të zhdukurit e të varrët, pa marrë parasysh përkatësinë etnike, gjinore e racore, dhe transformimin e dhimbjes për të dashurit, në sakrificë për të mbijetuar me të gjallët. Këto tregime na e sjellin një gjeneratë të re si Marigona, e cila rritet pa babain, por jeton me kujtimet dhe virtytet e tij, të përcjella nga e ëma. Dhimbjen dhe hidhërimin ajo vazhdon ta shprehë përmes poezisë, prozës dhe pikturës.

Pas më shumë se dy dekadave që kur përfundoi lufta, në tregimet e luftës frymojnë dromca shprese dhe jete përkundër faktit se kujtesa mund të zbehet, ndërkohë që dhimbja mbetet e madhe. Vullneti për të vazhduar jetën me të gjallët u jep të mbijetuarve forcë dhe ne të tjerëve një mesazh se njeriu, megjithatë, zbulon mënyra për ta tejkaluar dhimbjen, vuajtjen, sakrificën, dhe trishtimin.

Hanumshahja vajton për dy djemtë që thotë se nuk ia mori lufta, por vdekjen e gjetën në minat e pasluftës: “Këta të dy që më kanë dekë, nuk i kam pa as në andërr, se kur mërzitësh shumë, nuk i sheh. Edhe jonë ardhë tu keshë në andër, midis livadhi, diqysh lule plot, dritë, e m'thanë 'Oj mam, na nuk kena dekë, a po na sheh midis luleve sa mirë jena'. Dritë, dritë, dritë, lule, livadhe, qaq tu keshë ata, tu nga. Kur më doli gjumi, diqysh m'u dok sikur kom nejtë me ta, si me i pasë afër, thojsha kokan mirë. Qaty ni here i kom pa, ma kurrë”. Sot, Hanumshahes dhe familjes së saj, dy djemtë me emra të ripërtërirë të djemve të varrë i japin forcë të vazhdojë jetën tutje.

Këto tregime na shërbejnë si referencë dhe burim i informacionit për luftën e fundit në Kosovë, për vende dhe ngjarje të caktuara ku ndodhën vrasje, përleshje, kidnapime, varrosje e zhvarrosje, ndarje përgjithmonë e mallëngjime. Këto tregime do të na ndihmojnë të kuptojmë se si individët dhe komunitetet i përjetuan forcat e historisë, si u ndjenë ata gjatë rrëfimit pas një periudhe të gjatë, cili ishte emocioni dhe mesazhi që këto tregime na i lanë, në mënyrë që brezat e ardhshëm të mësojnë se çfarë ka ndodhë, por edhe të mos i përsërisin gabimet tona.

Çfarë e bën të veçantë këtë gamë tregimesh të luftës është vullneti i madh i të mbijetuarve për jetën, dëshira për të rimëkëmbë në njëfarë mase atë që është humbur përgjithmonë, më të dashurit dhe dinjitetin. Përmes ripërtëritjes së emrave të fëmijëve të vrarë, prindërit i kanë mbajtur gjallë kujtimet për ta. Babai i vajzës së vrarë rome, Elizabetës, e ka vetëm një dëshirë para se të vdesë: t'ia rregullojë vajzës varrin në mënyrë madhështore tek varret e familjarëve të tjerë në Mitrovicë. Ai shprehet i lumtur që edhe emri i vajzës së tij, Elizabeta Hasani, më në fund u fut në pllakën përkujtimore të memorialit në Mitrovicë.

Në këto tregime të luftës shpaloset edhe cikli i jetës, se pas çdo furtune, ashtu siç deti qetësohet, edhe jeta vazhdon, e ndërsa fëmijët rriten, prindërit jetojnë me plagët hapur në mesin e të gjallëve, gjithmonë duke ruajtur kujtimet dhe dëshirën që një ditë t'i bashkohen fëmijëve dhe familjarëve të vrarë në amshim.

Këto tregime kanë rëndësinë e tyre edhe nga ana shoqërore e politike; historitë e luftës mbartin një rezonancë të madhe emocionale për lexuesit. Në to, personazhet shpesh kanë të bëjnë me humbjen: një prind, një vëlla, një mik, një kafshë shtëpiake ose diçka më pak e prekshme, si shtëpia, lagja, ose e kaluara e tyre.

Lufta gjithmonë sjell përmbysje të papritur dhe dramatike. Megjithatë, kur përballen me të vërtetat, të rinjtë që nuk e kanë përjetuar luftën, është e mundshme që ta lehtësojnë ndryshimin tek të tjerët – dhe kjo e bën edhe më të lehtë dhimbjen e paraardhësve të tyre.

Nora Ahmetaj

Hulumtuese në fushën e të drejtave të njeriut
dhe të drejtësisë restorative, aktiviste dhe feministe.

FËMIJËRI TË RRËMBYERA

Dy fjalë nga redaktori i këtij botimi

Nuk ka më të madhe traumë për prindin sesa me ia pa vdekën fëmijës. Marrëdhënia me fëmijën është për të më e jashtëzakonta e kësaj jete: e mëkon, e ushqen, e vesh, e pastron, e edukon, e nxit për suksese, e ngushëllon në humbje, e kështu pak e pak përditë e përkëmb për jetën që e pret kur të rritet. Fëmija për prindin mbetet përgjegjësi madje edhe mbasi të ketë dalë tym më vete. Për më tej, dhe krejt natyrshëm, prindi shpreson që fëmija të vazhdojë me e banu këtë botë edhe kur vetë këtu të mos jetë.

Prandaj, vdekja e fëmijës është ndeshtrasha që e çan një plasë të përjetshme nëpër paqëtinë e shpirtit prindor, sa gjithçka aty e tutje i ndahet në dy epoka – jetën para dhe mbrapa saj. Vdekja e parakohshme e pinjollit e zhvat prindin mundësie për ta ushtru rolin prindor të mëtejme. Ia çrregullon atë që e mendon rrjedhë të natyrshme të jetës. Është vuajtje që ngulmon, kur më thekshëm e kur më mpitë, gjithë jetën e mbetur. Është, në jetën e prindit, më e madhja tragjedi.

Nuk ka një prind në këtë vëllim që ta rrëfejë sot, dy dekada më vonë, vdekjen a zhdukjen e fëmijës në ditë lufte ose fill mbas saj, pa i rrjedhë loti për faqe.

“Kur e pashë tymin tu dalë, dola n'oborr. Po i shoh mixhallarët e krejt katuni ishin tu ngajtë tenalt. Thanë, 'Kanë ra fëmija n'mina bre. Krejt fëmija jonë dekë'. Yrysh e përpjetë unë, tu u ngjitë shpatit, me shku te fëmija nalt. M'kanë dalë kunetët, mixhallarët, përpara, 'Jo, s'ki me i pa!'. Thashë, 'Du me i pa, du me i pa vetë fëminë e mi! Mos m'nalni!'” – Zoja, djemtë e të cilës ranë në minën e vënë gjatë luftës prej ushtrisë jugosllave, rrëfen duke dënesë, megjithëqë teksti, i përqendruar me i lënë të dokumentuara ngjarjet para se emocionet, këtë nuk e shpalon.

Ndërmjet prindëve, që duke qenë të rinj, janë shtu me të tjerë fëmijë mbas luftës, nuk është e pazakontë t'ia kenë përtëri emrin birit a bijës së vrarë. Në të tjera raste, e ka bërë këtë vëllai kur është shtu me fëmijë. Këtë të dhënë, të ndier më parë edhe nga fjalë goje, e konfirmojmë prej këtij botimi. Por, një tjetër njohuri mahnitëse e mësojmë nga ky botim rreth përtëritjes së emrit, që asnjëri nesh, me gjasë, mendu kurrë s'e ka: vështirësinë me e nxjerrë atë emër goje, me e thirrë me të një tjetër fëmijë nën të njëjtën çati.

Katërmëdhjetë vjet mbasi ia vrasin vëllanë e vogël, Beqirit, një tjetër rrëfimtari të këtij vëllimi, i lind djalë, po ai mezi mësohet me e thirrë të birin me emrin e të vëllait që përtërin.

“Ia përtrimë emnin e Ardianit. Unë kisha qef. Se, i përtrijshin atëherë. Po, hala n'emën nuk e thirrim mirë. Lum ia kena lanë, na ka metë, se s'kena mujtë. Veç ia kena përtri emnin e djalit, po me thirrë s'kena mujtë”, rrëfëhet Hanumshahja, të cilës, ndërsa strehohen në mal, granata e minahedhësit ia vret, pos djalit, edhe një vajzë, e tjetrën ia plagos rëndë. Dhe kjo nënë flet kështu sot, megjithëse 'Lumi' është tashmë njëzetvjeçar.

Mënyra se si prindët rrëfimtari po ia dalin t'i bëjnë ballë asaj pjese të qenies mbetë bosh pas humbjes së fëmijës, dallon nga njëri te tjetri. E natyrshme kjo, tek nuk janë kund dy njerëz njëloj. Me gjasë, më e pëlqyemja për shëndetin mendor e shpirtëror është shpresa që ka përqafu Ajetja – nëna që pa t'i çahet koka në dysh nga plumbi të birit adoleshent – e cila, e kapur fort mbas besimit dhe duke e pasë kuptu të vërtetën e pashkundshme për jetën që deri atëherë i mbetet ta bëjë si e gjallë mes të gjallësh, lutet: “Ishalla Zoti na bashkon n'atë dynja”.

Vetëmashtrim? Besime të kota? Epo, tjetri skaj i spektrit është me e viju jetën si frymor vegjetativ, thjesht e veç duke ekzistuar, me e fikë çdo lloj zotësie për ndërveprime, me i tëhuajtë krejt kënaqësitë e gëzimet, siç ndodh – mësojmë nga e shoqja, Dragana – me babain e Ivanit, adoleshentit të zhdukur pak muaj pas lufte, ditën që po nisej nga Kosova për në Serbi me vazhdu shkollim.

Vërtet, shumicën e prindëve e ngushëllon një grimë dijenia se ishte luftë dhe se nuk ishin të as të parët, as të mbramët që t'i ketë pllakosë kjo zezonë. E megjithatë, rreshku për evladin nuk ka të shuar:

“Kur të vdesin nana e baba, asht dhimbje e madhe, por me kohë, varra mshetet. E me vdekë evladi, varra shkon krejt jetën tu u rritë”, ndan nga plagoma e vet Murseli, dhetëvjeçarja e të cilit qe vra në kohë lufte në rimorkion e traktorit, ndërsa ikte me gjyshen prej fshatit. “Varra rritet sa herë ia shoh shoqet që janë rritë, janë punësu, kanë kriju familje” – plotëson e shoqja Bahria – “sidomos kur i shoh në rrugë, që ngajnë e kajnë, me dy duer më përqafin”.

Tema e fëmijëve të vrarë, ndonëse mbizotëruesja, nuk është e vetmja ndër historitë gojore që përmbledh ky vëllim. Ndonjë tjetër rrëfëhet nga fëmija

i rritur pa prindin e vrarë, nga vëllai për vëllanë, nga nëna e fëmijës së zhdukur gjatë, o fill pas luftës.

Urojmë që dhimbja e dëlirë njerëzore, e ndryrë në secilin nga këto rrëfime, të shërbejë për brezat, në Kosovë, në Sërbi, në rajon e kudo, si përkujtues se pavarësisht në ç'grupim, shoqëri, etni a komb përkasim, jemi në thelb e përmbi të gjitha vetje të veçanta e të përkohshme në këtë rruzull, dhe është në dorën e gjithsecilit veç e veç me vendosë nëse gjatë kësaj përkohësie, që e quajmë jetë, do të krijojmë me Tjetrin marrëdhënie mirëkuptimi, bashkëpunimi, dashurie e paqeje, apo do ta kundrojmë nën thjerrën e “dorës sonë”, e me krijë me dorëjashtë acarime që të shkojnë deri aty sa edhe fëmijët viktimë me i pasë. E vetmja mënyrë se si mbarë njerëzimi mund të hapërojë drejt një të ardhmeje më të ndritur është që këtë ndërpyshje ta ketë zgjidhë drejt brenda vetes secili nesh.

Gazmend Bërlajolli
Redaktor dhe lektor

Paralajmërim:

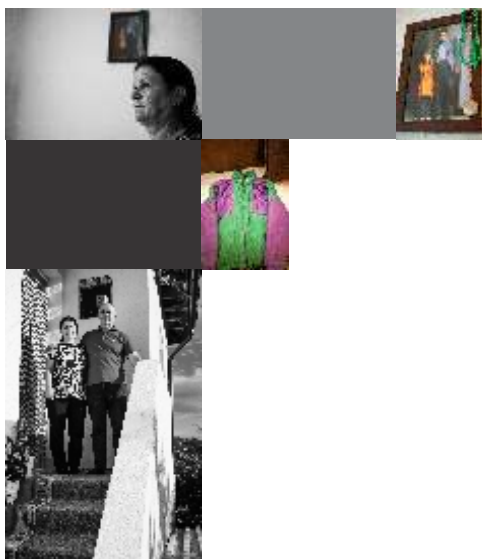
Ky libër përmban përshkrime të hollësishme dhe grafike të persekutimit, ikjes nga lufta, dhunës, vrasjeve, torturimit, vuajtjes, urisë, etj. të nxitura nga lufta, të cilat mund të jenë shqetësuese për lexuesit apo ri-traumatizuese për ato apo ata të cilat/ët kanë përjetuar vuajtje të ngjashme.

Gjuha e përdorur dhe pikëpamjet e paraqitura në këtë publikim janë ato të familjarëve të fëmijëve të vrarë dhe/apo të zhdukur me dhunë dhe të fëmijëve të prindërve të zhdukur me dhunë në kushte lufte të intervistuar për këtë projekt, dhe nuk pasqyrojnë ato të organizatorëve dhe partnerëve, të bashkëpunëtorëve apo të mbështetësve të këtij projekti.

Kur e pashë t'dytën herë (n'andërr) , ish rritë, ish
bo shumë i madh. Edhe flokët krejt qel.
Thashë, “E djali jem, pse I heke?” Tha, “Me ardhë
atje ku jom unë, nuk t'lajné me flokë t'gata”. E i
thashë, “Rri veç edhe pak”. “Jo”, tha, “boll, shkova,
se atje osht shumë ma mirë”.

Ajete Ahmeti

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Burri i Ajetes i bashkohet UÇK-së në kohë lufte. Ajo mbetet me katër fëmijë, më të voglin ende jo tre vjeç dhe vjehrrin plak. Kur forcat serbe i afrohen fshatit, si gjetiu, banorët detyrohen të marrin arratinë për në malin e afërt.

Ajetja thotë se gjatë luftës nuk i ka pa vrasjet masive të civilëve, përdhunimet e grave, torturat çnjerëzore të burrave. Por, pak pa hy në mal me të birin njëmbëdhjetë-vjeçar në ditën e ikjes, Ajetja pa atë që do t'ia shenjojë gjithë jetën e mandejme – vrasjen me snajper të të birit që ia çan atij kokën në dysh.

M'u gajke që hala po merr frymë

Ajete Ahmeti

Unë quhem Ajete Ahmeti, jom nga fshati Selac, e lindun me 20 janar 1967. Jena kanë katër vllazën e gjashtë motra. Baba s'ka punu kurrkun, veç me bagëti e bujqësi o marrë.

Jena kanë ni familje jo edhe aq e pasun, po si shumë tjerë. Edhe jena kanë t'lumtun me prindë, me vllazën, me motra. Prej fëmive unë jom kanë ma e madhja. Aq shumë s'kena pasë, po me qata që e kena pasë, jena knaqë.

Çka ka thanë baba, o bo n'atë familje, çka ka thanë nana o bo n'atë familje. Ia kanë caktu gjithsecilit, "Qet punë ki me kry ti, ti, ti". Krejt i kena kry qysh na kanë thanë ata. Se e kena pasë grunin, kollomoqin, pasulin, me kositë, me mledhë sanë, krejt o dashtë me i kry. S'kena guxu me thanë, "Le t'del ky, s'po dal unë".

T'shkollum nuk jena edhe aq. Unë veç filloren e kom kry, për shkak t'kushteve s'kom vazhdu, se shkolla shumë m'ka shku mirë. Po ishin

rrethanat, largësia, transporti, e nuk i kom pasë mundësitë me u shkollu. Ma ka dashtë shkollën, po kena pasë lopë, dhen, u duhke me i mjelë, me i rahatu. U çojsha herët edhe gatujsa në 8 ora. Sot dëftesën e kom, prej klasës s'parë, dej e kom kry klasën e tetë, krejt me pesëshe.

Shoqni kom pasë shumë. Se na veç t'qatij fshati jena kanë, në Selac. Kena pasë 20 dej 25 nuanës. O kanë fshat i madh, po tash nuk osht metë kërrkush atje. Pesë shpi, gjashtë, ma shumë s'jonë metë. Po edhe msojsat jonë kanë t'mirë edhe na kanë mësua shumë mirë. Na mësojshim edhe serbisht, frengjisht. O kanë nifarë Mursaik Ajvazi, drejtor i krejt shkollave. E krejt që vishin aty, mu ma s'pari m'shtishin me folë. Mitingu që u majke n'oborr t'shkollës, mu m'kanë thirrë, se e kom dashtë tepër shkollën. Mësimin e kom dashtë tepër.

Do mësimin n'gjuhë shqipe i majsha ma shumë n'men, po mas lufte koxha i kom harru. Ra qiky rast, i kom harru. Po kur kthehna, kur mëson njeri me mendje edhe e ka menjen gjithë te mësimi, nuk e harron. Nuk i harroj as mësimet prej klasës t'parë deri n'klasën e pestë. Arsimtarët tani prej klasës t'pestë deri n'tetën, asnjë nuk i harroj. Ama me i takue, pos e kom taku Murat Jusufin, që punon n'komunën e Mitrovicës.

Në kontakt me nja dy shoqe jom kanë mas lufte. E qitash jom veç me çikën e mixhës, se e kom pasë n'klasë. Edhe njo që e kena pasë t'katunit. Tash nuk di a jonë martu, a jonë dalë jashtë. Veç tepër mirë kena kalu. Se si shoqe s'kom pasë qef, as sot s'kom qef, me lëndu kërkon. Ni fletë n'e paça marrë, e kom da me shoqe. Ni laps e kena da n'gjysë me shoqe, se kena kalu shumë mirë.

Mandej të mesmen nuk e vazhdova. Vllau i madh e ka kry shkollën e mesme, edhe i treti e ka kry, po na çikat jo, asnjona. Veç dej n'klasë t'tetë jena shku. Unë kisha qef me vazhdu edhe të mesmen. Bile, kur kesh n'klasë t'shtatë, erdh ni Ferdane, prej Prishtinës, mbiemri s'po m'kutjohet. Erdh i mledhi krejt prindërit n'shkollë. Kur erdhëm, po thotë njani, "Vallahin po, unë po e çoj çikën". Prej krejt prindëve veç njoni tha që po e çon çikën n'shkollë. Sot ajo osht motër medicinale.

Sot qe, 53 vjet, kom qef n'shkollë, edhe gjithë kom thanë që andrra jeme osht shkolla. Po masi vetë s'kom mujtë, Perenia ma plotësoi me fëmijë dëshirën që e kom pasë për veti. Andrra jeme osht gjithmonë shkollimi. Fëmive iu kom thanë, "A hin n'punë a s'hin, shkollën duhet me pasë, duhet me u munu, me mësua".

Kur e kryva klasën e tetë, as pesë-gjashtë muej s'ka jetu baba, e vdiq. I kom pasë 15 vjet. Baba pat shku me marrë kallamoqin me çu me blu n'mulli. Sa o ardhë prej mullinit, n'shpi ka vdekë. Infrakt ka pasë.

Vetëm nana na ka rritë me mundin e vet, me sakrifica t'mëdhaja, besa edhe me varfni. Po Allahi s'ia ka hupë munimin, tanë jena mirë, tanë kena fëmijë. Me vdekjen e babës jena trishtu shumë, se vëllaun e vogël ma ka lanë veç pesë vjeç. N'punë kërkush nuk ishim, vëllau i madh o kanë ushtar kur ka dekë baba. Po me ndihmën e krejtve, edhe erdh vëllau prej ushtrie, në krye të dy vjetve shkoi n'Gjermani, metëm na gjashtë motrat me tre vllazën. Po ai na ka nimue.

Ma së shumti ka kajtë nana. "M'la me fëmijë, çka iu boj, dhetë fëmijë, pa rrogë, pa send". U dashke dikon me çu çoban, me dele, me lopë. Çikat nisën m'u rritë, djemtë kushedi çfarë udhe shkojnë; nana ma së shumti u mërzit. I thojke vëllau i madh kur erdh, "Besën po ta jap, krejt ka me shku mirë, pos ti mos u mërzit". I thojsha edhe unë, "Nanë, krejt kena me i ba qysh t'na drejtosh ti". Na ka drejtu shumë mirë, edhe për fat t'mirë tanë kena ecë, jena martu tanë mirë.

Atëherë s'kishim kerr me shku e me u kthy në Selac, po veç me kuaj. S'ke pasë qysh me shku me marrë harxh, po ktynehere s'kena marrë harxh shumë, se i kishim tamlin, djathin, krejt këto tonat. Në Bare, në Shalë të Bajgorës, osht ngat, o kanë ni dugojë. Qaty jena shku me kuaj, kena marrë edhe jena kthy, se s'ke mujtë me ecë, osht terren i keq. Veç, fshati mrena osht shumë I mirë.

Mas lufte jena dalë te Kroni i Vitakut – aty osht vllau. Nuk osht mo, jeton tash në Suedi, veç e ka shpinë aty. Edhe ata nja dy vjet jetuen qashtu, nana me dy vllazën, edhe me katër motrat e mia, se unë edhe e dyta u martuem. Aty ia kallën shpinë, erdhën apet në Tunel, n'banesë. Po nana shumë u mërzitke për vëllaun, se duel shumë I ri.

Unë jom e martume n'Kutllorc. Në vitin '87 jom martu, 20 vjet i kom pasë. Kur u martova unë, ma e madhja, shumë i ka ardhë vshtirë nanës, se jom kanë krah i saj gjithë. Kur u martova tha, "Allahile Ajete, mos e le dy-tre muej ditë pa ardhë ni herë te nana". Vallahin, falë Zotit, boll larg e kena pasë, veç boll jom shku. Veç n'hak t'sajna. Tani u rritën edhe tjerat çika, edhe djemtë. Po mërzia e babës nuk na u hek kurrë.

Baba gjithë e ka dashtë punën e fushës. Te sana, te gruni, te kallamoqi, na ka pasë neve krejtve. Po baba i ka dashtë ma shumë çikat se djemtë. E

nana i ka dashtë ma shumë djemtë se çikat. Baba shumë na ka kqyrë, respekt kena pasë ndaj tina, marre na vike me folë diçka, e ma shumë e kom dashtë nanën. Nuk e di pse. Nashta pse unë për veti jom kanë ma e madhja edhe e pajsha nanën tu hekë. Se punët e grave nuk kryhen kurrë, e për qata nanën e kom dashtë shumë.

Sot nana m'dhimët, e kom gjallë hala, osht vetë n'banesë. Katër djem i ka, t'katërtit jashtë me familje. Pos me një djalë t'vëllaut osht ktu. Ai djali i ka 19 vjet, osht n'banesë në Mitrovicë, mirë shyqyr Zotit. E marrin, shkojnë rrinë pesë-gjashtë muej, një vjet. Kthehet apet, shkon. Po atje s'i rrihet. Mirëpo, e qiti Zoti n'dritë, se ka hekë boll. Jeta shumë e vshtirë o kanë.

Unë 20 vjeçare u martova. Bashkëshorti nantë vjet osht para meje. M'kujtohet dita e martesës. O kanë 23 shtatori, ditë shumë e mirë, me diell. O kanë larg, prej Kutlllovci me ardhë në Selac, tri orë me ecë n'kamë, ni orë e gjysë me kerre. Po ktyneherë s'ka pasë kerre shumë. Jonë kanë kerre me kual. Mue me katër kerre jonë ardhë m'kanë marrë. Me burra, me krushqi. Kallabllak kanë pasë boll.

Kur erdha këtu te burri, jena kanë 30 robë, familje e madhe. U martuem qysh osht bo përpara. Ni djalë i mixhës tem osht këtu, edhe vëllau i burrit o kanë korir n'shkollë. Ai ka bo llaf për vëllaun e vet, ky djali i mixhës i ka folë për mu. Edhe vjen djali i mixhës, i thotë vëllaut, "Po e lypin Ajetën në Kutllovc". I thom nanës, "Moj nanë mos ma boni ktahën, hala e re jom. Po du me nejtë me ju, jom ma e madhja". Vetë krejt, u duhke me i nimu nanës. Tha nana, "Çika jeme, plakën nuk e merr kërkush". Tha, "20 vjet je kah i bon". Thashë, "Qysh t'jau merr menja pra".

Ke kysmet, mas tri jave erdh apet, u fejova. Gjashtë muej nejta e fejume edhe u martuem. U martova me 23 shtator, e me 20 janar i bojsha 20 vjet.

Kur shkova te burri, nja dy-tre muej nuk kom mujtë me u pajtu, veç për shkak t'nanës. Kurrë s'kom besu qe dikush ia zavendëson punën që e kom bo unë për nanën. Po, po valla, motrat më zavendësuen, tonat me rend. Se tona qishtu si une jonë feju, me pëlqim t'prindëve, t'nanës, t'vllaznive.

Këtu kur erdha, burri pa punë, ni vëlla e kish korir n'shkollë, veç ai në punë. Vëllau tjetër që ish me ta, u kanë mësues në Rahovë, po shkijet e kishin qitë prej pune. Unë u martova, e krye t'ni vjeti u ndajtën këta vllaznia secili n'shpi t'vet. Masi lindi Jetoni këta vëllzania jonë nda nëpër shpija t'veta.

Jetoni o lindë me 6 gusht 1988, n'spital në Mitrovicë. Qatë ditë që shkova me lindë, këta e morën me shi grunin. Po as atëherë nuk o kanë situata e mirë. Për së pari nanë që bahesh, je shumë e lumtur. O kanë fëmijë i mirë, intelegjent. Prej që i ka bo shtatë vjet, Jetoni ka hjekë mas babës t'vet. Aty me shku me marrë dru, me shku me mbjellë grunin, me shku me mledhë sanën, me nga mas lopëve, mas dhenve. Plus n'shkollë o shku e kurrë s'o nalë. Ma s'pari që ia filloi klasën e parë, tha, "Kom me mësu mirë edhe ushtar i Kosovës kom m'u bo". Se e nijke babën e vet. Si u bojshim familje ia nisshim me folë për Kosovën, thojshim mirë osht kush e jep jetën për atdhe, e i hini n'kry djalit. Edhe kurrë nuk o shku n'shkollë pa e përqaftë babën e nanën e vet.

Klasën e parë edhe t'dytën e kryjti në nifarë si shpie; e bonën prej klasës së parë dej t'pestën bajagi, për mos me ardhë fëmija kha në Tunel. Po atij nuk ia mrrijti ymri me e kry, edhe pse shumë mirë ka mësu.

Dy vjet mas Jetonit na ka lindë Fitorja. Atëherë me vllaznit e Shefqetit ishim da, po ni oborr ishim qaty. Shumë mirë kalojshin me fëmijë t'tyne. Fitoren e kena shti gjashtë vjeç në shkollë për me shku bashkë me Jetonin. Ai o kanë n'klasë t'dytë, kjo në t'parën. Po, kjo o kanë pak ma e shpërdhitë, veç i kanë pasë raportet shumë mirë. Taneshi Liridoni o lindë dy vjet mas Fitorës. Liridoni nuk o kanë n'shkollë atje, veç në Tunel ktu o ardhë, se tanaj ma u mshel ajo shkolla në Kutllovc.

Mas katër-pesë vjete, a po i bjen qashtu, lindi Dafina, në '97-ën. Dafina n'luftë o kanë dy vjeç e gjysë, tri hala s'i ka pasë. Pesë vjet mas Liridonit u kanë Dafina. Kur lindi, o kanë shumë keq situata. Në Mitrovicë ka lindë, n'atë anën veriore, në spital të Mitrovicës. Tanaj mas lufte jonë le Valentina edhe Jetoni. Me ni vjet e gjysë ndërmjet.

Fëmija kanë raporte shumë t'mira nërmjet veti, i nimojnë njani-tjetrit. Po edhe na jena familje e qetë, gjithmonë ja u kena kallxu rrugën qysh duhet mirë, qysh osht keq. Edhe ata, falë Zotit, e kanë marrë mësimin tonë.

Edhe baba i tyne gjithmonë iu ka folë ku o mirë e ma mirë. Iu ka folë për familje. Kur o nisë për ushtar, iu ka thanë, "Kqyrni, unë po shkoj ushtar..." As që kom mendu që ndodh, thojsha shkon, e kthehet naj ditë. E na ka lanë neve me babën e vet, vjehrin, edhe une me katër fëminë. Kunati i mori fëminë, shkoi në Gjermani, pat dalë para lufte. Na ishim pos vetun n'shpi, s'ka pasë aty kërkush, pos ni shpi o kanë ma poshtë. Plaku i ka pasë 80 e kusur vjet.

Kena pasë gja shumë, po Jetoni ka hekë shumë. U bojke 11 ora, ai tu nga me mue me i lypë lopët me i pru mrena. Çka o kanë ni punë që e ka punu ni burrë n'shpi, ai e ka bo. Njimdhëtë vjeç, se baba plak, s'mujke. Na mbet plaku me e kqyrë, knena fëmija të vogjël, knena burri ushtar, s'kishe prej kujna as me lypë ndihmë. Po, falë Zotit, apet mirë. I kishim tanat çka na vyjshin, çka me ba. Allahu, atij i kofshim falë, t'lumët na për të, tonat s't'i çon.

Kur shkoi Shefqeti në UÇK, u çu herët tha, "Unë u nisa". U nis me ni djalë t'mixhës, që jonë kanë bashkë. Dolëm n'dritare, unë e Jetoni. I tha, "Bab', ku po shkon?" Tha, "Po shkoj me çliru atdheun. A din që t'kom kallxu ma herët?" Tha, "Po, e di". Edhe ai, djali i mixhës, tha, "Ajete, qysh e ki çehrën?" Thashë, "Mirë." Tha, "Shko pajtoma edhe gruen". Ishin pak ma poshtë ata me shpi.

Masi u nisën këta, menja jeme që po shkojnë e s'osht kurrigjo. Kur shkoj i thom grues të këtij kusherinit, "E çka ki ti që po kan?" Tha, "Po kta shkuen, e s'dihet a kthehen shnosh a nuk kthehen gjallë!" Thashë, "Qysh e ka shkru Zoti. Nëse e ka shkru Zoti, desin, nëse s'e ka shkru, vijnë".

Mas nja dy-tre muej ditëve u kthye Shefqeti, po apet shkojke atje. Non-stop veç fëminë me i çu n'shkollë lypke. Kur erdhëm këtu në Tunel, aty n'shkollë i tha ni kojshi Jetonit, "Ku e ki babën?" Tha, "E kom në Gjermani". "Po rren ti, babën e ki në Shqipni. Veç kena me t'vra ty edhe babën tand". Nuk i kom njoftë unë ata, veç kunati i njifke, se kojshi qitu. Se kunati o ardhë para lufte në Tunel.

Edhe nejtëm këtu ni muej ditë në Tunel, këtu shkojke n'shkollë, unë shumë u tutsha. Kur tha ni ditë, "Pashë Allahin mam', nër ni therrë n't'jetofshim, veç çu t'shkojna nalt, në Kutllorc". Thashë, "E more djali jem, ku me shku na në Kutllorc, larg dugojtë, e larg gjithçka". Tha, "Çu shkojna, i marrim kta dy fëminë e babëgjyshin edhe shkojna". T'nesrit jena çu, i kom marrë fëminë, e kom marrë vjehrin edhe jena shku ni shpi të vjetër.

Kur erdh Shefqeti prej atje ku ish ushtar, e bonëm pak meremet me djaln e mixhës edhe hinëm qaty. Une me katër fëmi, edhe ish djali i mixhës ma poshtë me shpi.

Ni natë, borë, ftoftë, fryjke, krejt derën na e nxuni bora. Lopët menxi i mlodhëm. E kena pasë antenën e Kutllorcit nalt, na poshtë. U tutsha. Thashë, "O Zot, n'dorë tane". Tha djali, "Hiç mos u tut, se babën ushtar e

m'u tutë na, marre osht'". I tha baba, "E hallall t'koftë djali jem!" Hala nimëdhëtë vjet s'i kish djali.

Lehi atë natë qeni, krisshin pushkë, na kurrë pa shti gjumë n'sy. E u sëmu taneshi vjehri, o Zot i gëzuem, po keq u sëmu. A i dhimke shpina, a i dhimke lukthi... T'e thërras kunatin t'nesrit e vjen e merr, e çon te mjeku plakun. Jetoni non-stop që o dashtë lopëve me iu qitë, me bajtë ushqim. Unë me të.

Edhe mas dy-tri dite a ni jave e marojmë nifarë shatori n'mal. Ishim dy familje, edhe t'mixhës t'Shefqetit, edhe na. E t'na hetuen, e gjuj granata, e gjuj, e gjuj. Ish edhe ni djalë, i djalit t'mixhës, veç qat djalë e ka, thashë, "O Isuf, merrma veç Jetonin". E muer, dolën n'rekë, shkuen poshtë. Po ish konë pas sarihë kur u kthy, se shumë gjujtën granata, tepër.

T'nesrit jena nisë për Bare. N'kamë jena shkue, të tanë, me fëmijë, e vetë, sa kena mujtë me ecë. Kena nejtë ni muej në Bare. Edhe metëm pa bukë, pa miell. E çohna e marr djalin, i hypëm kalit e shkuem une me Jetonin në Selac. E t'e mushëm 100 killa kallamoq, mixha jem na i mushi, i ngarkuem. Prej Selaci jena ardhë në Bare n'kamë me Jetonin. Tamon e kena çu me blu, na kanë thanë, "Na kanë rrethu shkijet". Edhe e kena lanë qashtu. Jena nisë prej Barës n'kamë apet në Kutllovc. Tanaj prej shpije s'jena dalë ma hiç.

Atë ditë që o vra Jetoni jena çu, o kanë edhe kunata, kena gatu, kena piqë bukë. O kanë data 22 maj, ora 11. I kena pa shkijet që erdhën, po s'kena menu që jonë shkije, po menuem që erdh dikush me mledhë lakna.

Ma ka lypë djali do sheqer me ia qitë n'tamël, se pike, thashë, "O djali jem, po s'ka". Qajo m'ka metë pikë, sheqer që s'kom pasë me i qitë. Tamon jena dalë n'oborr, e kena pasë me thanë dy-tri metra malin ngat, kanë nga krejt, jonë hi nëpër male. Qetë çikën që e pata, Dafinën, e ka marrë kunata n'grykë, se dy vjeç e gjysë ish, hala tri s'i ka pasë. Djalit i kom thanë, "Ec Jeton, se veç po e marr ni kafshatë bukë". Thashë me vete, më lypin fëmija bukë. M'thotë, "Jo, nuk dal pa ardhë edhe ti".

Vjehri shkoi në mal. Ata tanë jonë hi n'mal. Na dy, tamon e kena qitë kamën, ai o kanë përskej, Perenia e rriti, u ba shumë ma i madh se unë. Tamon e kena qitë kamën me hi n'mal, veç kur u rrëzu ai. Veç kur pashë që i shkoi kapaku i kresë fluturim edhe trutë krejt ia qitën n'tokë.

Kur e kom pa, “O Zot n’dore tane, Jetonin ma vrajtën”. Ma çoi Zoti forcën e t’e kapi n’grykë e t’e shti n’mal.

Po dej e çova ma nalt, e kom hekë këmishën, ia kom pshtjellë krytë. Ma ka gjujtë kunata ni xhemper, ia kom pshtjellë, veç thojsha mos t’i bijnë krejt. Po dej shkova unë atij iu hoqën trutë krejt, në krye nuk i met kurrëgj.

E shtreva unë aty. Shkijet vishin kah na. Kur erdhën aty përskej, u nijshin pushka. Për me dalë në fshatin Rashan, thotë kunati, “Ajete lëshoje!”. Po ma çoi Zoti forcën, as me lëshu s’mujsha. Thotë, “Lëshoje qitu”. I thom, “O agë, ku me lëshu, ky o gjallë hala”. M’u gajke që hala po merr frymë. Më thotë, “Jo vallahin, djali o deké”. Tha, “Shkijet po vijnë”. Shtatë-tetë veta a ma shumë jonë kanë. Thotë, “E lojna qitu djalin e kthehem i apet, se tutna na nxojnë tanëve”. I thom, “S’e lo kurrë e për këtë dynja djalin. Le t’më nxojnë, le t’më vrasin”. I thashë, “Ecni ju”. Tha, “Vallahin nuk t’lo kurrë veç vetë”.

Dafina, çika e vogël, pa hangër, pa pi prej 11 t’ditës deri në 2 t’natës. Edhe qaty nejt i me ne, te xhenazja.

Kur nja dy ushtarë, kah në 2, ia nisën po i kallin shpijat. Tash le ky që vdiq, e vrajtën, po hupi i dyti, dy ditë nuk e kom gjetë djalit, Liridonin. Prej krismave, prej tute, o shku malit, kah ka mujtë edhe o dalë në Zasellë. Thashë, “O Zot, lenai mentë n’kry, ky diq e shkoi, Allahi e ka shkru qishtu, po ku me gjetë tjetrin?”. Në krye t’dy dite m’thirr kunati, thotë, “Liridoni ish në Zasellë”.

Erdhën burrat, e varrosën djalit qashtu qysh ke, po trutë masanej ia kom mledhë edhe iu kom thanë, “Qe, qeto jonë trutë e tina”. Skej mali qaty e kom varrosë pak a shumë. Sa herë shkoj me i vizitu vorret, edhe trutë e tina jonë t’varrosta qaty, se krejt gati i kanë dalë, krejt gjaku iu ka derdhë. E iu shterën sytë, e u shter krejt, që ia hekën komplet gjysën e kresë.

Po s’më ka ndi kush zanin, as s’më ka pa kush lot. Pse? Se na ka folë Shefqeti si fëmive, si mu, na ka thonë, “Lufta edhe me krisë, çka t’bohët duhet me përballu, duhet me konë t’fortë”. I menojsa fjalët e tina.

E burri s’e ka ditë hiç, dej u kry lufta, që i ka deké djali. Ata krejt kanë marrë vesh, ky veç kur o ardhë, e ka pa vorrin. I ka thanë djalit t’grues t’mixhës, “Qai vorr i ri, i kujna o?” I ka thanë, “Vallahin, djalit ta kanë vra”.

Na, si e vrajtën djalin, shkuem atë natë në Reshan nejtëm. Djalin tjetër s'e gjojsha. Kur, mas dy dite, masi kallxuen që osht në Zasellë, shkuem nejtëm nja tri net, bujtëm te miqtë e kunatit. Tani na çuen për Mal të Zi. E boll kom bërtitë, "Nuk po shkoj, djalin ma vrajtën, ma s'ka kurrqjo!" Veç vjehri, "Veç ki me dalë, veç ki me shku". U çuem e shkuem.

Na e zhdrypën policia kunatin prej autobusi edhe babën e Shefqetit. Une pa kurrfarë dokumenti, as letërnjofim, as kurrqjo. Hinën na vetën. Sa mujke kajke vjehri, thojke, "O na apet, po Ajetja pa dokument". Thojsha, "Mos e ki gajle babë, se sen nuk bohët. Masi shkoi Jetoni s'po jom ma për kurrqja". "Jo, kujt po ia len këta tre tjerët?". Thashë, "Edhe këta tretë evladë i kom, veç..." Deshti Zoti, nuk na nalën kërrkun, mu nuk m'vetën për dokumenta. Ata i khyen n'autobus, veç dokumentat jau lypshin.

Në Mal të Zi kena nejtë tri javë n'Ulqin. Na i maruen do shatora, plazha e vogël o kanë shumë ngat. Po kujna s'iu ka vra dikush, e ka kajtë mallin, kujna iu ka vra dikush, nuk i ka interesu për mall. Mu besa nuk m'ka interesu malli as hiç, se shkoi djali. E shumëkushi, kur ishim në Mal të Zi, kajshin, "Na u ka sosë shpia, i kom pasë qikaq, i kom pasë këto, ato..." As qe kisha qef me i ngu bile. Se une e pata zemrën teme t'dame që djaln ma vrajtën. Po falë Zotit – venin e tij se nxen kërkush – po qe edhe ky tjetri tash, e fali Zoti.

Kur jena kthy prej Malit të Zi, jena ardhë drejt këtu. Se këtë shpi kunati e pat ble para lufte. Edhe hin Shefqeti këtu, s'ka pasë ku tjetër, atje e kishin sosë, edhe nejtë, na tri javë nejtëm atje edhe erdhëm këtu. Shefqetin e gjetëm këtu. Pesë vjet nejtëm qashtu pa e ble, mas pesë vjete tani e blejtëm. Na e blemë këtë banesë, tanaj edhe ai e blejti n'atë anë anena e u bonën të dyjat tonat. U bashku familja.

Erdh Bajrami i parë, gja ma t'vshtirë s'kish, se gjithë kena pasë qef për Bajram me u bashku, jena kanë familje e lumtur. S'kena mujtë me përballu qat ditën e Bajramit t'parë pa Jetonin. Po erdh nana, tha, "Nuk bon kështu, i keni tjerët". Tha, "Po mu, që m'kanë lanë me dhetë fëmi edhe kryetare të shpisë?". Tha, "Jom ballafaqu me ta, s'ma ka hupë Zoti munimin. Edhe ju duhet m'u pajtu". Fjala e nanës na ka nalë pak edhe jena qetësu. Po edhe Zoti, atij i kofshim falë, ta çon gajretin.

Po kur e nisi darsmën kunati për dy djemtë, mejherë mas lufte – s'kanë dashtë me nisë darsëm, me bo gjymysh – une e para jom shku. E kom lëshu muzikën. Edhe për t'dytin qashtu. S'po du kërkush me metë e mos

me ditë kënaqësinë e evladit t'vet, n'hak temin. I dekni me t'deknin, i gjalli me t'gjallin. Gjithë kom thanë, edhe sot thom. Tanëve iu ka dhimtë, se tanë ata çka jonë dekë, jonë kanë t'nanave. Po gjithkujna iu ka dhimtë ma s'shumti I veti.

Edhe sot më thojnë, "Qysh po munësh me përballu, qysh ke bo muzikë e para?". Kom bo, se jo për hak temin me thanë, "Haku i Ajetës nuk mujta as me lëshu muzikë, as s'ia dita knaqësinë..." djalit, a resë.

Masi jom e knaqtë me këta tjerët fëmijë, ishalla gjithkush knaqët, kush i ka. Se m'vjen shumë herë e mërzitna. Po iu kom mbështetë Zotit, atij i kofshim falë, çka u bo me me krejt thuja se, u bo edhe me mu.

Luftë o kanë, shyqyr Zotit për marre nuk o shku, veç luftë, se fëmijë, as s'ka pasë sherr as kurrqjo. Zoti e ka shkru.

Masanej, 35 vjet i kom pasë, meta shtatzanë. Lindi Valentina, çika. Edhe besa s'kom ditë me thanë, "Pse Zot ma fale çikë?" Çikat shumë i du, Allahi e kish shkru. Vajzë shumë e bukur, shumë e mirë. Edhe meniherë meta shtatzanë prap. Kur lindi djalë, isha n'dilemë: a me ia përtri a jo emnin? Dikush, "Jo, s'osht mirë me ia përtri". Valla jo, e vendosa. Unë vendosa. Besa edhe me bashkëshortin, se nuk osht puna veç emnin me ia përtri, po me thirrë emnin Jeton, me kanë ni Jeton apet n'shpinë tonë. Edhe falë Zotit, krejt i ka ngja. E sa herë shkojna te vorret që e ka përvjetorin, shkojmë të tanë, krejt kajmë, ai s'kan. "E ka shkru Zoti, që ku e keni Jetonin". Po e kemi Jetonin, po venin e tij s'e nxen kërkush.

Mas luftës, Shefqeti ni vjet punoi pa pagesë në TMK. Po, e kishim lopën, krejt me tamël, me djathë, i bojshim. Krejt fëminë i kena shkollu. Edhe bletë kena pasë, me mjaltë. Kena henëz sot. Krejt këta fëmijë e kanë marrë fakultetin me pare t'tina. Ma s'shumti ka shitë tamël, djathë. Ma s'shumti kanë marrë mësusat, se shkolla qitu ngat.

E përpara, kur o kanë Shefqeti në Kutllovc para lufte, ka pru tamël kha poshtë, veç mos me iu bo myhtiaxh kërkujt. Punu s'ka, veç ka shitë tamël, djathë, sa ka mujtë qitu në Tunel; n'krah i ka pru. Tanshi edhe fëmijët, këtu masi erdhëm, e merrshin, e çojshin tamlin, veç me jau bo naj dinar me i shkollu. Po edhe keqpërdorë s'ia kanë, edhe ata kanë mësua mirë boll.

Po si familje s'kena pasë kurrë qaq që me thanë. Kurrë s'kanë thanë këta fëmijë, "Pse s'po na jepni 50 cent, 20 cent, me ble diçka". Kurrë. Se e kanë

ditë që s'ka. Sot e bojnë dinarin e vet, çika tash u martu, i ka dy fëmijë. Liridoni e ka kry shkollën e fakultetin. Ka studiu jashtë, e ka ble kerrin, e ka maru garazhën. Edhe e ka bo këtë shpi meremet. Kjo shpi o kanë llom, s'ke pasë qysh me hi këtu. As shkallët s'i ka pasë sigurt.

Liridoni, falë edhe babës t'vet me mjaltë që shitke, veç ma s'shumti Liridoni i ka pasë paret e bursës edhe ka çu sa ka mujtë pare, plus e ka ble kerrin. S'kem qaq kapital, po s'jena keq, mirë jena. Kur je e lumtur me fëmijë, pasuria e madhe osht fëmija. Edhe ni idare e kena. Une e marr pensionin e djalit, Shefqeti t'vetin, jo pak me mjaltë, sivjet s'kena pasë, se po, mirë. Veç që me na i dhanë krahët, Liridoni.

Fitorja osht vajza e madhe. Ajo fakultetin juridik e ka kry. Fitorja o kanë shumë e sjellshme, shumë e mençme. Sot na çka t'kena diçka, i drejtohem Fitorës ma s'shumti. Si vllëznit, si motrat, si prindët të dytë, na me Fitorën duhet nihere me kuvendue, para se me marrë iniciativë. Fitorja osht tepër intelegjente, edhe osht edhe prej goje.

E kryjti masterin, edhe shoqja e vet e qiti për vëlla t'hasretit. Edhe Fitorja e çeli zyrën, n'fakt ia çeli Liridoni. Zyrë të avokatit. E fejume o kanë, kur ia kena çelë zyrën. Po tani i lindi djali, u desht me lanë ni kohë zyrën, po e çeli apat. Tani i lindi çika, hale n'zyre nuk osht.

Dafina osht tu e përfundu fakultetin e edukimit. Temën e diplomës e ka përgaditë, veç ka me mbrojtë n'shtator, e me diplomu kismet. Edhe Dafina ka marrë bursë. Dafina krejt me 10-she ka kalu. Liridoni krejt me 10-she, qashtu Fitorja. Valentina osht për gjuhë shqipe, edhe ajo n'fakultet në Prishtinë, edhe ajo falë Zotit osht tu shku qysh jonë shku këta t'parët. Jetoni osht n'gjimnaz, edhe ky gjithë i shkëlqyshëm. Po, andrra jeme u ba realitet, masi s'kom mujtë vetë m'u shkollu. Se une edhe sot e kom andërr, edhe nuk m'hekët maraku I shkollës.

Te ky Jetoni që ia kom përtri emnin, shumë e shoh Jetonin e madh kah sytë e kah trupi. Veç me më thanë, "Po m'dhem dikun" ose me i bërtitë dikush, ose me pa veç lotë që po qet, unë s'muj me përballu hiç. Mejherë m'dhem zemra. Tanë evladë i kom, veç këtë s'muj e nij tuj kajtë. As s'muj hiç me pa nervoz. Veç ky shpirtin ma këput.

Para tri vjete, o kanë qitu, o kanë shumë ftoftë, dimën. Ka marrë ky ni sajë, asfaltit teposhtë, o kanë ni kerr i prishtë, i ndaltë qetu. E i ka ra aty kamës. E po thotë ni djalë i kojshive, "O hajde merrne Jetonin se o metë".

Qaty e di, e kom marrë, i kom bërtitë. Me ia pa kamën, gati e kish këputë n'asht. Vec kom bo, "O Zot, n'dorë tane çka koka bo me to". E kena çu qashtu te mjeku. Plot 17 kamca ia kanë ngjitë. Po falë Zotit mirë; shejën normal e ka, veç mirë osht tash. E po du me thanë, këta s'muj me ni hiç tuj kajtë. As s'muj hiç me pa nervoz, se mejherë ligna. Se nonstop kur e kqyri atë, bile sidomos kur ma kthen shpinën, krejt si ai m'doket.

N'fillim, mbasi vdiq Jetoni, e pajsha n'andërr, po tash ma rrallë. Tash ma nuk e shoh. N'fillim, erdh e m'tha, "Allahile, merrne Liridonin, se veç mrena po e mani, e qitne në Kutllovc najherë, se o Zot sa mirë po bohët mëngjesit". Edhe e majshim mrena, nuk e lejshim me dalë. Krejt shkojshin, osht ni bazen atje, na nuk e lejshim. Sot kurrnihere s'del, as s'del natën, as s'del që me thanë. Veç i grah punës t'vet edhe hiç s'lakmon me dalë. Ky i vogli ma del.

Kur e pashë t'dytën herë, ish rritë, ish bo shumë i madh. Edhe flokët krejt qel. Thashë, "E djali jem, pse I heke?" Tha, "Me ardhë atje ku jom unë, nuk t'lajne me flokë t'gata". E i thashë, "Rri veç edhe pak". "Jo", tha, "boll, shkova, se atje osht shumë ma mirë".

I maj n'men qeto dy andrra që i kom pa. Tash ma rrallë e shoh, jo fort shpesh. U bonën 21 vjet. Bash për ditëlindje t'tina kom shkru n'telefon, jau kom çu krejt familjës teme çka kom te nana, motra, vllazën. Jau kom shkru rrafsh ni faqe në viber edhe jau kom çu secilit. Une e maj n'men, prindi nuk e harron. Po noshta as vllëznit e motrat nuk e harrojnë.

E kur kthehesh me mendu, luftë o kanë, shumëkush o metë pa asnji të vet, shumëkujt ia ka fikë derën. Na s'kena pa shumë çka kanë bo, na e kena pa që u vra djali prej plumi. Po s'kena përjetu dhunime, as t'rrehne. S'kena pa. Veç, për mu o kanë boll.

Krejt shkijet çka jonë kanë qitu, ma merr menja, me siguri qata e kanë vra dikush. Qat ditë e kanë vra djalin, qat ditë jonë zhdjergjë teposhtë, e kanë nxanë renë e mixhës me familje, e kanë rrehë, e kanë bo haj medet haj. Edhe ajo e ka pasë djalin e mixhës t'Shefqetit. N'prezencë t'fëmive, e kanë rrehë e kanë bo qyqe. Edhe ajo e ka pasë vjehrën, e ni kunat edhe fëminë.

Me ditë kush e ka vra, nuk po di çka i kisha thanë. Nashta n'atë moment nuk kisha mujtë me bo, s'po thom si ata, se veç Allahu e dënoftë. Atë që e ka bo këtë n'sabi t'Zotit, se ai sabi i Zotit o kanë, nimdhetë vjeç, i kisha thanë, "Allahu t'dënoftë. E çka e meritofsh prej Allahut, t'ardhtë. Se send

sabia i Zotit nuk t'ka bo". Po ai o kanë shka, nuk i ka interesu a o kanë gru, a fëmijë, a çka.

Shumë e ka dashtë shkollën, shumë e ka dashtë librin, shumë e ka dashtë mësimin. Ni vjet kur i boni që e vrajtën, jom shku, e kanë përkujtu n'shkollë. O dalë ni vajzë, e ka thanë ni prezantim për të. S'ka mujtë kërkush me i nalë lotët. Edhe lulen ia kishin qitë n'venin e tina n'bankë.

Për mu o kanë vështirë boll, po dikuj krejt familjën ia kanë vra. E apet, njo me metë, po duhet me jetu. Po masi jom e knaqne edhe me këta tjerët, po besoj që Perenia, atij i kofshin falë, gjithkuj ia jep t'marën. Edhe ishalla na bashkon Zoti n'atë dynje me tanë dashamirët tonë, veçanërisht me djalë tonin. Ishalla gjithkush knaqët me t'vetët.

**Ajete
Ahmeti**

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

E kom kqyrë krejt trupin e Esatit, asni plum s'e ka
pasë, veç si i ri, i ka ra pika në zemër. S'e ka kapë
plumi hiç, e vllaun tem Jetonin, po. Ai ka pasë plagë
shumë, jom afri e kom kqyrë.

Beqir Koci

Në mars të vitit 1999, në prag të bombardimeve nga Aleanca e NATO-s, kur banorët e fshatit Polac detyrohen të ikin për ta shpëtuar jetën, burrat ndahen nga gratë, prandaj edhe Beqir Koci, atëherë 18-vjeçar, ndahet nga nëna e gjyshja. Grupi në të cilin ndodhet ai sulmohet nga forcat serbe, të cilat ia vrasin një vëlla të mitur. Vëllanë e madh të tij, që ndodhet me nënën e gjyshen meqë me aftësi të kufizuara mendore, e vrasin pasi e shkëpusin nga kolona. Beqiri rrëfen për kohët e vështira gjatë luftës e fill pas saj, kur vihet në kërkim të kufomave të vëllëzërve.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

E njofta në bazë të teshave e të dhomëve

Beqir Koci

Kom lindë në Polac. Nonën, babën e kam pasë, gjyshin, gjyshën. Pesë vllazni jena konë para luftës, tash jemi tre. Në shkollë kam shku në Polac deri në klasën e tetë, ma anej s'kom vazhdu. Qashtu edhe vllaznia, do jonë shku, do s'jonë shku, deri në klasë tetë a nontë, po ma anej jo.

Xhevdeti o konë i madhi, '79-sh i lindun, unë mas tina '81-sh, Jetoni '85-sh, Nexhmedini '87-sh, Dritoni '88-sh. Baba o le e rritë këtu në Polac. E ka kry ushtrinë në Slloveni, masnej ka punu gjithë, non-stop atje. Edhe sot jeton e punon atje, ama vjen, edhe pse koxha një kohë s'ka ardhë kësaj here, masi qekjo pandemia. Nona osht e lindne në Drenicë.

Pesë vllazni jena rritë tu luftë bashkë, tu shku në shkollë. Tash jeta jonë si në fshat mo; kena pas edhe bagëti, i kena lëshu i kena ruajtë, kena luft lloj-lloj lojnash. Ma shok prej vëllazënve e kom pas Jetonin. Vllau i madh, Xhevdeti, o konë me aftësi të kufizume, nuk ka dalë fort, ma shumë ka

nejtë te shpia. E me Jetonin kena dalë në fushë, me lujtë top, gjithkah. Jena konë vllazën, po edhe shokë, gjithkund bashkë. Edhe lopët i kena lëshu na të dy bashkë.

Baba o konë në gurbet gjithë; veç kur o ardhë një javë a dy në pushim. E nanën, për gjithçka e kena pasë: nanë, babë, tana. Nejse, jonë konë edhe babëgjyshi, gjyshja, po njeri ma i lidhun osht me nonën edhe babën kur e ka. Me nonën çdo fëmijë osht i lidhun.

Nevojat e Xhevdetit jonë konë shumë të mëdhaja, se osht dashtë gjithëherë m'i nejtë gati. Kur ka dalë, gjithëherë kom nejtë afër tij, mos me lanë vetun, se ai në çdo moment o konë tu lujtë tap-rrap, e kapke njifarë ngërçi. Domethonë, asnjherë nuk ke mujtë m'e konë i lirë me lujtë me shokë, shkak u që e ke pasë me veti se o dashtë m'u kujdesë.

Masi kom hi në shkollë, Xhevdeti ka fillu me ardhë me mu, deri në klasë të tretë ka ardhë, tani o dashtë me nalë, se s'u bojke. I vishin sulmet. Ka pasë ditë që s'i ndodhke hiç kurgjo, ka pasë ditë që e ka rrokë tri-katër herë. Ka ndodhë edhe në shkollë e ka rrokë, derisa tha mësuesi, "Ma mirë mos me ardhë, se po të pengon edhe ty".

E Jetoni osht regjistru mas nesh dy-tre vjet, domethanë unë në klasë të tretë, ai në të parën. O konë nxanës mesatar, jo prej atyne ma të mirëve. Mu fillimisht mirë më shkojke shkolla, tani ma vonë nisi tu ra. Derisa kom dalë në të pestën, jom konë nxanës i shkëlqyshëm. Në klasë të pestë e anej, edhe si ma i madhi në shpi, e babëgjyshi i vetëm, pak tu i nimu atij, fillova me dalë në ara, me i livru, e shkollën e lashë, se si nxanës jom konë shumë i mirë në fillim. Rreth ndërtimtarisë gjithë jom konë ma i prirun si fëmijë. Çdo shpi që asht maru edhe knej, gjithë jom shku te mjeshtrit. Kom pasë qef shumë për inxhinier ndërtimtarie me vazhdu, po s'u bo.

Raportet me vëllaznit i kena pasë të mira. Ata ishin ma të vogjël. Unë si ma i madhi jom kujdesë gjithë për ta. Për çdo gja, në shkollë kur kanë hi, jom konë si në vend prindit. Gjithëherë edhe në mbledhje të prindërve kam shku për ta. Çka ka pasë nevojë në shkollë, jam kujdesë unë.

Të '90-tat mandej filluen me protesta, me greva. Në shkollë për shembull, më kujtohet, kur na gjujtën helm. U infektuen nxanësat. Unë për veti jo, veç shokë të klasës ka pasë që janë shtre krejt. Iu kena nimu, iu kena qitë ujë. E, mu s'më ka kapë personalisht.

Veç vike dikush me një kerr edhe lshojke si tim, avull, e u helmojshin nxanësas, u alivanosshin përtokë. Bile një çikë e rrokke ma së shpeshti. Si dilshim në pushim të gjatë, fill na rrishin gati. Po edhe protestat u majshin, ama unë s'kom marrë pjesë.

Lufta kur ka nisë, e di që ma së pari e vrajtën Halil Gecin. Tani këtu në Qirez, në Likoshan krisi. O konë 28 shkurti, jena konë në oborr, i kena pa njerëzit, thojshin, "O u dhez lufta!". Të nesërmen jena shku, vetë jom konë, i kom pa kufomat. Jena mledhë krejt, ka pas burra e fëmijë, të moshës teme, ma të rij. Gjithçka kena pa aty. Tmerr, masakër! Aty e kena marrë tutën ma të madhe. E kishin pas vra familjen Ahmeti atje, ma knena gruen shtatzanë, e plot tjerë. Rënd në çdo shpi jena hi me kusherij, ka pasë edhe burra ma të moçëm, e ata thojshin, "Mos i leni këta të rijtë me hi". Unë jom konë 17 vjeç. Na bërtitshin mos me hi m'i pa. Veç, aty kena pa tmerr!

Prej aty pat krisë te Adem Jashari, me 5 mars. Edhe aty kena shku. Bile te vorrimi i Jasharëve kom marrë pjesë edhe në hapjen e varrezave një ditë. Të dytën ditë s'kena shku mo. Në të parën ditë kena kqyë, e shkatërrume gjithçka. Kena fillu sa kena mujtë me çelë vorre. Dikur na dhanë urdher m'u tërhjekë krejt prej aty. Shkitë rrishin me autoblanda përballë. Na kena ecë, tani ata i kishin pasë vorrosë ma anej, e mo s'jom shku.

Atë ditë që ka kërситë te Adem Jashari jena konë këtu në shpi, edhe jena ikë, kena nejtë në mal gjithë ditën. Veni thirret Lugu i Lajthisë atje, nifarë mali. Kena nejtë deri sa u terru, e jena ardhë vonë në shpi. Ka vazhdu atje lufta, po unë të nesërmen kom nejtë në shpi, s'jom dalë hiç. Disa edhe kanë dalë në mal, se s'kanë guxu me nejtë në shpi. Unë nuk jom tutë me nejtë në shpi, po ma shumë edhe gjyshja më tha, "Rri se këtu nuk vijnë, anena janë tu luftu". Na ka majtë me do fjalë edhe s'na ka lonë me dalë.

Shkijet e kanë pasë punktin qitu te Kodra e Zane që thirrët, aty kanë nejtë non-stop. Po na e kena vazhdu në nifarë mënyre jetën, mirëpo pa shku asfaltit. Gjithçka o dashtë tjera udhëve, me vazhdu jetën pak a shumë tu u marrë me bujqësi, me sene që ka shpija. Pra, ndërpreme gjithçka, veç tu u marrë me punë të fshatit për me mbijetu. Na ka çu pare baba prej atjeshit, se përndryshe s'ke pasë tjetërkah për me jetu.

Filloi njifarë ofenzive e shtatorit. Herët në mëngjes ia patën nisë me gjujtë. Babëgjyshi rrike natën gjithë si në roje, e na thirri, “Çohnu se vallahi sot do me kërsitë dikah”. Ia kanë nisë shkitë me gjujtë, na jena hypë në traktor. Prej këtu i kom marrë krejt familjen, edhe do të kojshive çka ka pasë, se veç na kishim traktor, e nja katër shpi a pesë knena s’kishin.

Prej shpisë tonë jena konë komplet familja: gjyshja, nana e pesë vllazni. Babëgjyshi s’ka ardhë, ai ka dalë veç deri në mal. Prej kojshive ka ardhë një gru, i thojmë dada Hafize. O ardhë edhe dada Feride – asaj burrin ia kanë vra, veç me dy çika ka pasë metë. Edhe këta kojshitë e bacit Emin janë ardhë, gruja me dy çikat e me dy djem ma të vogjël; ata ma të mëdhejtë s’janë ardhë.

Kena marrë syngjera, plafa, krejt çka na duhet, edhe e kena bo planin me nejtë gjithëherë në mal. Ushqim me veti kena marrë çka kena mujtë. Jo gjithçka, se pak si për ngut ikëm, e kemi dalë në Shtuticë, tani nëpër Doshevc e në Gradicë. Gruja e djalit t’mixhës s’babës osht pi Gradice. Atje kena nejtë ni natë. Ajo u nal aty, e na vazhduem në Kushnicë, se i kom dy halla të martune aty. Edhe aty nejtëm dy-tri net, tani shkuem në Bajr, në Mitrovicë, na lëshoi njoni shpinë; tash ia kom harru edhe emnin me thonë drejt. Kena nejtë derisa jonë hi OSBE-ja, ata me kerre të portokallta.

Atëherë ka ardhë baba prej Sllovenie e na ka marrë, jena kthy në Polac, në shpi. Na kishin pasë kallë odën, po shpinë jo. E kena pasë një shpi të moçme me gur, e ka pasë ni hajat midis dhome, në dy anët ka ni dhome. Oda jonë osht ndër të parat në Polac që e kanë kallë. Edhe shpia e Rizait. Kena pas grunë të mbjellun, komplet arën gjysë hekteri, veç pritshim me nisë me korrë, po e na kishin kallë krejt. Po, kena vazhdu mandej qatë dimën deri në mars këtu në shpi.

O konë qajo kohë që nisën ndërmjetsusit. E kena kalu dimnin tu kqyrë çka po bohet, tu ngu çdo ditë çka po ndodh. Jeta e vështirë, se edhe me dashtë me punu, edhe me dashtë me jetu mirë nuk ke pasë. Rrethana të luftës ishin.

Baba nejti derisa na rahatoi pak, siguroi do ushqim. Pak ma u shlirum, e ai u nis u kthy anej. Na nuk dijsim as qysh shkon, as a munet, me dalë, a mos p'e nalin kund. Frikën ma të madhe e kishim derisa shkoi atje.

Deri me 21 mars 1999 kena nejtë në shpi. Me 21 mars ka fillu prej Prekazi, jon nisë policia e ushtria serbe. Kanë fillu m'u ngjitë përpjetë Radevcit, edhe për Prekazi në tana anët gjujshin. Aty kena marrë me hypë në traktor, po s'dike njeri as kah me ia majtë. Ishim nana, gjyshja, katër vllaznit e mi edhe unë. Kena dalë për Rezallë të re, jena shku në Kllodonicë te halla e te dajtë. Kena nejtë aty derisa kanë fillu bombardimet e NATO-s. Kur patën fillu bombardimet, jena konë flejtë në odë. Kanë gjujtë nja 200 metra ma nalt, tona ka ra ni granatë prej Mokne. Nuk e di qysh, veç thanë që kanë gjujtë shkitë prej Mokne. Nji djalë i hallës, o konë 20 vjet, u ngjit dej atje, kqyri, tha, "I kish vra do" tha, "ishin të vramë, se iu kish ra granata para shpije". Tani kena dalë në mal gjithë ditën. Prej aty thanë me shku në Tushilë, se qatje po grumbullohen.

Prej Kllodonice me traktor vazhduem në drejtim të Tushilës. Aty jena konë dy familjet, qeky djali i hallës edhe i dajës. Xhevati e ka pasë traktorin, ai edhe ka ardhë. I kena ngarku dy familjet, edhe të dajëve edhe tonën. Në traktor të dajëve o konë komplet familja e dajëve. Dy djem të hallës, halla, gruja e dajës tjetër. Kësaj hallës i ka pasë dekë burri ma moti, në aksident kah vjen prej Gjermanisë, i ka pasë lanë jetima, edhe o konë motra e tij, e Xhevatit edhe e Esatit, se këta ishin dy vllazni e nji motër.

Jena nisë prej Kllodonice në drejtim Turiqevcit, edhe jena dalë në Tushilë. Atje thanë burrat mos me nejtë me gratë, me i lonë veç, se gratë e fëminë s'i ngucin. Fjalë të njerëzve, "Kush o prej burrave, le të dalin ma mirë në

mal diku ku s'i gjojnë shkitë". Se, çka i nxejshin burra, veç i vrajshin, I masakrojshin.

Jena zatetë tani me do ushtarë, i njofsha tre a katër të anës tonë. Jena nisë me ta. Nona me dy vllaznit e vogjël edhe me gjyshën kanë metë aty me familje të dajëve, edhe ata jonë nda. Unë u dava me vllaun tem Jetonin, me Xhevatën, Esatin, edhe djemtë e mixhës së babës, edhe i kishim do kusheri që jonë kanë ushtarë. Xhevdeti o metë me nonën. Na jemi nisë me dalë prej Tushile në Polac. Se thanë, "Po vijnë knena!". do herë diqysh kqyrshim me iu dalë mrapa gjatë natës, që ditën me kanë mrapa tyne, menja jonë pak ma sigurt. Edhe pse i sigurt s'je kanë se luftë, kurrkun i sigurt s'je kanë.

Kena ecë dej dikun, nisi m'u zbritë. O kanë njifarë lugu, në kodra. Thanë, "Deri të terrohet në aksham, qetu në lug. Kur të terrohet vazhdojmë". Kena nejtë aty gjatë ditës. Jonë ardhë do vetë, ishin kanë tu i njëkë shkitë. Kur kanë fillu me na gjujtë, jena ngjitë kodrës me ikë. Ata gjujshin, na ikshim. Jena kanë një grup koxha i madh, një 100 vetë, mos ma shumë.

Tu ikë, jena dalë në kodër, udha e malit qysh ish kanë. Kur jena dalë, ishin kanë shkitë tu na pritë në udhë. Ky djali i mixhës së babës, një katër vjet para meje o kanë, gjithë thojke, "Mos ikni shpejt, po bini kur gjujnë". E në momentin kur kanë gjujtë ata, unë jom kanë një 30-40 metra ma mbrapa se ky djali i dajës Esati edhe vllau jem. Këta ma përpara, na përmas. Jetonin e kishin pas vra, po nuk e kom pa me sy, derisa jom dalë. E kom pa masnej në udhë edhe Esatin tu u kthy përmas. Kur, tu u kthy, u rrxu. Kom nga, e kom kapë, edhe ka ardh edhe djali mixhës së babës, Bashkim Koci, me mu. Ia kom qitë kryt në prehën tu e thirrë, "Esat, Esat". Bashkimi ia ka shti duert në trup, me pa ku e ka kapë plumi, ku ka gjak, e me ia dhonë ndihmën e parë. Në qato momente na ka hi plumi në midis, e ka çalisin edhe na jena ra e mo s'kena livritë. Derisa janë hekë shkitë, si të dektë kena nejtë, një gjysë ore po. S'kena livritë hiç.

Esati ma dha shpirt. E, kur s'pat mo lëvizje, i pamë edhe dy të vramë ma anena. Ishin kanë vllavi jem edhe njoni i Prekazit. Po, për së rati nuk e dishim kush janë, deri jena avitë. U çu Bashkimi, tha, "Rri qitu se po shkoj po kqyri anej a kanë metë shki". Unë kom nejtë ratë, ai ka vazhdu. Tha, "Shkije s'paska".

E kom kqyrë krejt trupin e Esatit, asni plum s'e ka pasë, veç si i ri, i ka ra pika në zemër. S'e ka kapë plumi hiç, e vllaun tem Jetonin, po. Ai ka pasë plagë shumë, jom afu e kom kqyrë.

Masanena nisi m'u terru se o konë ora diku tre masdite. Ish konë edhe njoni i Prekazit i vramë, e njoftim si figurë, e dishim vllavi i kujt osht. Menojshim qysh me i shti në dhe, bojshim plan, po s'kishim me çka, se kurrqjo me veti s'kishim. Shpija afër jo, që me marrë naj kaci. U desh m'i lonë qaty. Jena konë tre veta, Bashkimi me vëlla të vet edhe unë, e kena nejtë atë natë qaty në mal. Tjetra pjesë kanë dalë. Ka ra shi gjithë natën, as me çka me u mlu s'kena pasë.

E Xhevati, tjetri djalë i dajës, në ato momente kish pas ikë ma larg. Ai o vra te Llausha, në tentim m'u kthy në Tushilë. Edhe ai osht gjetë mas nja 4-5 vjetëve.

Masi u terru, vendosëm me nejtë se s'dishim kah me ia majtë, nuk mujshim m'u orientu, thojshim mos po zatetim najkun në shkije, gjithë me tutë. Tu ecë qashtu, janë do linja tensioni të naltë, qitu nëpër Polac, Llaushë, e shkojnë në Mal të Zi. Kur i kena pa, me to jena orientu. Thamë, "Sonte po rrimë qitu, kur të zditet e vëzhgojmë pak terrenin me kqyrë kah me dalë". Jena hi si nër to edhe orientimin e kena pasë me qato.

E, masi na gjujtën, na hupi busulla, mo s'dishim as kah me ia majtë. Tri ditë e tri net qaty në mal. Bile natën e parë pat ra shi pa nalë. Kur u zdit, jena dalë pak ma në kodër, e kena pa shtegun e Skenderajit, njifarë lugu edhe jena lshu kadale dej dikun. Ish konë njoni i Llaushës aty, i kish pasë do bukë me veti, na dha do. Tha, "Të tanë janë dalë, veç ju kokeni metë. Edhe ju si të terrohet, dilni qeknena".

Kena nejtë gjithë ditën me të, derisa u terru, e kah në dhetë të natës kena vazhdu, kena dalë afër qytetit t'Skenderajit, Reka thirrët aty, edhe kena vazhdu për Skenderaj, në lagjen Tre, e tani qaty na ka dhonë njoni do bukë. Tani jena dalë në Prekaz, jena hi mrapa Polacit, e kena nejtë në Deshevc gjithë natën atë natë. Kur nisi m'u zditë edhe aty në Deshevc, jena shku te ni shpi, s'ish konë kurrkush aty. Ish konë ni stan ku i lojnë kafshët e yshqymen e gjave. Kena flejtë qaty në kashtë tre vetë. Prej aty, kur u zdit, dolëm në krye të malit edhe e shihshim Polacin. Jena zhdjergë e tani jena zatetë me plot kusheri. Na vetshin, "A keni pshtu?" e po ju kallxojmë. U mërztën kur nji të për vdekjen e vllaut tem, të nipit e tjerëve.

Tani kena nejtë gjithë ditën aty. Kishin pasë ata ushqim me veti, se kishin pasë ardhë natën te shpia me marrë, se natën u kthejshin në shpi, bojshin do ushqim, ditën dilshin me nejtë në mal. E jena ardhë qekho poshtë. Tana shpijat e kallta. Ni kusherini iu kish pasë kallë shpija, garazhën e

kish ndreqë m'i nejtë familja. Tani jena shku në garazhë të tijna. Kena nejtë natën, kena bo ushqim, gjyshja ish konë ardhë prej Kllodonice, krejt nëpër punkte të shkive. Kish kapërcy, e s'di në sa vene e kishin nalë. Tha, "Thikën në fyt ma qitshin". Kur kish ardhë te veni i qujtun Te Betoni, në përpjetëze të Hadeçit, aty kish thonë, "Qitu m'i kanë vra djemtë mu", edhe kish hi 25 kufoma rend m'i rrotullu, i ka kqyrë, tu thonë "Cili o djali jem, se ma kanë vra". Ajo e bindun që na jena vra, se i kish pasë thonë dikush.

Kur ka ardhë këtu e më ka gjetë veç mu, po më thotë "Ku janë tjerët?". U munojshim mos m'i kallxu që i kanë vra. "Janë në mal, hajt se vijmë, shko ti anej" e qesi sene, po dikur i kallxum. U mërzit boll. Tani pat nejtë ni natë me ne, tani apet ka shku te robtë në Drenicë. I kishin pas çu te shkolla prej Tushile. Atje, i kishin pas nisë për Shqipni. Domethonë prej krejt familjes janë vra këta dy, edhe Xhevdetin që e kanë marrë policia, veç gjyshja edhe unë e kena ditë. Deri sa u kry lufta tjetërkush s'e ka ditë që jonë vra.

Xhevdetin policia e kishin pas marrë në Tushilë. Na jena nda prej grave, e Xhevdeti ka metë me nanën në Kllodonicë. Kur kanë ardhë shkiqet, iu kanë hi ren këtyne të Tushilës, iu kanë thonë, "Hecni prej këtu". E kishin fillu me iau kallë traktorat. Tonin e kishin pas kallë krejt. E këta kanë fillu me ecë në kolonë. Shkije në të dy anët. Cilin e kanë pa të rritun e kanë nalë. Xhevdeti o konë ma shumë i lidhtë me gjyshën, se kjo nuk ia çartke, mbasi gjendjen e kish qysh e kish.

Tha gjyshja, "E kom pasë për krahi, ma ka marrë policia; unë 'O mosni se nuk osht' I aftë!' po s'dashtën hiç me ni, ma morën". E kishin pasë çu në stacion të policisë në Skenderaj, e kanë majtë gjithë natën. Më kanë kallxu masanena do që e kanë njoftë. I kanë torturu, po kur i kanë lëshu të nesrit ata qi i kanë zonë, iu kanë thonë, "Shkoni nëpër shpija se kërkush nuk ju vran". Po, ai o konë me aftësi të kufizume, s'ka ditë as çka po i thojnë. Si i kanë lëshu, të tanë janë nisë me shku për Llaushë, po ky o da, o nis me ardhë te shpijat tona në Polac. O nisë stanit të rekës mas stacionit të autobusave, kur aty do policë. Po kallxon ni djali i dajës i nonës, tha, "E kom pa me dy sytë e mi kur e kanë vra te reka, se policia shkun e kapën, e ky e shtyjtë ni polic, e rrëzoi në tokë. Si e ka rrëzu, tjetri e ka vra".

Aty kur e kanë vra, njonit të Vojnikit, në lagjën Dy, mbi stacion të policisë, i kish pas deke nona edhe ai, qysh me varrosë, s'ka guxu me dalë, o dashtë me shku në polici. Iu ka thonë, "A më jepni leje me shku me varrosë nonën, a më nimoni me çu me diçka se s'kam me çka me çu". Atij

i kishin pas thonë, “Po leje të japim, veç me ardhë me marrë edhe njonin qatje te stacioni i autobusave, rrase në qatë harxh se po i vjen era, ish dekë”. S’i kanë thonë që e kanë vra vetë.

Atij i kishin pas dhonë leje, tha, “Jonë ardhë me pizgaver shkijet”, ia kanë marrë nonën, e kanë çu atje, e kanë ardhë me marrë edhe vllaun tem. Ai e kish çu me varrosë, e kanë çelë vorrin, e kanë mblu.

Masi o kry lufta, na tu e lypë, gjithëherë tu vetë nëpër njerëz. Baballaki i qetij Xhevatit, se ky o konë i martum, i Llaushës ai, o interesu pak a shumë për dhondër të vet edhe për Xhevdetin. Kur erdh këtu, masi kish kalu nja ni vit e gjysë a dy pi lufte, na tha, “Po thotë njoni e kom varrosë dikon, e në bazë të shejave qysh po kallxoni ju çka ka pas veshë, munet me konë ai”.

Kena shku, gjyshja, unë edhe babëgjyshi, e kena vetë atë njerin. Na ka kallxu çka ka pasë veshë, edhe në bazë të çka kallxojke ai, neve na u përputhke e mujshim me ditë. Jena shku, e kena çplu aty. Bile mu nuk m’lejshin as me punu kusheritë, “Jo, rri qanena, rri qanena”. Kur e kanë çplu, si jonë dokë teshat, thanë, “A osht ai?” E ka kqyrë gjyshja, tha, “Po, osht”. Për m’u siguru mirë thashë, “Edhe unë du me kqyrë”. Kur e pashë, thashë, “Qeky osht”. E njofta në bazë të teshave e të dhomëve. Trupi ish i dekompozum, po u njofta njeri.

Mandej më kapi ni kusheri, më largoi prej aty, s’më la hiç me nejtë. Ata e kanë çplu, e kanë pshtjellë edhe e kanë varrosë. Tani ia kena majtë ceremoninë e të pamës. Këtu te shpija janë ardhë gjinja, na kanë pa.

Na u patëm nda, se poplli thojshin, “Granimi edhe fmija me nejt qitu tubë, se s’iu bojnë kurrqjo”. Mandej kishin ardhë shkitë, i kishin përzonë, apet për Kllodonicë. Tani i kishin pas tubu, i kishin pas hi shkitë nëpër shpija, i kishin pas çu në shkollë të Kllodonicës. Në oborr të shkollës iu kanë thonë, “Hajde me ecë për Shipni, krejt”. E në ato momente që o ditë se kanë hi shkitë, edhe babëgjyshin e dajëve e kanë vra në shpi, se kur jena dalë na prej Kllodonicë, atij i kena bo rixha, “Hajde hyp në traktor me ne”. Na tha, “Une qitu jom le, qitu kom me dekë, nuk e lshoj venin, le të vijnë le të më vrajnë, une prej venit tem nuk iki”. E kanë vra te dera e ahrit, tu i qitë bagëtime ushqim.

Pjesa tjetër e familjes janë nisë për Shqipni tu hecë në kolonë. Kanë vazhdu nëpër Turiqevc, kanë dalë në Burojë edhe kanë vazhdu për Klinë,

Gjakovë, tani janë dalë në Prizren, edhe anena. Fillimisht kanë shku në Kukës, ish konë, qysh kallxojnë, nifarë kampi aty, kish pas shumë kallabllak. Tani ka ardhë baba prej Sllovenije, bile kanë pritë gjithë ditën në rend me telefon me lajmru që janë dalë. S'kanë mujtë atë ditë me ardhë në ren, tek t'nesrit. Qaq shumë njerëz tu pritë me lajmru kush e ka pasë dikon jashtë. E kishin lajmru që i kanë qitë në Shipni.

O shku baba pi Sllovenije, i ka gjetë atje, i ka marrë prej Kukësi, i ka çu në Durrës me ni fshat, Shijak u thirrke. I ka vendosë me ni shpi, iau ka pagu edhe qiranë. Gjyshja atje, edhe pse e ka ditë kush ka dekë, s'i ka kallxu as nanës as kërkujt, veç vetë e ka ditë.

Gjatë krejt qasaj kohe kom nejtë këtu në Polac, krejt nja dy-tri javë. Kur patëm ardhë te qeta kusheritë ma poshtë, atyne iau kanë pas kallë shpijat, po edhe ni garazhë e kanë pasë. Ne qatë garazhë jena hi, e kena pregaditë do bukë edhe me disa kusheri ksajde thamë, "Nuk dojna me dalë hiç". Para shpije e ka pasë ky kusherini nifarë podrumi, ni birë 60 me 60. Me hi aty tjetër hymje s'ka pasë, e para se m'u zditë, jena hi shtatë vetë qaty. E kena marrë ni shporet të rrymës të kalltë, e kena ngrehë, e kena qitë mbi atë birën. Ka ora 11:00 e ditës kanë ardhë shkijet në oborr, na mrena shtatë persona. Edhe kena nejtë gjithë ditën aty, shkijet nalt, na përfundi.

Në aksham, jonë konë tri shpija ren, dy të kallta, kjo e treta jo. Në qatë jonë stacionu ata, i kena ni tu folë sërëbisht. Unë s'e kom ditë sërëbishtën, po disa e dishin, e thanë qi e bojshin plan ku me i qitë rojet. Kur u terru, krejt në 11 të natës jena dalë, jena ngjitë përpjetë në mal.

Në mal ishin konë do të lagjës Ali Uka, ishin vra shtatë persona qatë ditë. I kena gjetë në mramje tu i varrosë, masi u terru. Pi aty kena vazhdu në drejtim të Mikushnicës, e prej Luzhnice jena dalë atje te Lubaveci, e në Kuqicë. I kanë pasë këta djemtë e mixhës s'babës dajët atje. Une me ta kom nejtë nja tri javë te dajët e tyne. Tani jena kthy prap në Polac, prej Kuqicës, edhe kom nejtë nja një javë në Polac, tani edhe në Kushnicë nja tri javë tjera te halla. Po halla o dalë në Shipni, veç dhondri o konë aty, e me të kom nejtë.

Fshati Kushnicë nuk ka pasë lug e mal, shkitë ma rrallë jonë shku aty edhe kena nejtë na në shpija të fshatit. Të kallta i kanë pasë, po i kena pasë bo kapak meremet, i mlojshim sa me nejtë qaty. I kanë pasë do lopë, me qumësht, me miell kena pasë, e kena vazhdu qaty jetën.

Masi o kry lufta, prej Luzhnice jom kthy në Polac, kom nejtë me kusherij, te lugu i Lajthisë, ditën bojshim ushqim, natën rrishim, e kem pas maru nifarë sere me llastik, e kur rake shi hishim, po kur nisi m'u nxe edhe koha rrishim nër hije.

I ngojshim lajmet me një tranzistor, bile as bateria s'kishim, i mushshim me akumulator të traktorave bateriat për me i ngu lajmet, me ditë çka po bohet. Jena konë në mal kur Zoni i Amerikës tregoi që po hyn NATO-ja në Kosovë. Jena pasë gëzu shumë. Kur kanë fillu m'u mledhë shkijet që u tërhiqshin, jena dalë prej mali, hala pa u hjekë ata, jena ardhë nëpër shpija, tani qitu kena nejtë edhe me djemtë e mixhës së babës.

Këtu në shpinë teme o konë gjithçka e rrënume. Kurgjo s'kena pasë, as pulë, as zog, as lopë. Ish konë rritë bari, o Zot qysh ish bo oborri, pa ardhë na kurrë. Atë ditë kena nejtë aty, të nesërmen në sabah, thashë, "Du me shku me i gjetë kufomat edhe me i varrosë". Ata thanë, "Po, edhe na me ty". E janë ardhë me mu edhe ni kusheri qekho e kish pasë lëshu traktorin, edhe me Bashkim Kocin bashkë jena shku. Me këta telat që e dishim ku i kena lonë, që shkon tensioni i naltë për Mal të Zi, jena orientu deri atje. E kena gjetë atë udhën, ku e dishim që janë. Kena vazhdu qasaj udhe edhe pse kish ndryshu shumë, se mugulloi mali, e në mars o konë pa mugullu. Tani NATO bile hala s'patën hi në Skenderaj, veç në Drenas kanë pasë ardhë.

I kena gjetë atë ditë aty. Të parin Esatin, tani Jetonin, aty tre janë konë në qatë vend. Atë ditë u bonëm koxha si vonë, e s'mujtëm me i marrë. Tani bonëm llaf për nesra me shku me i marrë me i varrosë. Të nesërmen ka ardhë ai kusherini me traktor.

Këta kusherijtë e pajshin që po mërzitna shumë. Më thanë, "Rri ti këtu, shko kallxoju ktyne ku me çelë vorrin, na shkojmë e bina". Shkuen atje e u vonuen koxha shumë. E kanë marrë nipin, e kanë çu në Kllodonicë e kanë varrosë. Kishin dalë do kojshi të dajëve, e kanë varrosë, tani e kanë pru vllaun tem këtu. Tani iu thashë, "Pse bre e çojshit pa mu aty?" se kisha qef me shku, po ish kry ceremonia.

Tani babëgjyshi, e ka pasë ni vlla, ka pas dalë në mal, Belincë i thojshin, ma ngat shkive, para lufte jetojke atje. Babëgjyshi paska nejtë gjithë me të atje, unë s'e kom ditë kurrë ku osht babëgjyshi. Ai gjithë ka nejtë atje, e s'e kish ditë as që janë vra këta, dej ka ardhë këtu e më ka gjetë mu, që i kom kallxu. Tani u mërzit edhe ai boll. Fillun gjinja me ardhë me na pa, e

s'kishim as ku me i pritë, se s'kena pasë ven. Dikush vike nër hije me na pa, me na ngushllu për vdekjen e vëllaut.

Jetonin e kena varrosë me krejt kushëritë, djemtë e mixhës të babës, kena shku e kena çelë vorrin. I kom pasë marrë bile do dërrasa të këqija, se s'kishum, i pata qitë, edhe e varrosëm.

Po, kush e ka vra nuk e di, se nuk e kom pa. Mirë kish qenë m'u zbardhë rasti, m'u dënu dikush për këto, jo veç për vëllaun tem, po për çdo krim në Kosovë.

Masi u kry varrimi, mas nja dy jave a tri, ka ardhë nana me këta prej Shipnije. Kur erdhën më gjetën veç mu edhe babëgjyshin. Nuk kishim ku me nejtë, as shpi, te djemtë e mixhës së babës kena nejtë, veç në podrum se edhe shpia e tyne e kalltë o konë. Në podrum kena nejtë deri na e kanë dhanë ni shator. Tani rrishim në oborr. Shpija që o kallë o konë koxha e vjetër, me gurë, edhe o rrëzu. Veç oda o konë pak si ma e re, se e kena maru ma vonë. Ka pasë do mure, tani kena ble do qeremide, e kena mlu, qaty kena vazhdu, nja tri vjet kena nejtë në qatë odë. Veç ni odë e ni hajat.

Nana kur ka ardhë e më ka gjetë veç mue, e ka kuptu çka ka ndodhë, edhe o mërëzitë, po tani ma tutje i ka kallxu gjyshja si ma kadal.

Dimni na ka pasë nxonë në shator. Deri në vjeshtë mas këtëj vakti, e kemi pasë vonu odën. E patëm mlu, nja dy ditë e patëm pagu një mjeshtër me na ndreqë kulmin. Ni kusheri punon me instalime të rrymës, e kena thirr me bo instalimin, s'na ka marrë pare hiç, edhe një pjesë kapak e kom pas ly vetë me mallter. E patëm bo me do llamperia, tavanin e patëm bo sa me nejtë dimrit. Mirë u nxejke, po veni i vogël.

Shpinë kemi fillu ma vonë me rregullu, 2001-tën. Na patën dhonë do material si ndihma për një kat. Une kisha qef dykatëshe me bo, po as pare nuk kishim mjeshtër m'ia pagu, këtë e kom maru vetë. Diku 20 vjet i kom pasë, më kanë nimu edhe djeltë kapak, vetë i kom çelë temelat, i kom mushë, po edhe tu i thirrë njerëzit me më nimu. I kom bo me mure, me plloqë, dej në kulm, dej në çelsa, krejt vetë, si ma i madhi në familje që pata metë. Babëgjyshi o konë i moçëm, nuk mujke me punu, i ka pas 75-76 vjet.

Deri 2004-tën kena nejtë në odë, tani hinëm në shpi. Baba në Slloveni o

konë, po e ka pasë ni rrogë shumë të vogël, veç për haje e pije, se kështu me ndërtu diçka s'ka mujtë pare me çu.

Unë punojsha te ni dhondër, shitke ai landë e qesi sene, edhe aty patëm marrë për odën landë veresije e tani jom shku jom bo argat. Ia kom la kulmin, edhe herë punojsha atje, herë këtu, tu bo kapak pare, me bo diçka. Ni pjesë, për kat të dytë, baba erdh prej Sllovenie i blejti do blloka, tani patëm vazhdu pak e pak dej n'2004-tën që jena hi në shpi. Këtu për momentin jam unë me Dritonin, me vllaun, gruen e tij, nana, gruja jem, gjyshja edhe baba kur vjen prej gurbeti. Nexhmedini e ka ble ni banesë në Skenderaj.

Sot punoj me instalime të ujit edhe të nxemjes. Tash edhe e kom maru ni shpi për veti, e kjo tash i jet Dritonit, me nonën e gjyshën. Se prej 2006-tës e knena kom punu për njerëz, qe katër vjet e kom çelë firmën, e jam ngjallë pak ma shumë. Punoj me Dritonin, vllaun e vogël edhe ni punëtor e kom.

Jom martu në 2008-tën. Gruja quhet Valmira. Jemi lidhë, qysh o konë koha, me msitni. N'2007-tën u pata feju. I bona diku 27 vjet, edhe gjithë familja kishin qef m'u martu, se ma i madhi, po thojsha, "Jo, se niherë s'kam kushte", masi nime kushtet para edhe pas luftës ishin të vështira. Ishim koxha familje e varfën, se s'kena pasë të ardhuna ku me ditë sa. E tash e bojmë jetën ma mirë. Edhe gjithëherë gjyshja, nona edhe hallat, "O po presim me të martu, o po presim me të martu". Ni tezak i babës erdh me nejtë, gjyshja i tha, "Me ia gjetë ni nuse qetij djali se po kom qef me martu edhe me dekë". Po qe ymri, tash i ka pa te tretë, jena martu të tretë.

Ditën e martesës e kena bo me ato traditat tona: me thirrë krejt akraballakun, me miqasi e me krejt. Edhe jena shku me marrë nusen me kerre. Unë s'jom shku, jam martu me një traditë qysh e kena pasë knena gjithë. Po, një tre muj para se mu martu, babëgjyshi më ka pasë vdekë. Po pak para se me vdekë, ka pas metë ratë një dy muj a tre. Çikat e veta qitu janë ardhë me e pa. Na veç e patëm da vadën kur m'u martu, e ai pat thonë, "Amanet po jau lo mos me nalë dasmën, edhe nëse vdes unë, po me martu djaln me tupana". Edhe halla e madhe i kish pas pagu tupanat, i ka pru. E, kena bo dasëm, një 100 burra jonë konë, që janë shku me 25 kerre, e kanë pru nusen.

Na jena martu me 10 gusht 2008, e çika ka lindë me 07 gusht, pra tri ditë pa u bo ni vit. Kur lindi fëmija, kuptohet isha pak i emocionum, si prind

për herë të parë. Gëzohesh e tana, po të hin edhe ni obligim ma tepër, ndryshon tani.

Mandej ka lindë Jetlira, mas dy vjetëve, në gusht të 2011-tës. Fëmija i tretë osht Jetoni, ia kam lonë emrin e vllaut. Ai osht lindë në dhjetor 2014, sivjet i bon gjashtë vjet. Ia përtëriva, se kisha qef me më le djalë e me ia ngjitë emnin. Kur lindi, i thashë edhe nonës. Të tanë patën qef, u gëzuen.

Fillimisht kur ia lashë, më vike zor me thirrë në emër. Po knej në Drenicë ka shumë emra të përtërimë. Veç s'kam mujtë me thirrë në emër në fillim, po njerëzit më thojshin, "Ma mirë nisja me fillim thirre në emër, e ma vonë nuk të vjen zor". E tash kur e thërras pak ma lehtëson dhimtën.

Djali e din prej kujt e ka emnin. Zakonisht, natën e Bajramit të vogël kur i vizitojmë varrezat, gjithë shkoj i pastroj vorret. I ka pasë tre vjet, kur shkova te vorret, edhe qekjo çika e dytë edhe djali më thanë, "Edhe unë po vi me ty". Erdh edhe gjyshja. Kur shkoj aty, gjithë ia pastroj fotografinë. Tre vjet i ka pasë kur e kom marrë, e shkojke rrike veç te fotografia e tij, e fshijke. Tash e din që e ka pasë axhë.

Vllau tjetër, Nexhmedini, e ka ni djalë, Elionin. Dritoni u martu sivjet. Po, pse ke pandemi, dasëm s'ka bo. U pat feju, e patëm bo nifarë fejese të vogël. Dojshim me bo dasëm, po pandemia na e pshtjelli edhe e murgruen pa dasëm. Tash u martu, po jeton mirë, me mu po rrin.

Për njerëzit që e lexojnë këtë libër, porosia jeme kish me qenë që mos ta harrojnë të kalumen, mos ta harrojnë luftën, që ka ndodhë, mos ta harrojnë gjakun e dëshmorëve, gjakun e martirëve, të vramëve, mundin e çdo personi që ka jetu në këtë vend, po të punojnë te tonë për këtë shtet pak ma mirë se që janë tu punu.

**Beqir
Koci**

č

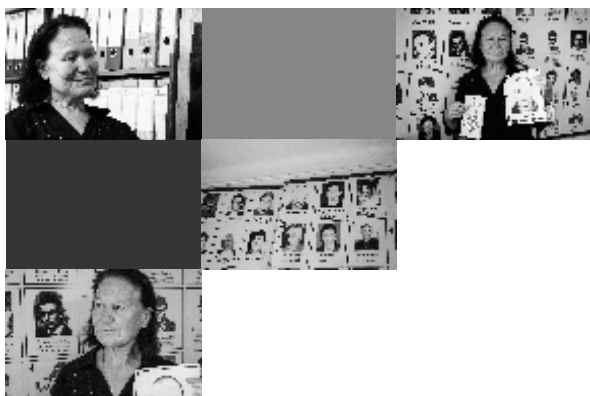
Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Nuk mund të them se unë e vajtoj fëmijën tim më shumë sesa një grua muslimane ose kroate ose dikush tjetër që vajton fëmijën e vet. Nëna është nënë, dhimbja është dhimbje, pra fatkeqësia është fatkeqësi.

Dragica Majstorović

“Vrasës, do të të falet”, thotë poezia e nënës Dragica, e cila pak muaj pas përfundimit të luftës humbi djalë adoleshent që ende “nuk e kishte njohur as dashurinë, as brisk nuk kishte blerë”. Familja e saj katëranëtarëshe kishte vendosë të mbetej në Prishtinë pas luftës, me besimin që nuk do të vuante asnjë të keqe, meqë asnjë të keqe nuk ia kishte bërë kujt.

Sapo sheh se bashkëjetesa ndërmjet etnive ishte bërë e pamundshme, Dragica zhvendoset me punë në Leskovc të Serbisë, derisa të vijë dita që gjithë familjen ta marrë andej. E meqë shtatori dhe viti i ri shkollor po afronin, e regjistron djalë në vogël në një shkollë të mesme të atjeshme.

Sot, 21 vjet nga zhdukja e djalit atë ditë gushti që po nisej për t'u bashkuar me të ëmën, pas një morie përpjekjesh mbinjerëzore e të dëshpëruara për të mësuar rreth fatit të tij, Dragica nuk kërkon madje as drejtësi. Ajo ka vetëm një dëshirë të fundit.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Po kërkoj të vërtetën, qetësinë, paqen

Dragica Majstorović

Quhem Dragica Majstorović, mbiemri i vajzërisë Jerić, e quajtur ndryshe Dragana. Deri në vitin 1977 kam jetuar në Fushë Kosovë, në shtëpi me nënën Petrija, babain Ivanin, vëllanë Slavkon dhe motrat Miroslava e Danijela. Atë vit u njoha me burrin, Milorad Majstorović, i lindur në Obiliq, po që jetonte dhe punonte në Shkup, prandaj dola të jetoja atje. Punoja në Spitalin Ushtarak të Shkupit. Atje i linda dy fëmijë. Nikola, djali i madh, më lindi më 1979, kurse Ivani, i vogli, më 1981.

Në Shkup, jetuam dhe punuam deri në vitin 1992. Me tërheqjen e ushtrisë, sepse isha si civil në ushtri, u tërhoqëm në vendlindjen tonë, në Prishtinë. Aty punova në ambulancën e garnizonit ushtarak si punonjëse mjekësore, kurse burri punoi me elektroekonominë në Obiliq. Na dhanë një banesë në Kurriz, ku jetuam dhe i rritëm fëmijët. Djali i madh përfundoi elektroteknikën, i vogli vitin e tretë të shkollës së mesme "Ivo

Lola Ribar" në Prishtinë. Unë si vajzë pata mbaruar shkollën e mjekësisë në Prishtinë, kurse të lartën në Beograd.

Puna ime gjithmonë ka qenë e bazuar në mjekësi. Kisha miq midis shqiptarëve, goranëve dhe serbëve. I ndihmoja të gjitha kombësitë, të gjithë njerëzit dhe gjithmonë jam marrë me punë humanitare. Kështu edhe i kam menduar të gjithë njerëzit rreth meje, sepse edhe ata mendonin si unë.

Nuk kishim ndonjë problem serioz para ngjarjeve të luftës, sepse nuk ishim të lidhur me asgjë, as politikisht, as të angazhuar me gjë tjetër veç punës. Vetë lufta na gjeti në detyrë. Punova gjithë kohën në ambulancën ushtarake, ku trajtonim civilë, persona të siguruar ushtarakë dhe të gjithë që ishin të rrezikuar.

Fëmijët nuk ishin të angazhuar në punë fare. I madhi sa do të fillonte universitetin kurse tjetri sa mbaroi shkollën. Ishte pushimi i verës, shkolla ndërpreu punën dhe ne i morëm me vete. Të gjithë bashkë kryesisht qëndruam në Fushë Kosovë, te prindërit e mi, që fëmijët t'i kemi nën kontroll, të jemi të gjithë bashkë. Gjithë atë periudhë të luftës e pas luftës ishim kryesisht bashkë, mbijetuam së bashku. Pas luftës, vendosëm të qëndronim në Prishtinë, sepse aty kishim banesën, aty kishim jetuar dhe konsideronim se nuk i kishim bërë asnjë dëm askujt dhe mund të rrinim të qetë aty.

Pasi u tërhoq ushtria, pasi u larguan të gjithë, ne qëndruam dhe unë fillova të punoj pak në spital, në kirurgji, pasi isha instrumentiste në sallën e operacionit. Kështu zgjati vetëm dhjetë ditë, pasi filloi terrori në spital. Erdhën shqiptarët që kishin punuar aty më parë, filluan t'i ngacmonin njerëzit aty dhe na dëbuan. E kuptova se nuk kisha vend në spital dhe u ktheva në shtëpi.

E raportonim vazhdimisht dhunën rreth nesh, por UNMIK-u dhe KFOR-i anglez, na thanë se nuk mund të na siguronin mbrojtje, se duhet të largoheshim.

Pas rreth dhjetë ditësh, një mëngjes erdhën njerëz, me forcë depërtuan në banesën time dhe thjesht na dëbuan prej saj. Ne morëm dokumentet dhe shkuam në Fushë Kosovë, te prindërit e mi. Unë isha pa punë, burri nuk kishte filluar akoma, fëmijët kishin nevojë, njëri që të mbaronte shkollën, tjetri u regjistrua në kolegji. Pra na duhej të kërkonim zgjidhje.

Iu lajmërova komandës sime dhe mora ftesën të kthehesha në vendin e punës. Shkova në Leskovc, fillova atje. Burri dhe fëmijët qëndruan me prindërit e mi. Dhe më atë 19 gushtin e kobshëm të vitit '99, djali im me fqinjin tonë Dragan Stefanović morën rrugë për në Leskovc, sepse unë e regjistrova atje për ta përfunduar vitin e katërt të gjimnazit. Në vijën Fushë Kosovë-Merdare, ata u rrëmbyen dhe u dërguan në drejtim të panjohur. Më vonë mësuam se Qendra e Grumbullimit kishte qenë Batllava.

Ata qenë nisur me makinën e komshiut. Po i prisnim në Merdare, por ata kurrë nuk e kaluan kufirin. Prindërit e mi dhe burri më thanë se i kishin përcjellë. Në zonën e Llapit me shumë gjasë janë rrëmbyer dhe janë dërguar në drejtim të panjohur.

Më vonë kemi pasë informacion të saktë nga miqtë tanë shqiptarë. Kemi pasur shumë miq me të cilët kemi bashkëpunuar, me të cilët kemi jetuar mirë, të cilëve u kemi ndihmuar. Njëri prej tyre na tha se ata ndodheshin në burgun hetues në Batllavë dhe se fati i tyre ende nuk dihej. Disa ditë më vonë, ky dëshmitar u vra në mënyrë misterioze. Pas kësaj, nuk kishim informacione tjera.

Kishte informacione të llojllojshme, se njerëzit ishin transferuar në Shqipëri për organe, se këto qendra grumbullimi ishin në Prishtinë, në Batllavë. U përpoqëm në të gjitha mënyrat e mundshme. E para ishte që burri, nëna dhe babai shkuan në bazën angleze të KFOR-it në Prishtinë dhe raportuan zhdukjen e tyre, treguan se ata nuk arritën kurrë në vendin për ku u nisën. Ata nuk ua morën asnjë të dhënë, vetëm thanë se janë shumë të zënë, nuk kanë kohë të merren me atë problem, dhe u thanë të paraqiten te Kryqi i Kuq. Menjëherë raportuan në Kryqin e Kuq dhe ata vetëm regjistruan rastin e nuk bënë asgjë.

Pastaj jemi përpjekë, përmes lidhjeve tona privatisht, përmes miqve shqiptarë, organizatave të ndryshme joqeveritare, të zbulonim diçka. Thamë se do të jepnim shpagim, do ta shisnim banesën, se do t'i bënim të gjitha këto, por pa sukses. Pastaj iu drejtuam shtetit tonë, qeverisë serbe dhe zyrave përfaqësuese. Në fund, si familje, u bashkuam dhe formuam një shoqatë që ta gjenim më lehtë të vërtetën dhe të mësonim ku i kemi tanët. Bashkëpunuam pandërpre me UNMIK-un, me KFOR-in, çdo javë takoheshim me patologun Jose Baraybar. Atëherë isha në delegacionin e parë, e shkova në Prishtinë shumë kohë para se të formohej qeveria, por kur ata i lanë të lirë këta të dënuarit shqiptarë, ne u larguam dhe unë pata

një takim atë ditë. Shtatë nga ne prindërit ishim atje, për të parë çka ka ndodhur me njerëzit tanë.

Ishte Flora Brovina atëherë; fola me të, sepse ajo mori çmimin për të drejtat e njeriut, prandaj i thashë, "Ju morët çmimin nga amerikanët për të drejtat e njeriut, tani ai çmim ju obligon t'i ndihmoni njerëzit e tjerë". Ajo normalisht premtoi, por nuk u përgjigj kurrë më. Pastaj patëm takime me Kryeministrin e parë Rexhepi, me dyer të mbyllura. Them se ai njeri na tregoi gjithçka atëherë. Oliver Ivanović na e organizoi takimin dhe shpresuam të zbulonim diçka, megjithëse njëri na tha, "Nuk ka njeri të gjallë". Atëherë unë thashë, "Nëse janë të vdekur, të paktën na i jepni të vrrarët". Rexhepi tha, "Ne nuk mund ta bëjmë këtë. Këtu është UNMIK-u, kështu që le të kërkojnë ata. Kur t'i gjejnë, do t'i merrni". Kur Oliver Ivanović na pyeti, "A ju tha ndonjë gjë?" unë i thashë, "Në dy fjali, ai njeri m'i tregoi të gjitha". Por unë do të doja konfirmimin se djali im është vërtet i vdekur.

Për ne ishte e qartë se nuk kishte njerëz të gjallë. Kërkuam, bëmë apel që me lirim e këtyre shqiptarëve të dënuar për krime, edhe tanët të lirohen, sepse numri i rrëmbimeve ishte rreth 1700, aq sa kishte këtu, ishin 2022 shqiptarë që ishin në burgje. Unë shkova edhe në ato burgje, u kërkoja shqiptarëve që i kishin të tyret në burgje që të bëjnë thirrje për tanët, që të jetë një shkëmbim i të gjithëve për të gjithë, që të ndodhë diçka, sepse kishim informacion nga shqiptarët se njerëzit ishin rrëmbyer për shkak të shkëmbimeve. Ky ishte varianti i parë, që ata ishin rrëmbyer, në mënyrë që këta të lireshin të lirë. Por këtu, qeveria Koštunica dhe Đinđić, nuk dëgjuan, sepse ndoshta kishin marrë urdhër që ata duhet të liroheshin, e ne nuk morëm vesh asgjë.

Vazhduam të endemi, mbajtëm tubime të ndryshme para ambasadave, u takuam së pari me Hækkerup-in, për protokollet e para që u nënshkruan. U takuam me UNMIK-un, me KFOR-in, u dhamë informacione të ndryshme, u përpoqëm në të gjitha mënyrat, por gjithçka ishte dhe ende është e pasuksesshme.

E për gjithë këta 20 vjet duhej të mbijetonim, ta mbanim familjen. Ndërkohë, të gjithë u sëmurëm, e gjithë familja vuajmë nga gjëndra tiroide, për shkak të stresit. Nëna më vdiq për shkak të kësaj, pastaj babai më vdiq para disa vjetësh, tani më vdiq edhe vëllai. Motra dhe unë jemi duke u trajtuar dhe po marrim terapi për gjëndrën tiroide.

Ndërkohë, unë shkrova një libër, kushtuar të gjithë personave të rrëmbyer dhe të zhdukur, sepse personat tanë që u rrëmbyen, janë ende të shënuar si N.N. Kur të gjenden, ata marrin emrin dhe mbiemrin, por deri atëherë renditen si të panjohur. Librin ua kushtova fëmijëve dhe të vrarëve, madje një vjershë i kushtohet vrasësit. Aty i lutem vrasësit, i them se do t'i falet gjithçka, vetëm të më tregojë ku e kam djalin. Sepse, me jetu tërë jetën dhe mos me ditë se ç'i ka ndodhur fëmijës, është e tmerrshme.

Kur takova Dick Marty-n, i thashë, "Nuk e di nëse jeni baba a gjysh, por vetëm imagjinoni që keni një qen, i cili nuk iu kthye në shtëpi mbrëmë. Ç'do të bënit për atë qen, me siguri do të dilnit nëpër të gjithë lagjen dhe do t'i angazhonit të gjithë për ta gjetur. Tani imagjinoni se ç'po bëjmë ne për t'i gjetur fëmijët tanë".

Unë kam bërë punë në ushtri, por si punonjëse shëndetësore, nga ana humanitare, pra kurrë asnjë të keqe. I trajtoja njerëzit që kishin nevojë për ndihmë dhe këtë e bëj edhe sot. Burri ishte i punësuar, pra nuk i kemi bërë dikujt diçka. Të gjithë fqinjët gjithmonë e kanë konfirmuar se vetëm i kemi ndihmuar. Por ka shumë të ngjarë që u gjendëm në vendin e gabuar, në kohën e gabuar. Dhe ishim në anën tjetër dhe feja jonë ishte e gabuar, e kjo na kushtoi me jetë. Pra, fëmija pagoi sepse ishte serb. Nuk ishte as fajtor e as borxhli, ishte gjimnazist që po nisej të regjistrohej në vitin e katërt të shkollës së mesme. Thonë në gjuhën tonë, as nuk hante qepë, as nuk mbante erë qepësh. E prapëseprapë, ishte viktimë.

Ja, duhet të jetojmë me këtë, duhet të shpresojmë. Unë ende shpresoj te njerëzit me vullnet të mirë, në kuptimin që nuk mund të shpresoj pas 21 vjetësh se ai është gjallë diku, sepse po të ishte, do të telefononte dikur. Thjesht i lutem Zotit të mos ketë përfunduar në "Shtëpinë e Verdhë". Kjo do të ishte gjëja më e vështirë për mua, të zbuloj se zemra e tij rreh sot në gjoksin e dikujt. Vetëm kjo të mos i ketë ndodhë. Kur i mendoj këto, më duket se do të ishte më mirë sikur ta kishin vrarë në vend, vetëm të mos ia kenë marrë organet për së gjalli.

Më të vështirat për ne janë festat. Kur vijnë, gjithmonë kemi një karrige bosh. Ishte vetëm 17 vjeç kur u nis në rrugë. Tani, më 5 shtator, do të mbushte 39 vjet. Kështu pra, humbi jo vetëm një jetë, por një familje e tërë. Të ishte gjallë, me siguri do të kishte familje. Por ç'të bësh? Në këso problemesh njeriu kryesisht mbetet vetëm. Burri u dorëzua menjëherë, nuk ishte në gjendje ta kërkonte. U dorëzua, qoftë për shkak të fajit pse ne qëndruam, nuk u larguam, sepse ai na thoshte me këmbëngulje,

"Duhet të rrimë, nuk i kemi bërë asgjë askujt, do të rrimë në shtëpinë tonë". Me gjasë kjo po e përndjek gjithë këto vite, që na bindi se duhet të rrinim dhe në mënyrë paqësore të prisnim për tonën. Sepse kështu bënin thirrje njerëzit, "Rrini në shtëpitë tuaja!".

Kam qenë dëshmitare e disa takimeve të Mike Jackson-it që na thoshte, "Rrini të qetë në shtëpitë tuaja, askush nuk do t'ju prekë! Kemi ardhur këtu për të bërë paqe, jo për të bërë luftë". Dhe burri im thoshte, "Dëgjoni se ç'po thonë njerëzit". I pari i ynë, Milošević, thoshte, "Njerëzit do të vijnë të kujdesen për ju, nuk keni pse të largoheni nga shtëpitë!". Kur erdhi Mike Jackson, në të gjitha mbledhjet, në të gjitha fshatrat, në Çagllavicë, në Fushë Kosovë e në Obiliq, kudo thoshte, "Nuk keni nevojë të largoheni nga shtëpitë, jeta do të rregullohet, gjendja do të rregullohet, njerëzit edhe më tutje duhet të jetojnë. Nuk mundet tani të dëbohet një komb i tërë!". Dhe ne udhëhiqeshim nga ideja se ishte vërtet kështu, se ushtria elitë do të kujdeset për të gjithë njësoj. Por, u bindëm për të kundërtën. Së pari gjatë raportimit të zhdukjes, kur një ushtar tha se nuk kanë kohë të merren me këtë, se nuk u interesante kjo. Së dyti, kur u ankuam se njerëzit po dëboheshin nga banesat, e askush nuk donte të vinte. Kështu e kuptuam se nuk ka shpëtim për ne, që do të na duhet të shkojmë diku. Dhe kështu ndodhi.

Dhe sot ja ku jemi të zhvendosur. Kemi lënë Prishtinën, qytetin tonë, ndërtesën tonë, rrugën tonë, njerëzit tanë. Jetojmë këtu tani. Beogradi është i bukur, por siç tha Verica, "Prishtina është në zemrat tona". Kemi jetuar atje, kemi dashur atje, kemi punuar atje, kemi pasur rrugën tonë të blinjeve, kemi pasur miq, kemi jetuar të lumtur, pavarësisht nga të gjitha grindjet që ndodhnin kohë pas kohe. Dhe nuk donim të largoheshim, por donim të qëndronim. Mendonim se mundeshim, meqë ishim të pafajshëm.

Unë fillimisht punova në Leskovc për tetë muaj më pas. Nuk kisha ku tjetër të shkoja. Isha vetëm, familja më mbeti në Fushë Kosovë. Ivani do të vinte; u nis më 19 gusht '99 për t'u regjistruar në shkollë e për të qenë me mua, në një dhomë. Kur ai u rrëmbye dhe kur u zhduk, unë qëndrova në Leskovc edhe tetë muaj sepse nuk kisha ku të shkoja. Nuk kisha para, as strehim, nuk kisha asgjë.

Punova gjatë gjithë kohës. Prindërit e mi qëndruan në Fushë Kosovë deri në vitin 2000 dhe në fund, ky fqinji që jetonte në Zvicër erdhi dhe ofroi të na e blinte pronën, prandaj babai e shiti. Kur e shiti dhe këtu bleu

shtëpinë, të gjithë erdhëm tek ai. Në një moment, 16 veta jetonim në një shtëpi. Ata e blenë, por derisa u rregulluan, aty rreth marsit a prillit, erdha edhe unë nga Leskoci dhe pastaj mora familjen, burrin dhe djalën, dhe jetuam me prindërit e mi, derisa unë arrita të shisja banesën në Prishtinë. Atëherë bleva një apartament këtu.

Ivo Andrić thotë, "Nuk ka asgjë më të bukur sesa të jetosh në një vend përgjithmonë dhe për një kohë të gjatë, sepse ai është qyteti yt, është rruga jote, gjithçka është e jotja". Pra, shkova në Leskoc fillimisht, isha atje për herë të parë. Nuk ishte larg, por nuk njihja askënd. Ishte shumë e vështirë për mua në Leskoc, për shkak se menjëherë ndodhi që na e rrëmbyen Ivanin. Kështu që atje jetova në agoni, duke kërkuar djalën, duke bërë thirrje, peticione dhe mbi njëqind fotografi të tij me mbishkrimin, "A di ndokush gjë, a ka dëgjuar ndokush gjë?". Pastaj kontaktoja miqtë nga Prishtina, njerëz nga Serbia, shtetin, qeverinë, për të bërë diçka. Pra, ata tetë muaj ishin ferr.

Kur erdha në Beograd, ishte edhe më keq, shumë e vështirë, por duhej të ngushëlloja prindërit. Për ta ishte më së vështiri, sepse ata e përcollën atë ditë. Nuk mund t'i qetësoja, unë jam nëna e tij e më duhej t'i ngushëlloja prindërit e mi. Ata vazhdimisht vëzhgonin se si reagoja dhe unë vazhdimisht mbahesha me kurajo, duke thënë se ka kohë, se nuk duhet të dorëzoheshim ende, sepse kurrë nuk i dihet. Pastaj ramë në kontakt me njerëz nga Shqipëria, disa miq, të cilët na treguan se si gjatë Luftës së Dytë Botërore xhaxhai im shkoi në Shqipëri. Ishin të robëruar, por njerëzit ishin kthyer. Pra, me njerëz të ndryshëm që mbijetuan në atë mënyrë, vazhdimisht bënim pyetje, dhe kërkonim dëshmitarë, të cilët kishin qenë në një kamp, se a e kishin parë ndokënd a dëgjuar gjë.

Dhëndri dhe motra ime qëndruan në Kosovë edhe dy vjet për shkak të Ivanit tim, për të marrë vesh diçka. Ndoshta shfaqet dikush, mbase kthehet, mendonim. Pra, kjo është një agoni e tërë familjare, sepse fëmijët ishin të traumatizuar, ne të traumatizuar, dhe gjithë kohës na duhej të punonim, të jetonim. Unë punova në urgjencë, nuk mund të hyja më në sallën e operacionit, në asnjë mënyrë. Puna që e bëja ishte e nivelit të lartë, për ijet, instrumente ortopedike-traumatologjike. Kisha specializuar dhe isha shumë e mirë në këtë fushë. Por kur ndodhi kjo, kërkoja një punë jo më të lehtë, se nuk ka asgjë më të lehtë të ndihma emergjente, por që nuk ishte e nivelit aq të lartë, sa përqendrimi të duhet të më zgjasë për tri a katër orë.

Punova gjatë gjithë kohës, nuk kisha pushim mjekësor as për një ditë të vetme. Që nga dita e parë e deri në pension, tani që kam dalë, nuk kisha leje mjekësore, sepse gjithmonë ishte shumë më e lehtë që të punoja, ta kërkoja Ivanin, të shkruaja, të mbështesja familjen. Qëllimin e kisha ta mbledhja familjen, të siguroja një shtëpi, sepse burri menjëherë u dorëzua.

Pastaj negociova me shqiptarët për shitjen e banesës, kërkoja të bjija një banesë diku, dhe përsëri e blemë pranë prindërve, për ta ndihmuar njëritjetrin si familje. Po, me marrë pjesë do të thotë me pasë dikë me të cilin me folë, me të cilin me nda dhimbjen.

Falë kësaj shoqate, trokitëm në çdo derë, nuk ka një përpjekje që nuk e bëmë. Këtu do të shihni fotografi, takime me të gjitha ambasadat, të gjithë ambasadorët. Apeluam, bëmë edhe një film, shkruajta librin dhe ia kushtova djalit për të lënë gjurmë, për të mbetur historia.

Familja jonë, pra babai dhe nëna, i kemi pasur atje 20 hektarë tokë, një shtëpi dhe një kopsht. Prindërit ishin në pension, kur po ndodhte e gjithë kjo, kur u nënshkrua ajo paqe. Ata nuk donin të shkonin, donin të qëndronin, por për shkak se të gjithë po largoheshin masivisht, e ne dëgjonim pasivisht se si njerëzit largoheshin, dëboheshin me forcë, vëllai më tha, "Nuk mund t'i lë, do të qëndroj unë me ta". Kur e morëm vendimin, unë dhe vëllai shkuam në një takim me Michael Jackson dhe ai na bindi të qëndronim. Në anën tjetër ne e shihnim se situata e përgjithshme ishte e keqe. Njerëzit vriteshin, keqtrajtoheshin, rrëmbeheshin, por prindërit nuk donin të linin pasurinë e tyre. Thoshin, "Nëse e lëmë këtë pronë, ju do të mbeteni në rrugë, prandaj ne do të sakrifikojmë. Nëse na vrasin, le të na vrasin, por të paktën do të mbetet diçka prapa që të mund të shisni".

Edhe varret e familjes i kishim atje, prindërit e babës, të nënës, të gjitha këto. Nuk mundëm t'i bindnim ata të largoheshin. Ata qëndruan deri te i fundit. Kishin fqinjë të mirë, por edhe prindërit e mi ishin njerëz shumë fisnikë. Vajza e fqinjit tonë të parë shqiptar kishte kryer lindjet me gratë tona, punonte në gjinekologji. Ata kishin ardhë tek babai dhe i kishin thënë, "Nuk mund të kujdesemi më për ty, duhet ta shesësh, sepse një grup njerëzish dëshiron të të vrasë dhe ne po luftojmë për ty, meqë e dimë se je njeri i ndershëm dhe nuk i kë bërë asgjë askujt. Më mirë na e shit pronën dhe shko, sesa të të shohim të vdekur këtu".

Kur ky fqinji u tha kështu, nëna dhe babai vendosën të shesin. E kur erdhën këtu, ishte shumë e vështirë për ta. E para për shkak se ishte rrëmbyer fëmija, por edhe pse vinin në një qytet tjetër, në një vend tjetër. Fëmijët duhet të regjistroheshin, dikush në shkollë, dikush për të studiuar. Atë vit, fëmija i vogël i vëllait e përsëriti vitin, se nuk mundi të mësonte. Edhe djali im e përballoi vështirë, shumë vështirë. Ai ende e ka të vështirë. Fëmijëve të tij, sepse është martuar, u dha emrin e vëllait. Pra vajzës Ivana dhe djalit Ivan. Ivani i vogël, nipi, tani i ka mbushë 8 vjet. Emrin e kishte gjyshi, pastaj im bir, tani ky i vogli.

Ditën kur u dëbova nga spitali në Prishtinë, erdha në Fushë Kosovë dhe u thashë prindërve që për ta mbajtur punën, duhej të shkoja. Djali tim, miqtë e vet që kishin dalë në Serbi, i thoshin vazhdimisht, "Ne do ta fillojmë shkollën, ti nuk je regjistruar, kur do të vish, si do t'ia bësh?" Dhe kur po largohesha, i thashë, "Do të rrih me mamane dhe babanë tim, do të jesh me babanë dhe vëllanë tënd, do të presësh derisa të telefonoj". Dhe ai – Draganče më quante – më tha, "Mos u shqetëso aspak, Draganče, gjithçka do të jetë në rregull".

U ul para kompjuterit dhe vetëm tha, "Shko, nuk do të themi lamtumirë, se do të shihemi". Kjo ishte përshëndetja e fundit. Pastaj filloi të më thërriste me telefon, "Të gjithë kanë shkuar". E thirrin shokët, ç'të bënte? Si do ta përfundonte vitin e katërt? Ai do të përsëriste vitin nëse nuk regjistrohesh në shkollë, duhet të organizoheshim për ta regjistruar diku. Unë shkova në gjimnaz, e regjistrova. Pastaj si ta transferoja? Autobusët nuk lëviznin, nuk kishte përcjellje, nuk kishte organizim. Në fund, kur ai njeri kishte për t'u nisur për në Serbi, thashë le të vijë me të. Kështu që të dy u nisën së bashku në një udhëtim pa kthim.

Unë e kam edhe djalin tjetër, por Ivani, jo vetëm pse nuk është më, por gjithnjë ka qenë i veçantë. Si fëmijë, për të kujdesej gjyshja e vet, kështu që e mësoi mirë serbishten. Kur erdhi në Maqedoni, për një vit fliste maqedonishte të pastër dhe shkoi në shkollë maqedonase. I paguaja orë të anglishtes djali të madh Nikolas, po ai mësoi anglisht më mirë sesa ky që ia paguaja orët. Ishte edhe kampion noti. Të dy notonin për "Vardarin" atje në Maqedoni. Ai ishte i pari në grupin e tij, kishte medalje për not. Notonte dhe ushtronte karate. Një ditë shkonin për anglisht, një ditë për karate, një ditë për not, të dy. Kur erdhëm në Prishtinë, ai ishte jashtë serie. Menjëherë u kyç. Një shqiptar ishte trajner xhudoje, dhe menjëherë e njohu, e çoi në klubin e tij në "Boro dhe Ramiz" dhe e stërviti për xhudo. Në gjimnaz, ka qenë lojtar shahu prej më të mirëve. Nuk luante shah

normalisht, vëllai i tij i luante figurat, kurse ai e kthente kokën e ashtu luante shah. Pra, ishte më i përparuar se të tjerët.

Kur erdhi KFOR-i, ishte KFOR-i irlandez, dhe ai më thirri në telefon e më tha, "Draganče, paramendo sa mirë flas anglisht, sa që shoqëroj KFOR-in anglez e KFOR-in irlandez". Pra, shkonte me KFOR-in irlandez dhe ndihmonte njerëzit.

Ishte fëmijë që mund të ofronte shumë, prandaj u regjistrua në gjimnaz. Thoshte, "Unë nuk e di se me çka do të merrem. Të gjithë miqtë e mi e dinë tashmë, e mua më pëlqejnë të paktën pesë ose gjashtë degë. Nuk e di se në cilën të shkoj". I tashë, "Regjistrohu në gjimnaz". Tha, "Do të shkoj në drejtimin më të vështirë, atë natyror-matematikor, kështu do të jem në gjendje të përcaktohem". Por, shtatori filloi, vitin e katërt nuk e përfundoi kurrë.

Të jetonte, sot me siguri do të ishte ndonjë lloj doktori. E donte shumë mjekësinë. Mbasi unë praktikoja mjekësi, edhe ai praktikonte mjekësi, dinte shumë për mjekësinë, interesohej vazhdimisht. Ishte tip sportiv, fliste shumë mirë gjuhën, ishte matematikan i mirë, shahist, e edhe edhe në mjekësi ishte i tillë, pasi ishte shumë i lidhur me mua dhe mendonte se do të shkonte në mjekësi në të ardhmen, meqë vazhdimisht angazhoheshim në punë humanitare, ndihmonim dikë.

Kur shkoj në kishë ndez një qiri për të, sikur të ishte gjallë, dhe poshtë ndez qirin për të gjithë të rrëmbyerit dhe të zhdukurit, të varrët që i di dhe nuk i di të vdekur. Për mua, ai është ende gjallë. Do të doja të dija të paktën ku është ai ndërsa jam gjallë, sepse ai më shfaqet në ëndërr. Më thotë, "Jam në Shqipëri, në një kamp shqiptar dhe kam ikur". Më thërret, e mban telefonin në dorë e më thotë, "Unë ika, por nuk di ku do të shkoj". Ia kthej, "Ti je shumë i aftë, do t'ia dalësh kudo, thjesht mos u kthe në Kosovë". Dhe ai e hedh dëgjuesen, e thotë, "Mirë".

Ose, ëndërroj se po e kërkoj në një varrezë, e ai vjen e më thotë, "Për sa kohë do të vazhdosh të kërkosh në varreza, duhet të vazhdojmë tutje edhe unë edhe ti".

Kemi qenë në Merdare për të identifikuar veshjet. Dhe pashë një bluzë ngjyrë hiri, sepse ai kishte një të tillë dhe pantallona të shkurtra të zeza me një fjongo. Prandaj thashë, "Le ta kontrollojmë atë bluzë, ndoshta është e tija". Shkova në UNMIK dhe po prisja. Para kësaj e kisha parë

ëndërr. Më thoshte, "Nuk kam vdekur, vazhdojmë tutje". E unë ulem, dhe zemra më rreh fort. E qetësoj veten duke thënë, "Mos u shqetëso! Nuk është ai, sigurt. Të tha se ishte gjallë dhe se duhet të vazhdonim tutje". E kur shkova atje, atë gjysmë ore ndërsa isha duke pritë, doli se ishte trupi i një burri 60-70 vjeç.

Me atë rast, shkrova një poezi me titull "Le të vazhdojmë". Në poezi, ata që flasin me mua, përfundojnë duke thënë, "Le të vazhdojmë tutje". Kjo është motoja jonë. Në atë dëshpërim kur nuk dinim ç'të bënim, thashë se duhet t'i vinim titull revistës. Propozova t'ia vinim "E vërteta e rrëmbyer", sepse edhe njerëzit ishin rrëmbyer, por edhe e vërteta u është rrëmbyer atyre njerëzve. Por e vërteta duhet të dëgjohet, cilado qoftë ajo. Pra, revista jonë quhet "E vërteta e rrëmbyer" dhe motoja jonë "Le të vazhdojmë tutje".

Dëshirë do të kisha ta gjeja, por nuk besoj më, pas 21 vitesh. Nëse dikush thjesht më telefonon dhe më thotë, "Djalë e ke gjallë dhe është në Australi, por ju duhet të nënshkruani se nuk do ta shihni kurrë", do të thosha, "Po, pajtohem". Vetëm ta di se çka ka ndodhë, a është gjallë kund, a ia kanë nxjerrë zemrën, apo e kanë vra menjëherë. Kam të drejtë për të vërtetën, të paktën kaq. Është e vështirë të pajtohesh me faktin se dikush ka vdekë, por faktet flasin, se pas 21 vitesh, nëse dikush është gjallë, do të gjente mënyrë për t'u lajmëruar, për të thënë, "Jam gjallë". Ka shumë të ngjarë të mos jetë më gjallë, ose ndoshta ia kanë marrë zemrën.

Nuk kam dëgjuar që dikush të jetë kthyer. Askush nuk është kthyer. Është e tmerrshme që shteti ynë i liroi ata shqiptarë që u dënuan dhe ishin fajtorë. Edhe Haga i liroi dhe i amnistoi, do të thotë asnjë gjyqësor nuk e ka dëshmuar që dikush është fajtor, se të gjithë u liruan. Por njerëzit janë kthyer, disa njerëz janë kthyer. Xhaxhai im ishte i robëruar në Gjermani për tre vjet, burri i tezes ishte i robëruar për tre vjet, xhaxhai tjetër gjithashtu në Shqipëri i robëruar, por u kthye. Madje, njëri pas disa vitesh mori dëmshpërblim që ka qenë në kamp pune në Austri. Por nuk mund ta kuptoj këtë lloj trajtimi çnjerëzor ndaj njerëzve të pafajshëm.

Kur bëhet fjalë për drejtësi, a është drejtësi që unë nuk jetoj sot në Prishtinë, që banesën që mobilova dhe ku jetova e lumtur me familjen nuk e kam më, e që humba një fëmijë të pafajshëm? Unë nuk besoj në drejtësi. Cilado qoftë drejtësia, nuk do të ketë satisfaksion për mua. Ndoshta dikush do të marrë drejtësi, por unë nuk besoj në të. Për mua do të jetë drejtësi të zbuloj se çka ka ndodhur me fëmijën. Kjo është arsyeja

pse kam shkruar këtë poezinë, "Vrasës, gjithçka do të të falet". Sepse, sido që të jetë drejtësia, edhe po t'i varin dhjetë persona këtu tani, unë do të thosha, "Mosni". Do të ishte e vështirë të shihja që po vrasin dikë. Do të thosha, "Kini mëshirë për ta". Disa habiten kur e them këtë, por nuk mund ta shoh që dikujt t'i bëhet keq. Këtë nuk do të mund ta duroja. Edhe pse ndoshta djali do të më zemërohej, mbase do të thoshte, "Eh Dragançe, ti ke falë, kurse unë kam heqë". Por, nuk mundem. E dini sa i pafuqishëm është njeriu në dhimbjen e vet, çfarëdo që të bëjë. Një burrë më tha, "E pse nuk e vrave veten menjëherë?". I thashë, "Nëse ai kthehet, kush do ta shikojë? Pse ta vras veten, nuk do të vritem. Nëse vritem do të thotë se jam dorëzuar. Kjo nuk ka asnjë kuptim".

Po e lexoj këtë poezinë kushtuar vrasësit:

Vrasës, do të të falet, veç më trego ku ma ke varrosur djalin.

A i ke vënë gur luani në gjoks, apo e ke mbuluar me rërë të Sitnicës?

Mbase e ke hedhur në arën time. Si e ke dënuar?

Si i ke gjetur faj? Çfarë i ke thënë në fund?

A ia ke lidhur sytë, apo e ke shikuar fëmijën guximshëm në fytyrë?

Ai ende nuk e kishte njohur as dashurinë, as brisk nuk kishte blerë, vazhdimisht priste që mjekra të rritej.

Vrasës, më thuaj, a iu lut Zotit në çastin e vdekjes, a e thirri nënën e vet?

Çfarë lloj vdekje i ke caktuar? A e ke pushkatuar?

Po ai ishte thjesht fëmijë, si ke mundur?

Vrasës, do të të falet, më thuaj vetëm se ku e varrose?

Nën cilën pemë i dhe fund jetës së tij dhe me çfarë bari e gjelbërove?

Dhe kur shkove në shtëpi a i ledhatove fëmijët e tu, pasi vrave fëmijën tim?

Si ke fjetur mbrëmë? A e ke ëndërruar birin tim?

Vrasës, gjithçka do të të falet, vetëm më trego ku ma varrose djalin?

Them se mbase vrasësi nuk qetësohet, mbase i tregon dikujt nëse e ka vrarë. Sepse është e vështirë për një person të jetojë me faktin se ka bërë kaq shumë keq pa ia thënë kurrë askujt.

Këtu nuk ka shumë vjersha, janë vajtime, u kushtohen disa ngjarjeve, janë shkruar në dëshpërim. Është një vjershë, "Ku do të shkoj sot, derën e kujt duhet ta trokas?". Pastaj është vjersha për kur u gjetën këta në Retime, parcela numër 1. Pastaj është një nënë e cila, pas shumë vitesh, ka gjetur

djalit e saj, dhe diçka i kushtohet asaj. Pastaj Ivanit tim, përkushtim vajzës së motrës sime, e cila shkoi në Amerikë dhe nuk e kuptoi se ku e kishte vëllain. Janë historitë e jetës sonë. Por, duhet të mbeten ca gjurmë, mund të jetë një kontribut i vogël, por i mbushur me lot dhe pritje e vuajtje. Ato faqe janë vuajtje.

Kur shoh nipin tim që mban emrin e djalit, vërej se ka disa ngjashmëri me tyre. Sepse ky i vogël ishte shumë djallëzor dhe shumë i shkathët. Edhe ky tani luan futboll, e ai notonte dhe ishte karateist. Vazhdimisht e ngacmoj, "Duhet të këmbëngulësh, se nëse fillon të luash futboll, duhet të shkosh deri në fund, nuk duhet të heqësh dorë". Thjesht, vazhdimisht ia ushtroj karakterin për ta bërë këmbëngulës, siç e kishte axhën. Dashuria ndahet, kështu që tani, si gjyshe, i dua nipërit dhe mbesat e mia dhe kujdesem veçanërisht për ta vazhdimisht, por një pjesë e imja është e lidhur me të. Një pjesë mbetet gjithmonë e zbrazët. Dhe normalisht u jam përkushtuar atyre, jam pensionuar më herët për shkak të tyre, për t'i ndihmuar, në mënyrë që të rriten me fëmijëri të lumtur.

Mbrëmë kur shkova në shtrat, mbesa e vogël që quhet Ivana, më pyeti, "Gjyshe, kur ishe e vogël, sa fëmijë keni qenë?" Unë i thashë, "Ishim pesë" dhe, për ta kursyer, nuk i tregova se motra m'u mbyl në liqenin e Badovcit kur ishte tetë vjeç. Më pyeti, "Cili ishte fëmija më i mirë për ty?". Dhe përsëri, nuk dua t'i tregoj se isha e lidhur me vëllain tim, i cili tani është i vdekur. I them, "Unë isha më e mira". "E si gjyshe?" "Epo, isha fëmija i tretë, duhej t'i dëgjoja më të mëdhenjtë". I thashë, "Duhej t'i dëgjoja të vegjlit, dhe plus kam rritur tezen, atë më të voglën". Thashë me vete, shiko se si fëmijët interesohen, dhe kërkojnë vazhdimisht të bëjnë pyetje. Ata e dinë tani që babai i tyre kishte një vëlla, por unë nuk dua t'i ngarkoj me ato gjëra. Vetëm kjo e madhja flet, më pyet, dhe di gjithçka. Këta të vegjlit janë aq të traumatizuar. Daja, vëllai im, nëna dhe babai im, të gjithë na vdiqën, dhe këta të gjorët janë të traumatizuar.

Unë jam shumë e zhgënjyer në komunitetin ndërkombëtar, i cili na premtoi paqe dhe jetë të përbashkët, e që ishte mashtrim i pastër. Gjithmonë më duhet të përmend Michael Jackson-in, i cili mori çmime dhe dekorata, nuk e di për se. Pra, 50 mijë ushtarë nuk kishin forcën për të vendosur rend, që njerëzit të mund të jetonin. Nëse misioni ishte të spastronin etnikisht Kosovën dhe Metohinë, do të ishte e udhës të na jepnin ndonjë korridor, të na thoshin, shkoni në Greqi ose diku, lini gjithçka. Do të kishte më pak pasoja e trauma. Së pari, isha shumë e zhgënjyer nga misioni, së dyti nga të gjithë administratorët që erdhën.

Dukej vetëm se vinin për të përmbushur misionin e tyre prej gjashtë muajsh, për të mbledhur dokumentacion. Ne jepnim intervista me mija herë. Vazhdonim të tregonim të njëjtën histori si papagaj, e në fund ata thjesht mblidhnin dokumente dhe i merrnin me vete.

Nuk mund të besoj se një ushtri e tillë elitare nuk i gjeti trupat e të vrarëve, të masakruarve dhe se nuk bëri raporte. Askush nuk mund të më bindë. Pra, KFOR-i anglez dhe KFOR-i francez, dhe të gjithë ata KFOR-ët duhet të hapin administratat për arsye humanitare dhe të thonë, "Aman, njerëz, mjaft më, le t'ua tregojmë familjarëve, mbase aty fshihet ndonjë e vërtetë për ndokënd. Nuk do t'i kthejmë, por të paktën ajo familje do të gjejë qetësinë".

Ne morëm dokumentacionin se kishim të drejtë, nga Komiteti Këshillëdhënës. Morëm përgjigje se kishim vërtetë të drejtën e dëmshpërblimit. Qëndrimi ndaj drejtësisë është shumë specifik, mbase jam e padrejtë, mbase nuk e njoh ligjin, por çfarë më duhet mua çfarëdo dëmshpërblimi për djalin që nuk e kam më?

Nuk kam nevojë për asgjë, kam një pension sa për të jetuar e qetë. Ju e dini se qetësia shpirtërore është shumë e vështirë për t'u blerë. Nuk ka para që do ta kthejnë qetësinë shpirtërore. Një gjyshe jetonte me ne dhe gjithnjë thoshte, "O Zot, mos lejo të ndodhin ato që duhet të durohen!". Tani jam në atë situatë që duhet të duroj, dhe nuk mundem, është e vështirë, por më duhet.

Jemi takuar edhe me Jacques Chirac-un, dhe iu lutëm atij kur ishim atje. Tha, "Miku i mikut tim është edhe miku im". Ejani, përpiquni të zbuloni diçka, përpiquni të na ndihmoni, nuk po kërkojmë ndonjë filozofi përveç të vërtetës, të dimë çka u ndodhi njerëzve. E kemi këtë të drejtë edhe sipas Konventës së Gjenevës.

Nëse populli serb ndaloi luftën ballkanike dhe tha stop, që autokolona bullgare të kalojë, dhe ishte human ta ndërprente luftën, që të plagosurit e armikut të kalonin, sa edhe sot e tutje në Gjenevë e falënderojnë popullin serb dhe thonë "bëhu human si serbët", pse nuk jeni ju aq humanë, ju jeni në pushtet në të gjitha këto vende ku mund t'i ndihmoni njerëzit, pavarësisht nga feja, kombi dhe përkatësia.

I sugjerova Jose Baraibarit, "Hap një telefon për ne, nuk kanë pse të prezantojnë veten se kush janë. Thjesht le të thonë, 'Në këtë ose atë vend, ata njerëz vdiqën, nuk janë më'". Edhe kjo është informatë.

Isha në Kosovë vitin e kaluar. Gjithmonë shkojmë kur kemi një "Monument të të Vërtetës". Mitrovica e Kosovës ka bërë një monument, 22 qershori, ku janë të regjistruara viktimat të cilat prej atij rajoni. Këto prej Rahovecit, Retimes, ndërkohë, kanë një në portën e kishës, i kanë emrat dhe i kujtojmë, shkojmë atje, vendosim një kurorë lulesh. Ne nuk kemi, sepse rastet tona kanë qenë individuale dhe nuk mund të pres që dikush të bëjë një monument vetëm për djalin tim, prandaj bëjmë vizitë këtu te kisha e Shën Markut, kemi një pllakë, shkojmë vendosim kurora dhe mbajmë atë shërbimin përkujtimor me datën 28, në ditën e Shën Vitit ka një shërbim përkujtimor për të gjithë të vrarët dhe viktimat.

Unë tani çdo vit shkoj në Mitrovicën e Kosovës, në Fushë Kosovë, në varreza. Vizitoj varret, sepse kam gjyshet atje, gjyshërit, motrën që u mbyt në liqen. Pra, vizitoj ato varre dhe deri para disa vitesh ishte edhe shtëpia e prindërve, që tani nuk është më. U rrënua dhe u bë një ndërtesë. Ishte në hyrje të Fushë Kosovës, dikur rruga quhej "Lenini 8", pastaj "Car Dushani", tani sigurisht ka tjetër emër. Dikur, kur përfundonte Prishtina, ishte ajo fusha e madhe, pas saj, të gjitha ishin shtëpi. Shtëpia ime ishte e katërta në fillim, por nuk ekziston më. Kurse te banesa në Prishtinë nuk kam shkuar. Shkoj deri te ndërtesa por tani aty nuk jetojnë njerëzit që i kam njohur. Isha njëherë në fqinjësi. Po, gjithçka ka ndryshuar. Unë e kam lënë banesën plot me gjëra, as nuk do të doja ta shihja. Janë goblenat që i kam qëndisur, fotografitë, katër stinët e vitit. Janë krevatet tona, garnitura e re, sapo ishim rehatuar.

Ndërkohë që po e kërkoja Ivanin, po luftoja edhe për ta qetësuar Nikolën, që ta kuptojë se po e kërkojmë vëllanë e tij. Gjithë kohën kujdesesha që ai si djalë i ri të mos bënte ndonjë budallallëk. Si mund ta di se ç'mund të zhvillohet në një tru të ri. Prandaj gjithmonë i kam thënë se ne shpresojmë, se unë po punoj në atë shoqatë, po takohem me të gjithë njerëzit, dhe se ende besoj se do të zbulojmë diçka. Për një kohë të gjatë, gjëja më e vështirë për Nikolën është kur kemi ndonjë festë ose ndonjë muzikë. Atëherë gjithmonë duhet ta këndojmë këngën e Ivanit dhe gjithmonë duhet ta përmendim, pra Nikola gjithmonë e kërkon dhe nuk e ka tejkaluar kurrë.

Mendoj se ai vuan më së shumti, sepse hesht, nuk bën çka bëj unë. Falë Zotit, kur duhej të martohej, unë isha kundër. Si mund të martohej kur ne nuk e kishim gjetur ende një fëmijë? Mandej njerëzit më thanë, "Ti nuk je normal, le djalin të martohet". E ç'më mbeti mua, u desh të bëja një gazmend. Dhe, vërtet e bëmë. Ishim 40 veta, rrethi familjar, unë isha e

para që vallëzoja. Isha më gazmorja edhe pse ishte shumë e vështirë për mua. Madje, nëna ime më tha, "Oj Dragana, si mund të vallëzosh kështu?" e unë ia ktheva, "Më duhet të jem gazmore, sepse djali po më martohet".

Ai mori vendimin e duhur, në atë situatë unë nuk kisha të drejtë. Isha e zemëruar që po martohesh, por në fakt ai ishte më i zgjuari nga të gjithë ne. U martua, krijoi familje dhe bëri tre fëmijë. Nusja nuk donte, i donte dy. "Jo", i tha, "duhet të kemi tre, një për vëllanë". Dhe kështu. Falë Zotit ka tre fëmijë. Falë Zotit që ata nipër e mbesa.

Sa herë i them, "Do të shkoj në një intervistë nesër", më thotë, "A do të jesh në gjendje?". I them, "Po, pse jo, unë gjithmonë mundem, kjo është detyra ime, mos u shqetëso". Kurse burri, ai nuk dëshiron të flasë fare për këtë problem, sikur historia të ketë mbaruar. Ai nuk mund ta përballojë asesi. Nuk shkon askund, nuk del nga shtëpia, nuk ka asnjë kontakt me njerëzit. Është tërhequr plotësisht, po pret të vdesë. Mbrëmë më tha, "Slavko ka vdekur", vëllai im, "ai shpëtoi". E pyes, "Si thua kështu?". Thotë, "Si nuk jam unë në vend të tij". I them, "Ngadalë do të na vijë radha secilit, mos u ngut".

Por burri kurrë nuk u pajtua sepse ndjen përgjegjësi që na bindi neve të rrinim. Thoshtë, "Pse të mos qëndrojmë? Pse duhet të ikim, kur kemi jetuar këtu, kur jemi të pafajshëm". Mendoj se për këtë i vjen më së vështiri.

Çfarë t'ju them, jeta vazhdon, nuk mund të ndalet, por është vështirë. Kam menduar se do të ishte më e lehtë me kalimin e kohës, por në këtë rast koha nuk do të thotë asgjë. Më duket sikur po ndodh tani, sikur të ishim bllokuar në njëfarë kohe më '99. Ndonjëherë kur duhet të shkruaj vitin, më vjen të shkruaj 1999. Nganjëherë është sikur koha ka ndaluar, derisa të kujtohem se cili vit është.

Me gjasë njeriu gjatë gjithë kohës, deshi s'deshi, mbahet me shpresën se problemi do të zgjidhet. Por me kalimin e kohës gjithnjë e më vështirë, se edhe ata vrasës që ishin, ata tashmë kanë vdekur, sepse ishin sigurisht njerëz të pjekur që kanë luftuar. Pastaj mendoj se nuk do të mbetet kurrkush për ta thënë të vërtetën. Përveç nëse bëhet sipas ndonjë përgjegjësie komanduese dhe të thuhet, "Këta ishin përgjegjës sipas përgjegjësisë komanduese të atij rajoni, këta ishin për këtë rajon, ata për atë."

Dhe tani kjo gjykatë, nuk besoj në të aspak. Nuk do të bëjë asgjë. Është e

gjitha politikë. Ashtu si fryn politika, ashtu do të jetë, prandaj nuk merrem aspak me të. As nuk e ngarkoj veten me atë gjykatë në Hagë, sepse mund të shihni se gjithçka është veç formale. E për ne familjet kjo nuk do të thotë asgjë. Kjo është arsyeja pse apeluan për t'i lexuar ato protokolle, ato literatura, ato raporte. Pra, për t'i thënë Kryqit të Kuq Ndërkombëtar, emrat e njerëzve të vrarë, që nuk e dimë nëse do të gjenden apo jo. Të paktën disa informacione, që njerëzit të mos shpresojnë pas kaq shumë vitesh, se dikush do të shfaqet tani. Është ndryshe kur e di se dikush ka vdekur, kur e keni marrë informatën. Por pas 21 vitesh, unë nuk besoj se dikush do të kthehet, sepse deri më tani askush nuk është kthyer.

Por, ç'të bëjmë? Shkojmë tutje, kjo është parulla jonë, të shkojmë tutje. Shpresa vdes e fundit. Unë jam gjithmonë e mendimit që të thuhet e vërteta. Le ta lexojnë njerëzit, unë qëndroj prapa asaj që thashë, se kështu ishte e vërteta. Kemi pasur mjaft gënjeshtër e mashtrime. Duhet thënë e vërteta, këto janë të dhëna historike, kjo është histori. Kontributi im i vogël është këtu dhe ne kemi bërë revista, kemi bërë libra, aktivitete të ndryshme gjithë këto vite, thirrje, kërkesa. Pra kemi lënë një dokumentim dhe është shumë e rëndësishme që një dokumentim të mbetet.

Ky libër mban titullin "E vërteta jonë e vjedhur", përfshin aktivitetet tona të ndryshme që i kemi pasur, tubimet, thirrjet, kërkesat, takimet me Jacques Chirac-un, me përfaqësues e delegacione të ndryshme. Këtu jemi në Merdar kur shkuam të kontrollojmë veshjet. Këtu jemi me Montgomery, në Ambasadën Amerikane, e në të gjitha ambasadat, sepse ishim kudo. Ishim delegacioni i parë që u takua në parlamentin shqiptar. Isha me shtatë prindër pa asnjë leje. Na pyesnin, "Pse po shkoni?". "Duhet të shkojmë, jemi prindër, duhet t'i kërkojmë fëmijët tanë".

Nuk mund të them se unë e vajtoj fëmijën tim më shumë sesa një grua muslimane ose kroate ose dikush tjetër që vajton fëmijën e vet. Nëna është nënë, dhimbja është dhimbje, pra fatkeqësia është fatkeqësi. Nëse ka pasur luftë, ka protokolle. Unë e para e kam dëgjuar Haradinajn duke u mburrur se ka mbajtur një ditë, pra ai di për pjesën e vet, sepse ka zonën e vet. Unë gjithmonë thosha, "Le të shkojmë nëpër zona për të parë se cili komandant kishte të burgosur, kush ishin të burgosurit, cilët u vranë". Kanë kaluar kaq vite, gjysma e njerëzve kanë vdekur, madje edhe gjysma e atyre që kanë vrarë, ka vdekur. Por protokollat duhet të hapen për hir të humanitetit, të gjitha situatat duhet të zgjidhen një herë e përgjithmonë, për çdo person të zhdukur, të rrëmbyer dhe të vrarë, që familja ta gjejë qetësinë.

E dini atë rrëfimin slloven "Shërbëtori Jernej dhe e drejta e tij" eh, unë besoj se nuk ka drejtësi. Dhe nuk po kërkoj aspak atë lloj drejtësie, po kërkoj të vërtetën, qetësinë, paqen. Nëse një fëmijë ka vdekur, ta dimë që ta qajmë në varrin e tij. Dhe jo të marrim një trup që nuk e dimë, sepse dhamë gjakun për analiza të ADN-së, që ta gjejmë fëmijën, ta zbulojmë të vërtetën, nëse kishte vdekur. Nëse është gjallë, i burgosur diku, ose diku duke punuar në Irak, Iran, ose e kanë shndërruar në luftëtar. Së paku ta dimë, është gjallë, atje po lufton, ka vdekur në atë luftë, nuk është më, pra çfarëdo që të jetë ta dijë familja.

Jeta vazhdon, ju punoni, gatuani, lani, pastroni, kujdeseni për gjithçka, por është një krimb që pyet vazhdimisht, "Ç'është duke bërë ai tani?". Kur ulem të ha, gjithmonë mendoj, a vdiq i uritur, a ishte i uritur. Çfarë do të mendojë nëna, përveçse si ka përfunduar fëmija, çka ka ndodhur.

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

“

Për herë të parë që jom shku te vorret e fëmive
n'vizitë, jom konë me krejt këta t'familjës t'burrit.
Vjet për vjet shkojmë, ia ndërroj flamurin,
e qes të ri.

”

Hanumshahe Gaxhiqi

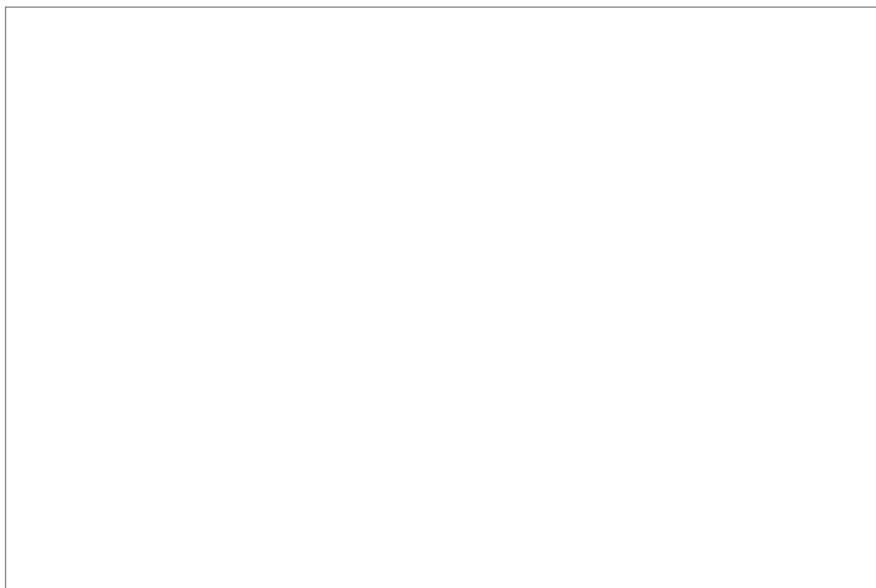
Kur familjes së Hanumshahes i vijnë paramilitrët sërbë herën e parë më 1998, ata ikin dhe strehohen në mal, ku paraprakisht kishin çuar sende për mbijetesë. Pas një jave lëshohen në fshat dhe e gjejnë shtëpinë të djegur prej sërbëve. Jetojnë gjashtë muaj në bodrumin e shtëpisë, pa ujë a rrymë, derisa nisin bombardimet prej NATO-s, kur detyrohen t'i ngjiten malit prapë.

Hanumshahja në atë kohë kishte dy djem e dy vajza; më të voglin ende tetëmuajsh në djep. Një ditë, gjatë kohës që strehohen në mal, forcat sërbe i gjuajnë me minahedhës. Granata bie krejt afër vendit ku po luanin fëmijët e Hanumshahes.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

N'dorë i kisha, po s'disha që janë fëmija e mi

Hanumshahe Gaxhiqi

Quhem Hanumshahe Gaxhiqi, jom nga Klina, e lindun në vitin 1973 në Dollovë. Në Murg jom e martume, po mas luftës jena ardhë këtu në Klinë. Jetoj me vjehër e me dy djem. Çikën e kom t'martume, quhet Ardiana. Djemtë më quhen Armend e Ardian, e vjehra Zade Gaxhiqi.

Fëmininë e kom pasë të mirë. N'atë kohë e kom pasë nanën, fort mirë na ka majtë, na ka mësu. Baba m'ka deké kur jom kanë në klasën e tretë. Edhe baba na ka pasë kqyrë shumë, më kujtohet edhe sot. Raportet i kemi pasë shumë t'mira, se ma shumë na ka deshtë neve çikat se djemtë. Jemi kanë katër vëllazën e tri motra: Bajram, Ahmet, Arif e Mehmer Hoti edhe Zojë, Mane edhe une, Hanumshahe. Mirë ia kemi çu shumë mes veti. S'kena pasë kurrë probleme. E kena pasë mbikqyrjen e nanës shumë t'kujdesshme. Nana shumë m'ka avytë, m'ka mësu për mirë gjithmonë. E kom pasë përkrajhen e saj, ma shumë se prej krejtve.

Sot tre vëllazën më jetojnë në Gjermani, njonin e kom këtu, ma t'madhin, edhe motrën e madhe e kom në Kosovë.

Në shkollë, në Grabanicë, prej klasës s'tretë dekterna t'tetën jena shku dy katune bashkë, djem e vajza. Qaq mirë që jena kanë, kurrë s'jena shku njani pa tjetrin, dy mahallat. Shkojshim gjithë bashkë, na kanë pasë edhe lakmi qysh e kemi kry shkollën pa u nda kurrë. Tetë vjet bashkë, jena kanë nja dhetë-dymdhetë veta. Bashkë jena shku, bashkë jena kthy. Kurrë s'jena da.

Si me t'moçëm, si me t'ri, i kom pasë raportet shumë mirë. Tash qe sa vjet bile thojnë, “Qysh i ra kjo mërzi ksajna, se kjo na ka pasë majtë neve tanëve”. Se jena kanë bija qasisoji. Sot hala kem dashni me çika t'mixhallarëve. Edhe respekt. Na respektojnë si me na pasë motra. Hala vijnë, me mixhallarë, me çika t'mixhës. E kena pasë edhe mësimin prej nanës që çdo sen mirë duhet me kanë. “Edhe keq me pa”, na ka thanë, “s'duhet me m'kallzu!” Edhe hala sot e kom qashtu. Nuk du me rritë diçka t'keqe, me bo keq.

Vëllaznit jonë shku edhe në shkollë të mesme, t'katërtit. Na motrat jo. Unë as t'tetën nuk e kom kry. Veç tre muj pata shku se, jom martu 16 vjeçare. E boll kom pasë qef ma shumë vjet me pritë pa u martu, mos me lanë shkollën. Kur i shifsha shokët e shoqet tu shku n'shkollë, e unë nuse, diqysh m'vike marre. Tani dikur u mësova, s'kisha çka me bo.

Po, u martova me sebeb. Gruja e mixhës i ka pasë dajë t'babës këta të burrit. Kom nejtë tre-katër muej e fejume, edhe jom shku. Se n'familje t'burrit, ai ish ma i madhi, edhe kanë pasë qef qashtu m'u bo.

Nuk e kom taku burrin hiç, vetëm kur jom shku. Kur jom feju, 15 vjet e gjysë i kom pasë; viti o kanë 1988. Jena ndërru me familjen e tyne. Ata e kanë dhanë për vëlla temin çikën, unë jom martu për djalë t'tyne.

Jena shku dy motrat për ni ditë. Dimën o kanë, borë, dy javë para vitit t'ri. Une jom shku ma larg anena n'katunin Murg. Motrën e kom pasë ma ngat. Jom çu n'mëngjes, se u dufke me u rregullu dy motrat për nihere, e ktynehere s'kena pasë frizerka. N'shpi na ka rregullu ni gru e mixhës. Dej e ka rregullu motrën, unë i kom ndreqë vendat për me ardhë krushqit. Tamon o ndreqë motra, m'kanë thirrë edhe mu.

Kur erdhën me më marrë, ka pasë shumë kerre. Kur jom shku, t'nesrit m'u

ka dokë sikur ku jom ardhë, a jom hupë a... Po, mirë e kena kalu. S'jena kanë familje kallabllak. Kom jetu veç me vjehri, e me fëmijë t'vjehrës. I kanë pasë katër djem e tri çika.

Pra, p'i bjen 16 vjet n'familje teme kom nejtë. Te t'burrit 19 vjet martesë tash, e qe 12 vjet ai m'ka vdekë.

Mas ni viti martesë na pat lindë Ardiani në Drenas. Domethanë 17 vjeçare kom lindë. Mas Ardianit ka lindë Ardiana mas dy vjete. Tani m'ka le Gentiana, edhe për to jom gëzu. Gëzimin ma t'madh e kisha kur m'lejshin çikat sesa djemtë. E mas Gentianës, '98-tën po i bjen, n'luftë, masi o kallë Prekazi, tri javë ma vonë m'ka le Armendi. Tetëmujshe e kom pasë kur jena dalë n'mal. Mas luftës tani ka lindë Ardiani, domethanë ia kom përtri emrin e djalit t'madh.

Kur pati nisë lufta, jom kanë shtatzanë shtatëmujshe me Armendin, t'katërtin prej fëmive që i kom pasë para lufte. Edhe u endshin familja jeme, thojshin, jo shtatzanat po i mysin, jo ku m'e lindë, jo çka me bo? Këta m'thojshin po bohët këtu ma rrezik, ma mirë shko n'familje tane. O ardhë m'ka marrë nana, n'familje t'nanës jom shku, me m'rujtë.

Erdha, nejta nja dy-tri net, po ndjeva nifarë tute, se i kena pasë shkijet ngat shumë. Veç udha çka na ka da. Po çohna n'sabah, po i thom nanës, "Vallahin, ma përpara keni m'u kallë ju se na atje ku jem në Murg". "Pse po thu"? Thashë, "Ma mirë po du me shku n'shpi teme". "Jo, s'bon, anena ma rrezik në Drenicë". Thashë, "Jo, jo, ma mirë, bohët çka t'bohët me familje t'burrit, me fëmijë atje".

Edhe u pajtu, e m'çoi atje. Nuk u bonë tri javë, e ma përpara u kall te t'familjës teme, katuni Dollovë. E para mas Prekazit o kallë Dollova. Unë bash qaty jom kanë. Jom ikë prej atyshit se i pashë që shpurdhshin shkijet, u dike, u folke. Në familjen teme atje veç çka i kanë kallë, po t'humbun a t'vdekun s'kanë asnjë.

Tani kanë ardhë në Murg, në katun të burrit, e si kanë nisë me i kallë shpijat, jena ikë komplet familja. Na u përgaditëm përpara se me na hi, e i morëm senet, i ngarkuem e dolëm n'mal, tesha, miell. Edhe qysh jonë konë ata tu ardhë, unë jom kanë tu e pastru Armendin n'koritë, n'mëngjes. Taman i kena pa ata, s'ka pasë s'di sa metra, dej i kom tubu fëminë për me ikë n'mal, shpejt e shpejt, e met qashtu korita me ujë, bukët t'shtreme. Për pak me na njanë mrena, e me na pre për s'gjalli. Kjo

osht qatëherë që na i kanë kallë shpijat ma s'pari. Kena dalë n'mal, kena nejtë ni javë, tani jena kthy n'shpi. Shpijat e kallta krejt.

Tani kena nejtë veç n'podruma. S'kena pasë ku me fjetë, as ujë, as rrymë, se u kall. Qashtu kena jetu gjashtë muej. Si ka gjujtë t'parën natë NATO, na t'nesrit n'mëngjes prap n'mal jena kanë. Kena nejtë ni muej n'mal. Aty kena hangër, kena pi, kena gatu, krejt aty.

N'mal na kanë gjujtë me minahedhës. Dy çikat edhe djali i madh jonë kanë tu lujtë n'rekë. Iu ka ra me minahedhës. Une veç sa e kisha kthy shpinën me shku te Armendi. Ish n'djep, se ish tetëmujsh. Sikur me parandjenjë e kom ditë që diçka ka me ndodhë. Ata gjujshin prej t'katër anëve. E ra drejt e n'rekë ku ishin fëmija. Tanë jonë kanë aty, krejt populli, po ku ra bash n'qat ven ku jonë kanë ata tu lujtë të mitë. Edhe ni bijë o kanë me gjithë çikë, n'prehën e ka pasë. Çika ka pshtu n'prehën, nuk e ka prekë, po nanën ia ka mytë. Edhe djalin, po edhe çikat i kom pasë t'plagune.

Në qatë sekondë që u ra, kërkush s'ka ditë as ku me shku, as çka ka bo. Unë e parandjeva, thashë, “O, fëmija e mi jonë ra”. Ajo kur po u bojka, po t'u terrojka, mo s'po shihshe kurrqjo. Kom nga i kom kapë, ma s'pari djalin e madh, n'klasë t'tretë e kom pasë. E kom kapë, ia kom çu vjehrrës.

Kom nga tani, i kom kapë dy çikat. E madhja, edhe ajo ish e plagosne koxha shumë. Po e vogla ma s'shumti. Jau kom dhanë fëminë këtyne të vjehrrës, n'dorë ia kom lëshu. Në atë moment ma s'kom ditë ku jom. Domethanë m'ka dhanë Zoti forcë veç me shku me i tubu e me jau lanë n'dorë. Po qaq që jom pi, nuk kom ditë ku jom, as çka osht kah bahet ma. Fëminë n'dorë i kisha, po s'disha që janë fëmija e mi.

Qashtu ni natë i kena majtë, se vishin policia tu na kontrollu, tu na gjujtë, tu na thanë gjithçka, tu na sha, tu na maltretu, çka s'na kanë bo. Edhe qat natë kena nejtë n'mal apet, qashtu i kom lanë fëminë. Veç do djem t'mixhës thanë, “T'i rujmë”. Djali edhe çika e vogël m'diq, e i kem marrë me veti n'mal, n'duer tu i majtë qashtu, me varra e me krejt. Jonë ardhë apet shkijet, na kanë hekë prej atyshit, krejt na veç gra jena kanë, mashqi asnjo.

I kanë marrë, i kanë vorrosë dikun n'mal dy fëminë e mi, edhe qatë bijën. T'nesërmën fill n'mëngjes na kanë hekë prej atyhit e na kanë çu në Shtrubullojë në kamë; kena ecë gjithë ditën e gatë. Dathë jom shku, as

s'kom ditë as a kom t'mathne. Çikën e kisha t'plagume, vjehrrës ia lashë n'grykë, e jom kthy. Se lypshin edhe dukat, e me pshtu shpirtin, se thashë po m'i mysin qeta çka m'metën, t'i pshtoj bile qita dy. E kom qitë çikën me vjehrrën n'traktor, ni femën i ka grahë. Ata shkijet piskatën, shaj e rreh atë femnën, i thojshin, “Grahi traktorit!” Ajo s'mujke me i grahë se femën, pa ditë kurrë, po ajo veç tha, “Qita t'plagunit t'i qes pi qitu, t'i çojmë bile diqysh”.

Ata paramilitarët, qasi kena pasë na ku jena kanë n'mal, qaq kena pasë presion prej tyne, çka kena pasë dukat e sene na i merrshin, edhe veshtë i nukshin, qaq që na kanë bo presion. Na shajshin e çka s'na thojshin. Kush guxojke me ba za? Unë e pata hekë dukatin, ia pata dhanë vjehrrës, thashë mos po ma mytin edhe qet çikë, bila ia jep qatë dukat e pshton.

E n'qat flakë jom kthy, se s'kisha as qysh me ia pshtjellë varrët, s'kom pasë kurrigjo, as me pastru çikën e madhe, qatë që meti gjallë. Këta m'piskatshin të tanë, “O, mos u kthe se po t'mytin!”. Thashë, “O, edhe n'më mytshin, pa u kthy me i marrë çikës diçka me pi nuk e la”. Jom kthy, i kom marrë ujë e tamël e pelena, me ia pshtjellë varrat, se gjaku s'iu nalke hiç kamës, pulpën e ka pasë t'hekun, e gjak n'kry, n'fyrë, e n'duer.

E na kanë çu në Shtrubullojë me nifarë kazerme. Aty thanë, “Rrini këtu, pale çka po na thotë Milloshi, a me ju mytë, a me ju pre”. Nejtëm aty, na lanë ni gjysë dite, pa ujë, pa kurrigjo. S'disha as ku jom, mentë veç te fëmija. Çka dishim na çka po dojnë me na bo. Na kanë çu, na kanë lanë ni muej në Shtrubullojë.

Kena nejtë ni natë aty n'oborr te ni familje, veç sa me bo natën. Dolën ni plak me ni plakë, Zoti i ruejtë ata, thanë, “Hajde ti me gjithë çikë, mos e le n'oborr”. Se ish shi e borë, ftoftë.

Jena hi aty, na kanë majtë ni muej ditë. Po, me ni kulaç t'bukës krejt, domethanë sa jemi kanë me familje, une me vjehër e me kunatë, e me çikë, anëtarë pesë, ni kulaç t'bukës, ma shumë s'kena pasë. Domethanë as kallamoq s'mujshim me gjetë, as grunë, as kurrigjo. Kanë jetu ni muej qashtu.

Tani i njoftova ni familje qaty ngat, ish kanë ni çikë, kish pas kry mjekësinë. Tha, “Po more, vi ta pastroj çikën sa t'ketë nevojë”. Po s'kishim as jod, ku me gjetë? “Hajt”, tha, “se kom me ta gjetë do, veç mos me t'u krymë çika”. E m'ka nimu m'e pastru çikën krejt muejin, se u krymshin gjinja prej plagëve.

Për çdo mëngjes vishin na kontrollojshin policia. Pa ardhë ata, u dufke me mshefë jodin, mos me ma gjetë. Edhe çdo mëngjes na thojshin, “Dilni në lëndinë krejt komplet”. E na e patën shkru nifarë kartoni, kush jonë kanë n'listë për me u pre. Na jena kanë n'qatë listë, kartonin e kena pasë. E na thojshin gjoja që osht kartoni me u shkru veç sa anëtarë jemi.

Nana e asaj bijës që vdiq qatëherë me fminë e mi, ma ka pshtu çikën, ni muej ditë veç tamël i ka pru, qajo plaka. S'kom pasë çka m'i dhanë. E ka marrë lopën me veti, e veç me tamël t'sajna e majsha. Ni muej ditë ia ka pru tomël t'vlumë. Thojke, “Le t'pin çika, le t'pshton”.

E qashtu, jena kthy mas ni mueji, si jonë hekë ata. Jena nisë n'kamë apet, prej Drenasit e në Murg. Tuj ardhë, tuj kajtë, dikush vike i gëzuem, dikush i idhnuem. Po masi më metën dy, apet u pajtova. Tani mas ni mueji i kena zhvarrosë fëminë aty n'mal, ku jonë kanë t'varrosun, e i kena pru n'katun, n'vorre tona. Sot jonë atje.

Mas lufte fill jena ikë, kunati na ka pru knej, se s'mujsha as me nejtë atje, masi vorret i kena pasë shumë afër, kisha shumë presion. Mas lufte kom hekë shumë, dhimtë t'kresë shumë kom pasë që m'shkuen dy fëmijë. E isha n'mbikqyrje t'ktyne, mirë m'kanë kqyrë tanë, faleminerës pi tyne, se kom pasë dikah përkrahje, se me pasë metë vetë, o kanë shumë keq.

Krejt atë kohë burrat n'mal jonë kanë dalë. Burri jem natën vike, masi u terrojke. Ai boll më merrke me t'mirë, e m'pajtojke. Tani, ish kanë ni mjeke aty, ma pat dhanë ni ineksion, si qetësues, se nuk disha m'u qetësu. Burri i thojke, “O jo, mirë jom une, po vetëm kqyre gruen se kjo nuk osht”.

Tani mas lufte ngaj me çu Ardianën nëpër mjekë, se i pat metë nifarë cope n'kamë. E kena çu n'operacione, ia kena hekë. E kena çu përmes ni shoqate në Austri, se ia pengojke nervin. Ia kena hekë edhe atë copë t'granatës. Ma kanë pasë gjujtë fëmija, se e rujsa atë copë t'granatës. Krejt me thepa, hekër hesapi.

Tash Ardiana jeton mirë, osht e martume këtu në Klinë, ka djalë tash, ia ka dy vjet. E qeshtu, ma shumë kom hekë me t'gjallin, se për ata tjerët e kom ditë që jonë shku.

Për herë të parë që jom shku te vorret e fëmive n'vizitë, jom konë me krejt këta t'familjës t'burrit. Vjet për vjet shkojmë, ia ndërroj flamurin, e qes të ri.

Të dy qaq t'aftë i kom pasë, edhe këta familja m'i kanë mësu shumë. Ai i madhi, që m'ka dekë n'luftë, n'klasë t'tretë, i çmendun o kanë për me mësu. Kurrë asni notë katër nuk e ka pasë dej n'klasë t'tretë, qaq i aftë që o konë. Pa i kry detyrat nuk dilke as me lujtë. Si vike prej shkollës, pa e lëshu çantën, veç m'thirrke te dyert, “Mami, kom detyra, kom vjershë”. Niherë me ia mësu une, me i nimu, me i kry detyrat, tani ai me dalë me lujtë.

Çika, o konë katër vjeçe, po si me i pasë dhetë. Qaq e pjekun, qaq e zoja. I kom pasë fëminë t'zotë, ma kanë pasë lakmi tanë. Tash edhe këta më mësojnë shumë, se e kanë qashtu vetë.

Djali i vogël më lindi pak kohë mas lufte, në vitin 2001. Shtatzania o kanë presion, qaq idhnim kisha, sa ma ka mujtë. Shumë problem kom pasë prej idhnmimit.

Ia përtërimë emnin e Ardianit. Unë kisha qef. Se, i përtrijshin atëhere. Po, hala n'emër nuk e thirrim mirë. Lum ia kena lanë, na ka metë, se s'kena mujtë. Veç ia kena përtri emnin e djalit, po me thirrë s'kena mujtë. Bile nana n'atë kohë, kur e kom pasë gjallë, m'pat thanë, “Nanë, me ia ngjitë po ia ngjet, veç s'ki me mujtë me thirrë”. M'thojke ajo, “Ngjitja emnin Lum”, para se me m'le, se thojke, “Ngjitja, se s'munësh me thirrë n'emën t'djalit”.

E shokët e thërrasin Ardian. Veç na n'familje e thirrim Lum, përveç vjehri që e ka thirrë gjithë Ardian. Po kur të lind fëmija, ki tani vullnet, t'man qajo që e din që ki fëmijë, man ymyt n'diçka.

Jetuem me vjehri atje në Murg mas lufte ni vit, masanej jena ardhë këtu në Klinë. Vjehri o dekë qe dy-tri vjet. Tash veç vjehrën e kom. Këtu tash jemi n'shpi t'kunatit. Atje s'kena mujtë ma me nejtë, qaq që s'mujke kurrkush me i përjetu ato dhimtë.

Tani në vitin 2008 edhe burri vdiq n'aksident. Kajhere njeri kur i çon mentë, se prindit i shkon menja veç te fëmija, me i rujtë Zoti, me i pa tu ecë. Çka me bo? Vujtjet jonë, po duhet me i kapërcy hatri i fëmive. S'kom qef kurrë me folë në sy t'fëmive, se mërzitën, jonë t'ri, e kanë jetën përpara. Nuk kom qef me i ngarku.

Armendi osht tu kry shkollë për zanat, po munohet, Ardiani osht tash kah e kryen t'mesmën. Tash osht kah don me regjistru edhe ky në Prishtinë qatje, po s'po din çka. Osht i aftë për çdo sen, osht shumë i kuptueshëm.

Këta të dy që më kanë dekë, nuk i kam pa as në andërr, se kur m'ërzitësh shumë, nuk i sheh. Ni herë, n'fillim qatëherë mas lufte të dytë i kom pa, midis livadhi. Qaq dritë, e m'kanë ardhë veç ni herë n'jetë prej se kanë ndërru jetë. Edhe jonë ardhë tu keshë, knej prej meje, midis livadhi, diqysh lule plot, dritë, e m'thanë, "Oj mam, na nuk kena dekë, a po na sheh midis luleve sa mirë jena". Dritë, dritë, dritë, lule, livadhe, qaq tu keshë ata, tu nga.

Kur më doli gjumi, diqysh m'u dok sikur kom nejtë me ta, si me i pasë afër, thojsha kokan mirë. Qaty ni here i kom pa, ma kurrë.

Sot mirë jetojmë. Jetë normale. Kom ndihma ka pak, jo vëllaznit, jo kunetët. Tash secili i ka ato dhimtë e veta ndryshe-ndryshe. Unë i kom t'mijat. Po secili e ka dhimtën e vet.

Hanumshahe Gaxhiqi

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Jena konë të ri kur osht zhdukë baba, unë 13, vllau
15 vjeç. Kena metë me nanën. Nana u zijke n'veti, u
pat sëmu, e patëm çu nëpër doktora, s'ka pasë
pshtim. Dikur u lodh shumë edhe nona. Masanej
vdiq, kena met qeshtu, na kqyrke axha.

Homëz Kpuzi

Saga e vërtetë e familjes Kpuzi nis fill mbas lufte, kur ua rrëmbejnë babën që më nuk e gjejnë kurrë. Babai i kësaj familjeje ishte njeri me aftësi të kufizuara, meqë mezi pakëz arrinte të belbëzonte ndonjë gjë. Punonte para Hotel Pashtrikut në Gjakovë si lustraxhi këpucësh.

I biri, Homezi, me pak plotësime prej të vëllait, rrëfen për ditën e zhdukjes së të atit pak ditë pas shalljes së mbarimit të luftës, për nënën po ashtu memece, jetën e mundimshme të varfërisë. Pak kohë më pas, në kërkim të babait, ai vetë bie peng i një grupi njerëzish që duan ta vrasin.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Për çka ma kanë marrë babën?

Homëz Kpuzi

Unë jom Homëz Kpuzi. Jemi tre vllazën e dy motra. Kena pasë shumë munim si fëmijë. Baba osht qujtë Ismet Kpuzi. Fill mas çlirimit e kena marrë vesh se o zhdukë. E bojsha me mend, “Për çka ma kanë marrë babën? Baba s'dijke as me folë”. Me pi, e ka pi alkoolin, po kërrkujna sen t'keq nuk i ka bo. Ma kanë marrë fill mas çlirimit. S'e kom pa mo.

Nana m'ka dekë në 2004. Për babën s'kena marrë vesh kurrigjo hala sot e kësja dite. Për neve o kujdesë axha, faleminderit edhe prej tij. Edhe djemtë e tij. Shumë na ka kqyrë, edhe ai e ka lypë babën, s'e kena gjetë, s'dijmë as ku osht, as çka osht puna e tij.

Qitash jom me fëmijë, me katër fëmijë jetima. Motrat janë të martume në Pejë. Asnjona nuk folin, as baba s'ka folë. Baba pak po, po belbojke. E me motrat duhet me folë me gishta. Edhe nanën e kom pasë që s'mujke me folë.

Në shkollë unë shkojsha, por s'u interesojsa shumë. Se jom konë edhe smutë. Ky Azyl Kpuzi m'pat dhonë gjak e s'jom konë mirë, rrisha si i tëhollum, qqyrsha që nuk jom mirë, i kallxojsa familjes. Familja ma bojke, “Ma mirë me shku me msu”. Unë iu kallxojsa, ata ma bojshin, “Ani rri, na folim me mësusen që je smutë”, e unë s'mujsha me shku m'ka hupë krejt shkolla.

Unë jom konë i regjitrueu në shkollë, jom shku në klasën e parë po s'më ka ecë shkolla, nuk shkojsa, iksha, s'ma ka dashtë diçka hiç. Tash edhe fëmijët i kom, tri çika e një djalë. Çika e madhe Sagita, ka shku deri në klasën e tetë gati. I shkojke shkolla mirë, por jom duhtë m'i hekë, puna e qetyne tre fëmive se s'ka pasë kush me u kujdesë për ta. Se na nëpër puna. Emra Kpuzi e ka i dyti. Emra i ka tre bineq, masanej osht e treta, Elmedina, çika ma e vogël. Fëmijët jonë jetima, se jom nda prej shoqes, s'i kom pasë raportet mirë me të. Çikën e vogël e kom pasë gati tri vjeçe, tash gati tetë osht tu i bo. Katër fëmijët i kom majtë vetë, i kom rritë. Faleminderit edhe prej mahallës, m'ndihmojshin edhe ata pak e m'bijshin sa me hangër, me pi, hatri i fëmive. M'u veshë, patika, çorapa, papuçe, ndihmojshin. Shumica e mahallës m'ndihmojshin. Se na kanë pa kushtet e këqija, dobët. Fëmijëve me veshë, kur të dalin n'shkollë. Më duhet mu çu n'mëngjes, m'i veshë fminë, mi la, mi bo, mi çu n'shkollë. Fëmijtë i kom rritë vetë. Këtë të voglën e kom rritë me gastare, e qitsha me ujë ia bojsha omël kajherë. Kur kom pasë pare, kom pasë tomël, i jepsha me pi. I ka shku jeta qeshtu qe. Jetim. Po, tash shkojnë në shkollë, fëmija s'kanë dallime. Pata bo kërkesë edhe msusja iu jepke detyra njësoj. Apet qato detyra i jepke. Jom shku, jom anku, sen! Tash po majmë ymyt.

Puna me mësua. Me mësua fëmija sa mujnë me vazhdu shkollën. Kom qef me vazhdu edhe fëmija, jo me ecë sikur unë. Tash unë pa shkollë, edhe fminë me lonë pa shkollë? Për ata m'dhimet çika e madhe, o konë në shkollë shumë mirë tu ecë, ja kom nalë puna e fëmive.

Baba o konë shumë i mirë. Punojke te Hotel 'Pashtriku', fshijke këpuca. Fill qatëherë mas çlirimit, edhe baba u gëzu që jena çliru. Kur o dalë prej shpisë, o konë me shokët, ka nejtë, ka pi. Ai e pike alkoolin. O nisë knej, kur na ka ardhë lajmi, “Baba nuk osht kërrkah”. Kena dalë me lypë, axha, edhe na dy vllaznit, s'kena mujtë me gjetë. Kena lypë në spital, nëpër shtabat ku janë konë kur jemi çliru. Shtabat e komandantëve, atëherë s'u konë policia.

Kena lajmru te komandanti, Besim Vokshi o konë, se ata u vetshin për

Gjakovë. Shkuem aty m'i taku, ata na e njoftojnë babën se shkojnë në lyshin këpuca të ai, ia jepshin naj pare, i ndihmojnë diçka. Thanë, “Jo, te na nuk osht. Na i kemi njerëzit që e gjejnë. Ai o njeri i mirë”, tu na e lavdu babën.

Baba patë dalë, e pat marrë edhe sandykin. I mur fërçat e sendet e veta, kolicën. O dalë me fshi këpuca te hoteli. Prej aty, ka ardhë te rruga, te furra e Halil Hodës. Një gjysë të rrugës ia morën ata rraqet, ia kanë gjujtë në kolicë të kamionit, ma kanë futë edhe babën aty, e kanë ikë. E ka pa një shok i babës, e ka ardhë fill me na kallxu. Baba o konë i pitë, po o konë i zhvilluem me trup.

Baba o gzu për s'tepërmi se jena çliru, se patëm hekë shumë prej shkijeve. Unë e di kur jom konë i vogël, i ka pasë ra babës shkau shuplakë, e m'pat djegë. O shku, i ka pa shokët, edhe kajke prej gëzimit qysh na kallxojnë shokët e vet. Baba ka punu pastrues te WC-jat, rrike me ata të hotelit, të moçëm jonë konë.

Kur ka dalë baba, na jena konë në shpi tu banu. Atë mëngjes jena konë veç unë, mama edhe babi. Unë jom konë i çuet. Mami o konë tu i përgatitë babës kafe. Ai e pijti kafën, i pijti dy cigare, i muer sendet edhe shko. I thashë, “Ku je kah shkon?”. Tha, “Po dal me punu. Kur t'vij, t'fali pare a t'blej najsen”.

Axha o konë ai që e ka pa, me çka m'kujtohet mu. Ai ka ndrru jetë, o konë i moçëm. E ka pa, e ka thirrë me ia marrë kolicën prej dorës te furra e Halil Hodës. Ka thonë, “Jo kolicën, se s'ia jap kërrkujna”. S'ka pasë qef me ia marrë sendin. As neve, kur shkojshim për shembull, nuk na e jepke për me pru në shpi, e ka pasë shumë iri. Kur erdh axha, na tregoi, “Shko merreni babën”, tha, “se osht pi shumë te furra e Halil Holës”. Jena shku aty, s'kena pa as babën as kond. P'i vesim aty ata të furrës, thanë, “Baba muer bukë, e qiti në kolicë, edhe u nis për shpi”. Qysh na kanë tregu ata, e kanë marrë e kanë futë në kerr, e s'na kallxojshin mirë. Në kamion. Kerr, kamion, s'na kallxojshin mirë.

Kena ardhë në shpi, i kena kallxu djalit të axhës. I kena thonë, “Baba nuk osht kërrkah”. “Qysh more nuk osht kërrkah?”. Duel djali i axhës me kqyrë, me hallakatë. O shku gjithkah, s'e kena gjetë. S'o ardhë tanë natën në shpi. Ka dalë axha e ka hallakatë, e ka kqyrë anej e nëpër spital e nëpër shtaba që jonë konë. S'kena mujtë me gjetë kërrkah hiç edhe plus edhe te KFOR-i patëm bo kërkesë. Te KFOR-i jonë konë kamerat. Jonë konë italianë

te stacioni atëherë. E patëm bo edhe ni kërkesë te gjermanët në Prizren. Kanë kqyrë edhe ata, kanë hallakatë. Hazyri pat shku te KFOR-i te italianët, unë tani në Prizren te gjermanët. O konë aty përkthyesi, kah kallxojsha, ai gjermani vetëm shkrujke.

Vllavin e kom pasë përkthyes. Erminin. Po, e kom pasë qitu, o konë i pamartuem. Ai e dike italishen, msojke me ta edhe masanej fill mas çlirimit kanë kqyrë me ma marrë vllavin. Iki vllavi, duel anej, tash për tash osht në Itali. Ka shku, se o tutë p'e vrainë a najsen p'i bojnë, e jena tutë edhe për vllavin. Se, e kanë kallë edhe shpinë e axhës e vllavi me punë me italianë, tue kallxu kush e ka kallë shpinë, se me kast na e kanë kallë qatë shpi. Sa e pat bo axha, e kanë kallë. Vllau u përktheu italianëve: qiky, qiky, qiky na kanë kallë shpinë për inati edhe krejt senet mrenda çka ka pasë axha, berbat ia kanë bo. Për qatë punë, e patë largu vllaun, “Vlla ik, se mos po t'mysin. Babën na e kanë marrë, tash edhe ty edhe mu edhe ktà, çka kena me bo me këtë punë, kurrsend”. Kah viti 2000 qatëherë m'doket shkoi, ose 2001. E patëm largu, iki, duel andej.

Jena konë të ri kur osht zhdukë baba, unë 13, vllau 15 vjeç. Kena metë me nanën. Nana masanej u zijke n'veti, u pat sëmu, e patëm çu nëpër doktora, s'ka pasë pshtim. Dikur u lodh shumë edhe nona. Masanej edhe nona vdiq, kena met qeshtu, na kqyrke axha. Masanej kur vdiq edhe axha, djali i axhës na merrke me hangër, me pi, m'u veshë, m'u la, krejt. Ai na ka kqyrë. Djali i axhës Haziri, na majti, na rriti, krejt me hangër, me pi, m'u la. S'na ka lonë rrugave.

Edhe kur o konë nana gjallë, krejtve na ka majtë, me banu aty me të, me flejtë në shpi, krejt familjarë, krejt qaty hajshim, pijshim, rrijshim. E djali i axhës na ka maru këtë shpi. I kena dy dhoma, një bajë dhe korridorin. Nuk m'ka lonë mu rrugave, e edhe ai i ka kushtet shumë keq. Po kryesorja na ka majtë. Kurrë s'na ka lonë keq.

Tash jena mirë, faleminderit prej tij shumë. Probleme s'kom me djemtë e axhallarëve hiç, veç sa po munohen me m'ndihmu diçka puna e qityne fëmive jetima. Na prujnë ndihmat kur o naj Ramazan, naj Bajram a naj festë.

Hazyri shumë edhe ka hekë me ne, si me ne, si ma nanën kur e kom pasë gjallë. Qiky Hazyri ka hecë ma nonës nëpër spitala, nëpër doktora, bon gjilpona, bon send, çmos ka bo, me shpirt ka bo, edhe e ka dashtë nonën shumë. S'na ka nda prej fëmive t'vet e edhe ai i ka shtatë fëmijë, plus na

jena konë pesë veta. Na majke krejt qaty. Ai ka punu në Qabrat, në bërlllog. Na majke, na bijke me hangër, me pi. Faleminderës prej tij për s'tepërmi.

Masanej unë u pata martu. Jom konë i ri, jom konë i ngutshëm, dola prej tyne. Kom nejtë në shpia me qira, i kom pasë kushtet shumë keq. Me qira, dove s'ju pagujsha qiranë, më qitshin prej shpiave, shko në tjetër, shko në tjetër, e qeshtu nëpër qira. Tash djali i axhës na martoi veç sa mos me nejtë. Tash nuk e di çka po bohet, derisa të forcohemi, ndoshta na çel Zoti naj rrugë, me bo edhe shpinë tonë, diçka me bo.

Nana kur m'ka vdekë, vallahi shumë keq m'u ka dokë. Infarkt në zemër. Unë katër, pesë herë ia hijsha mos me vdekë, me ia kthi shpirtin. Kajsha, po badihava. U çu djali i axhës Hazyri shkoi me vllaun, e çuen në spital, aty e lshoi zemra. Mos kaj o vlla, se bohet mirë. E ka kapë infarkti qaty në spital. Unë me grunë e Hazyrit jom konë, Valbona e ka emnin. Mu s'më kanë kallxu kurrqjo, veç kur m'kanë ardhë doktorat ngat. Ma bonën një gjilponë në krah me m'qetësu. Masanej, dikur p'e shoh nuk osht Hazyri mirë, po del jashtë tue kajtë. “Çka ki?”, thashë. “A osht ma mirë nana”? Tha, “Po more ma mirë o”, e nana kish ndërru jetë. Kajke shumë në spital. Ja nisa edhe unë me kajtë.

Unë s'e pata pa hiç babën, se dilke herët. Qysh ka dalë prej shpisë s'e kom pa.

Masanej kur jena dalë me lypë babën, m'patën kapë edhe mu, do tonët, këtu të Gjakovës. Jonë konë anej ka Qabrati, si sot e maj n'men. M'kanë çu me një shpi të madhe, po s'e maj n'mend qitash ku o konë. M'patën mshelë. M'kanë majtë 24 orë. M'thojshin, “Kallxoni çka keni bo në luftë. A e keni mytë najkon?” Iu thojsha, “S'di more unë. Unë i ri jom, o djalë”. M'i patën qitë përpara do pendreka, alltia, kallasha.

S'i kom njohtë kush ishin. As sot m'i pa nuk i njoh. M'kanë rrehë shumë. Jom konë i thyem krejt. M'kanë qethë, ma mshojshin shkelma, boksa. Dikur m'i zgjidhën duert. Kom lyp ndihmë te Allahi, i kofshim falë, ma ka dhonë një fuqi të madhe edhe kom ikë, prej katit të tretë kom kcy. O konë shpi e vjetër. Si sot e maj n'mend, tu ikë prej Qabratit, m'ka dalë një plak, s'ia di emnin. Ma ka pa gjakin, e unë jom rrxu për toke, s'kom mujtë mo. M'ka kapë plaki, m'ka shti mrenda, m'ka dhanë ujë, m'ka kqyr, m'vetke, e s'dijsha çka me folë. E kom pasë një tutë t'madhe. Masanej, dilke edhe Hazyri me m'kqyrë ku jom. Masanej thashë, “Po du me shku n'shpi”.

S'dijsha as m'i kallxu plakut ku e kom shpinë, qaq shumë jom konë i rrehun, e jom ardhë këtu në shpi. M'kanë pa krejt gjak.

N'spital nuk shkova, po thojshin hajde t'çojmë. M'patën çu në shtab. Nuk dijsa mirë me tregu kush ishin ata edhe s'mujsha me i majtë n'mend shpijat ku m'kanë çu. Thojshin, “A i njeh gjinjën?”, thojsha, “Nuk i njoh”. Thojke, “Jo, je ka i njeh, por je ka tutesh”. Thashë, “Pse me t'rrejtë? Nji plak m'ka marrë e m'ka shti n'shpi t'vet, kur kom ikë prej tynve”. E di në Qabrat m'patën çu.

Sot nuk e di atë vend. S'e di, se jom konë pa vetëdije, jom konë shumë keq. U munojsa me pshtu veten për me ikë prej tyne mos me m'vra e s'kom majtë n'mend kurrigjo hiç, se kom ngajtë edhe o konë ka Qabrati qanej. Nuk m'kujtohet as plaki. M'pat thanë nji emën, po krejt jom konë i rrehun: ftyrës, trupit. M'rrehshin me pendreka, kah s'më gjujshin, m'bijshin, m'prejshin. M'patën rrehë shumë keq, së tepërmi. Isha pa vetëdije. Plus, m'i patën pre flokët, ma hijshin shkelma, më pshurshin. Çkamos m'patën ba, me kallxu të drejtën.

Nja tri orë m'ka majtë plaki qaty në shpi të vet, e veç lypsha me ikë. Mu dukke se edhe plaki o kah don me m'vra a najsen, prej tutes. Ka pasë të familjes së vet, kur vijshin pak me ma fshi gjakin. Unë u tutsha prej tynve. Thojsha, “Veç me m'lonë me shku n'shpi”. Ma patën dhanë nji kapuç edhe nji bluzë edhe thanë “Hajde t'çojmë n'shpi”. Nuk e dijsa ku e kom shpinë, edhe i ika plakit.

Kom ikë, jom ardhë vrap n'shpi. O konë Hazyri n'shpi, tha, “Çka t'gjet?”. Po ia kallxoj punën. Dita e hane o konë kur m'kanë marrë. E m'ka marrë Hazyri, m'ka çu n'shtab. Po iu kallxon ai, por unë s'e dijsa vendin, s'e kisha majtë n'mend.

Nja dhetë deri pesëmdhetë ditë, menxi u shnosh. Jom shumë shumë keq. Deri e kena shnoshë, krejt duert, trupin, komët, ftyrën zi e ka pasë prej dajakave. Menxi e kena pru n'veti.

Më patën mshelë në nji dhomë shumë të vogël, s'o konë as dy metra me tri. Aty s'ka pasë kurrigjo, veç jom konë i lidhun me duer. Mi patën lidh durt me pranga të policive përmrapa edhe dy kamët m'i patën lidhë. Kush vijke nuk e shihsha se edhe terr, dritat e ndalne, po e nijsha kur t'vijshin mrenda, veç m'kqyrshin.

Me pasë konë gjallë baba, kish ardhë. Ai gjithqysh na kish lajmëru, kish bo diçka me ardhë. Mu ma merr menja që e kanë mytë, s'po di vallahi. Se atëherë o konë rrezik. Fill mas çlirimit, hala tollovi e madhe. S'o konë liri tamon. Tash dalim, hecim, punojmë, gjallnojmë, atëherë s'o konë kështu.

Unë ju falenderoj shumë që keni ardhë këtu. Pak a shumë na keni dhanë një send t'mirë. Kom pasë qef veç me gjetë babën, ja të gjallë ja të dekun. Bile eshnat me ja gjetë e di se osht' i dekën. Veç eshnat, me i pasë e me ia maru vorrin. Ashtu e di se e kom gjetë, e kom një shej të tina.

Homëz Kpuzi

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Kanihere e shihsha në andërr, po s'e kom pa shumë
moti. Herën e fundit e kom pa mbasi jam mbulu
sivjet. M'u ka shfaqë tamam qysh e shoh n'foto. E
pashë, isha n'dhomë vetë, erdh e m'përqafë qaq
shumë sa m'u duk si me m'përqafë përnime... I
thashë, "Bab', a muj veç edhe ni herë me të
përqafë?

Marigona Preteni

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

E lindur më 1998, Marigona ishte vetëm foshnje ditën kur paramilitarët ia vranë axhën, kurse babën ia çuan në drejtim të panjohur. Gjithçka që sot di rreth tij, ajo ka mësuar prej nënës, hallave dhe axhës. Tashmë e rritur dhe në mbarim të studimeve, ajo tregon si ishte me u rritë gjithë jetën në pritje të ndonjë lajmi për fatin e babait.

A muj veç edhe ni herë me të përqafë?

Marigona Preteni

Unë jom Marigona Preteni. Jetoj me nanën Sheribanën, vëllaun Fatosin, nusën e tij Qendresën edhe nipin Feritin. Kom lindë në vitin 1998, në Mitrovicë, në veri. Kuptohet që nuk o konë lehtë për nanën, sidomos n'veri që edhe mjekët kanë qenë ma shumë sërbe.

Jom rritë në Mitrovicë. Nuk e mbaj n'mend luftën, di veç çka më kanë tregu axha, nana. Për babin ma shumë m'kanë tregu, si tip qysh o konë. Se e shoh veç nëpër fotografi.

Emnin ma ka lonë babi, ai ka pasë qef, se e ka pasë edhe Marigona e familjes t'Adem Jasharit. Kanë mendu edhe për emra tjerë. Ama ai o konë i vendostë me ma lanë emnin Marigonë. Masi kom lindë, ka ardhë, m'ka vizitu prej malit, kemi jetu, po shkurt, në ni lagje pak ma poshtë se ku jetojmë tash.

E kom kry shkollën fillore aty. Shkolla o qujtë “Bedri Gjinaj”. Si fëmijë n'fillore e kom pasë shumë të vështirë me u adaptu me rrethin edhe shoqinë, se jom konë shumë ma e prekshme. Sidomos kur vike puna te babi.

Fillimi i shkollës nuk m'kujtohet qartë, veç e di që kom shku me nanën, edhe na pytshin për emnin e prindit, për familjarë, jo naj send t'veçantë. Në fillim nuk kom pasë shumë shoqni, se nuk jom konë tip shumë i shoqnushëm, ma shumë kom nejtë vetë. Jom prekë për çkado që kanë thanë, edhe nëse nuk o konë qashtu. Mandej, kur kom dalë me arsimtarë, kom fillu me kuptu ma shumë, kom mbajhtë ma shumë n'veti.

Daja i vogël ka ardhë shpesh n'shköllë. Bile deri n'klasë t'pestë a t'gjashtë kanë mendu që e kom babë, se o kujdesë shumë për ne. Daja ka jetu me ne deri para tre vjetëve, dikun 18-19 vjet i bjen. O kujdesë e nuk na ka lonë n'shköllë me pasë asnji mungesë. Në mbledhje ka ardhë ma shumë se nana. Çdo dy javë ka ardhë, osht interesu. Daja ka punu si arsimtar. Ni herë ka punu n'fshatin Bistricë, e ka dhanë landën e matematikës, e ni vit ka punu n'fshatin Maxher, si mësues. Tash nuk punon kurrëgjo. Jeton me gruen e vet, edhe e ka ni çikë qe një vjet.

Mandej e kom kry gjimnazin natyror në Mitrovicë, në “Frank Bardhi”. N'gjimnaz kom pasë shoqni ma shumë, se m'kanë kuptu shumica ma shumë. Edhe rastin tem e kanë ditë shumica të klasës. Kryesisht me krejt e kom pasë mirë, po ni shoqe e ni shok i kom pasë ma t'afërt. E, me këta të dy komunikoj hala. Shokun e kom pak ma t'afërt, se din ma shumë për jetën teme, për familjen. Ka ardhë me nejtë te na n'familje. S'osht që shihemi shpesh, se prej gjimnazit na ka ra ma pak, mbasi secili tash jemi me studime e me punë të veta, po kena raporte t'mira hala. Me shoqen bisedojmë përmes rrjeteve sociale. Me të dal ma rrallë. Noshta kom dalë tri-katër herë qysh kur e kom kry gjimnazin.

Tash jom n'vit t'dytë në studime për gjuhë angleze në AAB. Nuk kom shumë shoqni. I kom familjarët. Ma shumë rri me ta. Më ka pëlqy si drejtim gjuha angleze edhe e kom mësua ma mirë prej se jom në fakulltet. Kom mendu që kam ma shumë përparësi me gjuhë angleze. Edhe n'punë, edhe n'jetë. Ndoshta mas studimeve e gjej ni punë t'shtetit. Me konë e sigurtë, me pasë punën teme.

Nana për ne ka qenë edhe nanë edhe babë. O kujdesë për ne gjatë këtyne 21 viteve. Ka pasë shumë vështirësi, edhe për arsye se nuk kemi jetu

n'shpinë tonë. O konë ni shpi pa pronarë. Kemi kërku shumë, po nuk kemi gjetë kurrë për ta. Nana o mundu shumë, edhe nëpër shoqata, sa ka mujtë. Edhe tjerët na kanë ndihmu besa shumë, derisa u rrit vëllau. Tash mundohet edhe ai për ne shumë.

Vëllau, për dallim prej meje që e kom shprehë e nashta kom qajtë kur jom prekë, e ka majtë gjithë n'veti mërzinë. O konë tip ma i matun, ma i urtë. Edhe ai e ka kry gjimnazin, po nuk e ka vazhdu fakultetin, për arsye se ka dashtë me punu, me i ndihmu mamit. Tash qe ni vit osht në FSK. Jeton me mu, me mamin, nusen e nipin. Nusja osht e urtë, kalojmë shumë mirë, e kom si motrën teme. Nipi e ka emnin e babit, e tash po m'dokët që po rritna bashkë me të. Osht shumë i mençëm, hiperaktiv, nuk ulet kurrë.

Axha i madh nuk m'kujtohet qaq shumë, se jonë bo dikun shtatë-tetë vjet, noshta ma shumë, që ka vdekë. Edhe ai ka qenë ushtar, osht vra n'ditën e njejtë që osht zhdukë babi. Axha i dytë jeton n'fshat, në Melenicë.

Tri hallat janë gjallë. Raportet me hallat i kom shumë të mira. Sidomos me atë që e kom në Podujevë. Ajo me babin i kanë pasë veç dy vjet ndërmjet, e kur shkoj te ajo, m'tregon shumë për babin, m'fol non-stop. Noshta ma shumë e kom njoftë prej saj, se familja, tu m'njoftë si tip t'ndjeshëm, nuk kanë bisedu qaq shumë rreth ti. Me të foli shumë shpesh, sa herë shkoj m'tregon diçka t're për babin.

Me familjën e nanës jena konë ma t'afërt, nashta që jena rritë n'rreth me ta. Dajët gjithë jonë kujdesë për ne, tezet po ashtu. E kom ni teze në Gjermani, edhe ajo sa herë ka pasë mundësi, na ka nimu shumë.

Unë verës zakonisht boj punë sezonale, nëse gjej. Këto dy vite kom punu, e me pagën që e kom marrë, e kom pagu fakultetin. Para dy vjetëve kom punu n'marketin ETC si agjente e shitjes, po nuk ka zgjatë shumë, ndoshta ni muej e gjysë. Verën e kalume kom punu n'arkë, ni Aquapark o hapë te liqeni tash. Edhe sivjet kom punu n'arkë, te biletat. Nihere për nihere nuk po punoj kërkund, zakonisht veç sezonale.

Babi ka pasë lindë në Melenicë. Zakonisht osht marrë me bagëti, bujqësi, punë të fshatit. Gjatë periudhës t'luftës na kena qëndru edhe n'mal. Herë mbas here ka ardhë me na vizitu, qysh më kanë tregu. Kurdo që ka mujtë.

Deri vonë kom mendu qe osht gjallë edhe gjithë e kom pritë. Tash s'e di mo as çka menoj. Kaniherë mendoj që osht hala gjallë, e kom ni shpresë.

Po dëshirën ma t'madhe e kom që eshtnat me iu gjetë, për mu ish konë mjaftushëm.

Me sa e di, axhën e kanë vra paramilitarët në lagjen Tavnik të Mitrovicës, e aty e kanë marrë edhe babin. Ma shumë s'di, nuk kom informacion ma t'veçantë. Di çka më ka kallxu nana. Zakonisht nana m'tregon ma shumë për jetën që e kanë pasë edhe lumturinë që e kanë pasë mes veti, që jonë konë si shokë. E di që, si para luftës, janë bo bashkë me mësit. Nuk e ka njoftë hiç deri atëherë.

E di që në klasën e pestë e kom kuptu sigurt faktin që ai nuk osht ma. Lexoj shpesh, sa herë qesin diçka për t'zhdukurit, edhe shoh lajme. Gjithë e kom ni shpresë që ai gjindet dikun, o i gjallë, o i vdekun.

Shumë shpesh m'ndodh që veç mërzitna pa arsye, edhe e gjej ngushëllimin kur të shkruj. Ka shkrime që m'kanë hupë. Kom pasë shumë. Tash kom ndoshta shumë pak. Zakonisht për përvjetore i postoj. Në përvjetor, mbledhemi e gjithë familja, shkojmë ma së pari te pllaka ku e kanë vra axhën, tani shkojmë te varrezat, në Shipol, te vorri i axhës. Mbasi i kryjmë ceremonitë të varrezat, shkojmë edhe në fshat pak. Mbledhemi me krejt hallat, axhën.

E kom ni shkrim që e kom shkrujtë kur presidenti Hashim Thaçi e ka shpallë babin hero të Kosovës, vitin e kalum:

“Hero i zemrave tona, edhe pse gjashtë muajshe, nuk ta thashë dot lutjen, Zoti të ruajttë. Duart e zemrën sot ia drejtoj Zotit, që kudo që të jesh, paqja të të mbulojë. Fotografitë e tua i shtrëngoj me mall e në sy më fshihet e tërë dashuria e grumbulluar gjithë këto vite. Unë s'e quaj veten të vetme, se ti je heroi i jetës sime. Falënderoj Zotin që ekzistojnë kujtimet, që ekziston nëna, të ma mbajë të freskët kujtimin tënd. Sot, i shpallur hero i Kosovës, e përpara kësaj, në djepin tim, ku nëna më përkundi, ishe heroi im”. Osht veç ni pjesë e shkurtë që e kom bo. Kom edhe shumë shkrime tjera, që për momentin nuk po i gjej.

Osht shumë e vështirë mos me ditë hala kurrë për babën. E kur shkojmë te vorri i axhës, më vjen ni ndjenjë që t'paktën të kisha me ditë ku me shku te vorri i babit, te eshtnat e tij.

Kanihere e shihsha në andërr, po s'e kom pa shumë moti. Herën e fundit e kom pa mbasi jam mbulu sivjet. M'u ka shfaqë tamam qysh e shoh n'foto.

E pashë, isha n'dhomë vetë, erdh e m'përqafi qaq shumë sa m'u duk si me m'përqafë përnime. Më tha, “U ktheva, Marigonë”. Ma boni, “Koke rritë shumë”. Tha, “T'kom lonë shumë t'vogël”. Tha, “Sa shumë po ndihna krenar, çfarë çike je bo. Edhe unë me konë, noshta nuk kisha mujtë me t'eduku me u bo qeshtu”. I thashë, “Bab', a muj veç edhe ni herë me të përqafë?”

Po s'di, nuk kom mujtë. Nuk m'kujtohet ma shumë. Veç e di që m'u ka dukë shumë përnime.

Zakonisht në andrra e shoh edhe babin, edhe axhën bashkë. Kur çohna, m'shkon tanë dita n'mendime, edhe nja dy-tri ditë mendoj që ka me u bo mirë, kena me ditë dikur për fatin e tij. Po çdo ditë vazhdon njejtë.

Unë kom ni vit që jom mlu. Besoj që çdo njeri e ka lirinë me bo çka të don. E unë njihna e lirë qeshtu. Ndhina taman vetvetja, edhe kom pasë qef me e kry obligimin që e kam ndaj Zotit tonë.

M'pëlqen me lexu shumë, romane zakonisht. Po, në fakt, nuk osht roman ky libri i fundit që e lexova. Osht për Ajshën, Radi Allahu Anha. Tregon tregime të saj për jetën. Osht shumë e nevojshme për ni femën m'e lexu atë libër.

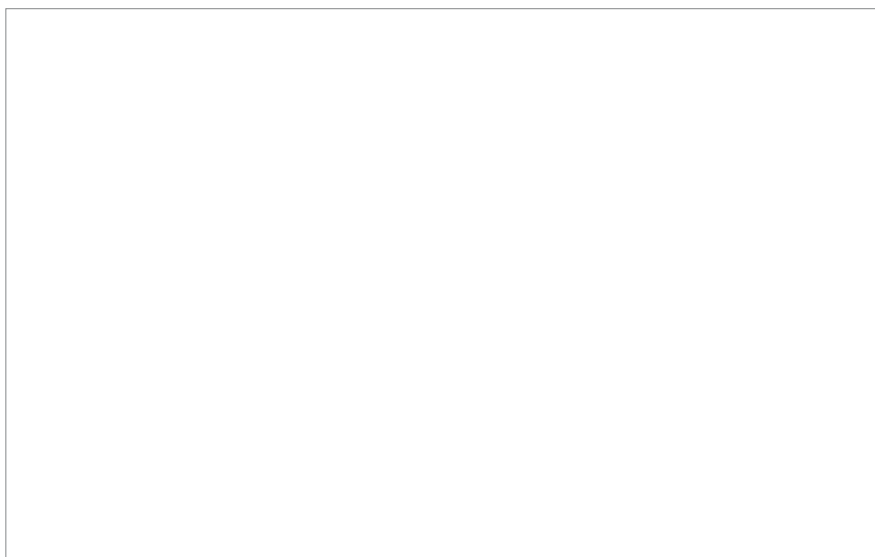
M'pëlqen edhe me pikturu. S'osht që di mirë, veç njihna ma shlrë kur pikturoj. Pikturoj çkado që ndjej, nuk kom naj preferencë. M'pëlqen edhe me dalë mëngjeseve me ecë.

Gjithë menoj që ta kisha pasë babin, isha konë ma e sigurt. Jo që nuk jom tash, po e kisha pasë ni mbështetje ma t'fortë se tash. E, Fatosi gjithë e ka pasë andërr me u bo si ai. Nashta tash pak ia ka arritë me realizu andërrën. Ish konë ma lehtë edhe për Fatosin, edhe për nanën, për krejt ne, sikur ta kishim babën këtu. Ta kisha këtu, ma s'pari e kisha përqafë shumë, i kisha tregu për jetën teme edhe mungesat që i kom pasë sa nuk o konë ai. I kisha tregu gjithçka.

Për fund, s'osht që kom diçka t'caktume, po muj me thonë se prej shtetit nuk kena pasë shumë përkrahje si familje e dëshmorëve që jena. Pak e hiç. Kështu që porosia jeme osht me bo sa ma shumë për familjet e t'zhdukurve, edhe me u mundu me zbardhë fatin e tyne.

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Marigona Preteni

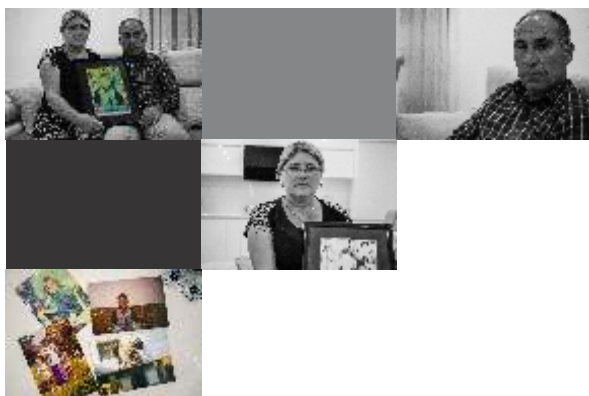
Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

“

...jonë ardhë me një kombi të kaltër, si sot e mbaj
men, paramilitarë me shamia në kry, të ngjyroshtë
n'fytërë. Dajës t'burrit i kanë ra me automat, edhe e
kanë rrokë edhe djalin. Qaty e ka hupë vetëdijën
djali. N'dorë tani e kom pasë djalin. Kur ka ardhë
tjetri kombi, ma kanë marrë djalin.

”

Murseli e Shehrije Veliu

Murseli e Shehria martohen më 1988. Pas një viti, bëhen me një djalë. Si për ironi të fatit, i parëlinduri i familjes Veliu, i pagëzuar Gëzim, do të bëhet pikëllimi më i madh i saj.

Në vitin 1999, një paramilitar serb e godet rëndë në kokë me kondak pushke, ndërsa familja është vënë në kolonë për të dalë në Shqipëri. Gëzimi nëntëvjeçar humb ndjenjat.

Ushtarakë serbë duan ta fusin në furgon që ta çojnë për mjekim. Në atë kohë, i ati ndodhet në Slloveni, ku punon për ta mbajtur familjen. E ëma ka me vete edhe tre fëmijë të tjerë në kolonë. Prandaj, djalë në furgon e shoqëron halla e vet. Pas shumë varavingove, Gëzimi me hallën përfundojnë në spitalin e Prishtinës.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Kur u çova prej gjumit, nuk osht djali

Mursel Velu

Unë jom Murseli, i lindun me 1 maj 1964, me profesion inxhinier i makinerisë. Kom lindë në Polac, prej babës Hazir, prej nanës Shehide. I kom katër fëmijë, me Gëzimin kanë qenë pesë. Vëllazën nuk kom. Kom katër motra, t'gjitha të martume.

Jeta jonë ka qenë mesatare, pak a shumë si te të gjithë në atë kohë. Jemi rritë së bashku, me një gjendje jo qaq t'mirë ekonomike. Shkollën e kom kry në Polac, të mesmen në Skenderaj, studimet në Mitrovicë. Motrat, e para e ka kry vetëm shkollën fillore, tjerat kanë qenë me shkolla të mesme.

Baba ka qenë punëtor fizik në një fabrikë të tullave ballore e të bllokave, në Skenderaj. Nana ka qenë amvise, na ka ndihmu neve, na ka rritë, na ka përgatitë për jetë. Raportet në familje kanë qenë shumë t'mira, janë kujdesë për ne, na kanë ndihmu.

Zakonisht në mëngjes ose masdite, kur kemi qenë ma t'vegjël, kemi shku n'shköllë. Paraditen e kemi shku si fëmijë me bagëti, masditen n'shköllë. Si fëmijë ma fort kom pasë qef me punu tokën. Mirëpo, mandej u orientova në drejtim teknik ma shumë në shkollë të mesme.

Në shkollë të mesme në Skenderaj shkojsha edhe me autobus, po gati ma shumë në kamë vallahi. Qashtu ishin rrethanat, n'kamë kemi shkue e jemi kthi me shokë. Tani e kom regjistru Shköllën e Lartë Teknike, Drejtimin e Makinerisë në Mitrovicë, në vitin '85/'86. E kom kry në afat t'rregullt, edhe jom punësu. Si student, një kohë kom banu në Mitrovicë, se edhe drejtimi lypke bashkëpunim me shoqni, e kemi banu atje.

E në ato vite, tu u rritë e tu i kuptu do sene për gjendjen politike. Nuk o konë gjendje e mirë. Kemi pasë pengesa, nuk o konë jetë e përshtatshme as për punë, as për studime. Shköllimin ma ndihmojke baba, por nuk ka mujtë me ia dalë as ai shumë, e edhe unë kom punu pak, e jom shkollu.

Me gruen kena bo fejesë me traditat e mahershme, me msit atëherë. Mas një viti jena martu, me 9 tetor 1988, mbasi e kom kry fakultetin. Martesa o bo në mënyrë tradicionale, si këtyneherë, me krushq, me kerre. Jonë konë ma të thjeshta dasmat atëherë, ama për atë kohë mirë.

Mandej, Gëzimi na ka lindë në '89-tën, me 26 shtator, në spital në Skenderaj. O konë ditë e lumtun shumë; fëmija i parë. Gëzimi o konë fëmij shumë i mirë, i zgjuet. Ka mbërri deri në klasën e katërt n'atë kohë. Kur e kanë vra, ka qenë nontë vjeç e gjysë. Ka qenë nxanës shembullor. Sa herë që janë dalë gjatë luftës, me çantë në krah ka dalë. Qaq i talentum si nxanës o konë.

Dy vjet mas Gëzimit na ka lindë Edona. Edhe Edona ka qenë vajzë e shkathët, me mësimë ka qenë mirë. Kanë pasë bashkëpunim shumë t'mirë me Gëzimin, lujshin bashkë, në shkollë shkojshin bashkë.

Mandej ka lindë Qëndrimi, dy vjet mbas Edonës. Qëndrimi nisi njëherë me studiu Edukatë Fizike, po e ndërpreu se osht tash në nifarë zanati për instalime elektrike. Nuk iu duk me qaq prespektivë ai fakultet. Kqyrke këtu në BVI të punësimit shtatë a tetë vjet me Master tu pritë. Pak u ftof, e tani e ndërpreu, se ka qenë student shumë i mirë, po u rrok më këtë zanatin për rrymë edhe tash me të po punon.

Mas Qëndrimin, prap dy vjet ma vonë, më 1995 ka lindë Mërgimi. Mërgimi

punon me mjeshtri ka pak. Me instalime të ujit. E ka kry nifarë kursi për atë zanat. Ma e vogla osht Bleona, që ka lindë në vitin 2000. Ajo osht shumë e talentume. Osht studente e mirë. Prej klasës së parë deri në shkollën e mesme, asnji 4-she kurrë s'e ka pasë. Tash në fakultet osht në vitin e tretë, me notë mesatare 9.7. Domethonë, vetëm një a dy 9-she i ka.

Po, lufta për ne ka fillu pak ma herët. Gati ma e vështirë ka qenë krejt ajo gjendja para luftës, sesa lufta e drejtpërdrejtë me armikun. Kemi përjetu gjana shumë të randa, jo dëbimi nga puna, vrasje qe besa aty-këtu. Unë në '97-tën jam detyru me dalë jashtë. Kam shku në Slloveni. Por, fëmija, gruja e familja ma shumë e kanë përjetu luftën sesa unë që deri në '97-tën muj me folë për demonstrata, dëbime nga puna. Por, në vitin '98, me datat 5-7 mars, kur janë bo sulmet kundër Jasharëve, kam qenë këtu, atë e kom përjetu. E luftën edhe dëbimin nga shpia, atë e e kanë përjetu gruja me fëmijët.

Kur janë sulmu Jasharët, jemi konë nëpër shpia, po u ndijshin dofarë lëvizjesh, dofarë rrethimesh, dofarë përcjelljesh prej tyne. Ma shumë e vëzhgojshin pjesën ku ish rezistenca ma e madhe, këndeje te Jasharët. Fokusimi ka qenë te ata, në lagjen Jasharaj edhe n'përgjithësi në Prekaz. Na jemi afër me ta. Ka qenë rast shumë i rondë, gjendje lufte. Dihet çfarë rezistence kanë bo ata.

Në sulmet e mavonshme nuk kom qenë ma këtu. Për shkaqe ekonomike, m'u desh me u kthye me punu në Lublanë, me majtë familjen. Kështu që, luftën ma shumë e kanë përjetu familja, prindët, motrat edhe fëmija. I kanë dëbu prej shpie.

Kur kanë nisë me hi nëpër lagjen tonë, një herë a dy janë pasë nda familja, njëherë baba e nana kanë shku kah Drenasi, fëmija këndeje kah Mitrovica. Në fillim, kur kanë dalë prej shpije, jonë shku në Vushtrri, kanë nejtë nja tri javë. Veç, me thanë të vërtetën, në Vushtrri paskan nejtë masi na e kanë vra Gëzimin.

Kur i kanë përzanë, fëmijët kanë shku në Mitrovicë me gruen edhe motrën e vogël, te do dajë tonët. Atëherë, kur kanë marrë me i dëbu, i kanë qitë nëpër rrugë shumë banorë prej Mitrovice për me i nisë për Shqipni. Nja dy ditë e dy net i kanë nalë rrugëve, me pushu pak. Tu shku në Gremnikë, kur i kanë nisë për Shqipni, ka qenë gruja më fëmijë, me motrën edhe me një dajë e familjen e tij. Nji natë kanë bujtë në Gremnikë, e të nesrit janë nisë me shku për Shqipni. Aty iu ka dalë nji kombi plot me paramilitarë

serbë edhe nuk i kanë lanë me vazhdu, po i kanë detyru me u kthye krejt turmën e njerëzve.

Daja o kanë përpara tu ecë edhe fëmija e gruja jonë kanë si n'turmë të njerëzve. Kur janë ndalë me kordon t'policisë, një polic ka tentu me i mëshu dajës. Mirëpo, ai osht largu. Ka qenë djali mas tij edhe ai e ka rrokë me kondak të automatit mas veshit, edhe e ka rrxu. Djalit i ka hupë vetëdija, ka mbetë qaty, e njerëzit tjerë jonë kthy. Po gruja me djalë, me motrën e me fëmijë jonë metë tani qaty.

E kanë lonë ata niherë edhe ka ardhë një kombi tjetër me paramilitarë serbë. Jo ata që i kanë ra, po tjerë. Këto po i thom qysh m'kanë kallxu gruja e motra. Ka ardhë kombi tjetër, i kanë thonë, “Që kallxoni kush i ra, kemi me iu pre tonëve. Duheni me thonë nuk di çka ka ndodhë. Me kallxu kush i ka ra, s'bon hiç. Edhe e kanë marrë djalin. Po aty ka dalë problemi, se o dashtë dikush me shku me ta. Gruja i ka pasë edhe tre fëmijë, Qëndrimin, Edonën e Mërgimin. E, ka marrë masandej motra me shku me Gëzimin.

Prej aty e kanë çu në Klinë t'Begut te mjeku. Djali o kanë thuja se pavetëdije. Motra m'kallxojke që ka mbetë në korridor me ni ushtar a dy, e fminë e kanë shti mrena. Mandej e kanë marrë një kerr të ndihmës t'sheptë edhe i kanë çu deri n'Pejë. Aty o kanë shoferi, shka civil. Nja ni orë e kanë majtë n'Pejë edhe e kanë kthy, kanë thonë dojna me çu për Prishtinë. Kur jonë ardhë në Prishtinë, as motra nuk dike me kallxu në cilin repart e kanë çu. “Gjithë pa vetëdije o kanë”, më thotë.

Nja tri ditë ka rrru. Ka pasë shumë pak pacienta, por i njeiti rast kish ndodhë me ni fëmijë tjetër, moshtar i tij. Koka kanë edhe ni gru me atë fëmijë. Jonë bo s'bashku me ta. “Të tretën ditë”, tha motra, “m'u duk që p'i çel sytë kaniherë”. Vizita t'mjekve nuk ka pasë shumë, nuk e kanë kontrollu shumë, veç veç tu nejtë qaty.

Motra thotë “I çelke sytë, m'u dokke që po bon ma mirë. M'erdh m'u gzu. Dikur, më ka marrë pak gjumi kah ora nontë e gjysë në mramje. Nuk e di as sa kom fletë, nja njëzet minuta a gjysë ore. Kur u çova prej gjumit, nuk osht djali”, tha. “Jom dalë tu piskatë, 'Ku osht'?. Thojshin, 's'di'. Knej, plot ushtri nëpër korridore. Disa thojshin 'Ka vdekë'. 'Qysh bre, po ai ke mirë, i çelke sytë'. Qeshtu thotë motra, 'Ai ka vdekë edhe as s'e kom pa tu vdekë. Veç i çilke sytë, n'qatë kohë kur m'ka marrë gjumi mu”, tha. “Nuk e di ku e kanë çu”, thotë.

Edhe ai fëmija tjetër kish pasë vdekë, që jonë konë bashkë me të. Motra o detyru m'u veshë n'pixmap t'spitalit, se ish konë shumë e rrezikume. O dashtë m'u veshë si paciente në spital me gjithë atë gruen qaty edhe një natë a dy, sa kanë nejtë në spital. Ajo grueja ka metë mandej vetëm, kanë rreziku të dyjat.

Motra mandej o nisë prej Prishtine me një autobus deri në Vushtrri. Njerëz shumë pak, në lëvizje ushtri e polici ma shumë. “Prej Vushtrrie jom ardh”, tha, “prap me një autobus tjetër, deri në Mitrovicë. Kur jom ulë në autobus”, tha, “kanë marrë policia me m'qitë jashtë, me më nxjerrë prej autobusit”. E ka ardhë deri në stacion të autobusave, mo nuk e kanë ngucë, thotë. Tani, ajo prej stacionit të autobusave ka ardhë te do dajë që i kemi në rrugë t'Vakanicës.

Unë në vitin 2002 jom kthi prej Sllovenie. Na s'dishim as ku me lypë, a ku me kqyrë. Në spital nuk kish kurrfarë shënimesh. UNMIK-u tani erdhën në 2004-tën ADN-në na e morën; fëmive, grusë, mue, edhe na kanë thirrë mandej do njerëz të UNMIK-ut prej Prishtine e na kanë lajmru që eshnat e Gëzimit jonë gjetë. Unë s'kom mujtë me shku me i marrë, nuk kisha zemër. Baba jem ka shku n'Rahovec ku jonë konë në një si morg. “Njifarë si shator”, më tha, “ku i kishin qitë do kufoma”. Janë shku me një kerr prej ktu, m'doket Komuna e pat siguru.

Në rreth të Drenicës muj me thonë se i treti, i katërti që ia kanë pasë gjetë mbetjet o konë Gëzimi. Në vorrim të eshtnave, kur ia bomë, ka pasë shumë njerëz.

Do letra na i kanë lëshu po nuk ka shënime kurrgjo aty. Për katër vjet nuk dimë as ku o konë i varrosun. Unë krejt këto i kom marrë vesh mas katër mujve, nuk më kanë kallxu hiç. As nuk s'dijmë kurrgjo se kush janë ata që i kanë mëshu me kondak djalit. Noshta aty në turmë i ka njohtë dikush, por nuk osht hulumtu rasti. Nuk ka asnjë përpjekje prej shtetit a prej UNMIK-ut, a EULEX-it, a KFOR-it, për me i identifiku ata persona.

Osht konë rast shumë i rondë. Kisha pasë qef me mujtë dikush për shembull me lobu për këtë punë. Noshta ishin dalë qata njerëz që i kanë bo këto. Fëmijë që kanë vra. Pra, me u interesu a e ka njohtë dikush. Po jonë konë t'ngjyrostë nëpër ftyra ata. Tjetër s'po di çka me thonë.

Unë s'du mu çkoqë pi tij

Shehrie Veliu

Shehrie Veliu jam, e lindun në vitin 1973 n'Rezallë. Mbiemnin e çiknisë e kom Zabeli. Baba ka punu n'fabrikë, punëtor i thjeshtë o konë. Nana o konë amvise. Kemi qenë gjashtë vllazën e tri motra. Nji motër e kom t'martume, osht në Slloveni, e dyta osht në Prishtinë, punon fizerkë. Vllaznia, njoni osht në Austri, njoni n'Suedi, njoni n'Gjermani, e tre janë ktu; njoni punon n'Prishtinë, njoni në Skenderaj. Në shkollë kam shku deri në t'pestën, jo ma shumë. Me 15 vjet jam martu, se atëherë o konë ma ndryshe koha.

E për fëmijët, Gëzimi osht i pari që e kemi pasë, tani Edona, Qëndrimi, Mërgimi e Bleona. Më kujtohet shumë mirë kur ka nisë lufta te Jasharët. Jena konë n'shpi tu hangër kaftjall, kur thanë, “Janë ardhë tash edhe knej” e jena ikë. Mo s'kena ditë as kah po shkojmë. Fëmija m'kanë shku atje ku ka nisë lufta te Jasharët. Fëmijët tjerë kho, unë vetë tjetërkah me vjehrrin. Dikur mas dy dite jena taku n'Vushtrri, te ni familje jena tubu te tonë qatj.

Atë ditë që jena konë në shpi krejt familja, nejse burri jo, se ish në Slloveni, as ni kunatë që o konë e martume, ka ardhë Gëzimi. I kishin pasë tregu në shkollë, “Jonë ardhë në fabrikë këtu forcat, nesër ka me ia nisë lufta”. E nisi po kan djali. I thashë, “Hajde ha bukë”. Tha, “Jo ni herë s'du kurrë se tash ka me ia nisë lufta”. Kur erdh vjehri, tha, “Veç fëmijët t'i largojmë, t'i pshtojmë”. E kunata e vogël edhe unë jena shku te dajhtë e burrit në Mitrovicë. Djali shumë u mërzitke. I thojshin në autobus, “Kanë me ta marrë mamin, kush s'ka letërnjoftim”.

Tani prej dajëve t'burrit jena ikë në Shipol, kena nejtë te ni çikë e dajës t'burrit aty, po tani nisi kolona, na larguen prej aty. Për Shqipni n'komë jena nisë, e na kanë kthy gati te Gjakova, n'Igremnik nifarë katuni aty, qysh na kallxojshin. N'kamë katër ditë e katër net kemi ba qashtu. Kunata edhe dajhtë e burrit jonë konë me mu. Edhe fëmijët: Gëzimi, Edona, Qëndrimi, Mërgimi.

Rrugës, veç na dalshin ni kerr, me automata na i nxirrshin thikat, thojshin, “Kena me jau hekë kryet”, deri kena ardhë me ni katun n'gjysë t'rrugës, Vojtesh. Aty kena bujtë ni natë edhe jena nisë për Runik e Gjukurakovc anej. Na kanë çu katër ditë e katër net edhe pak ma anejna. Aty e merrshin duktin. Tani na kanë kthy knej, po ni ditë pa u nisë knej, jonë ardhë me një kombi të kaltër, si sot e mbaj men, paramilitarë me shamia në kry, të ngjyrostë n'fityrë. Dajës t'burrit i kanë ra me automat, edhe e kanë rrokë edhe djalin. Qaty e ka hupë vetëdijën djali. N'dorë tani e kom pasë djalin. Kur ka ardhë tjetri kombi, ma kanë marrë djalin. Kunata jeme o shku me ta. Tha, “Unë s'du mu çkoqë pi tij”. Se unë isha me këta fëmijët tjerë.

Ata i kanë çu në Klinë, Pejë, tani për Prishtinë n'spital. E na jena ardhë n'shpi, nejse jena ardhë knej e jena shku n'Mitrovicë. Aty s'kena nejtë ni natë dy, e na kanë nisë knej prej Prekazi apet. Piskatshin fëmija, këta tretë, s'disha çka me iu bo. Granatat na fluturojshin përmi kry, thojshim veç kur t'na rrokin. Erdhëm në Prekaz. Edhe aty kena nejtë ni javë ditë a ma shumë.

Për Gëzimin hiç send s'kom ditë, deri o ardhë kunata mas ni jave në Prekaz. Hiç s'më ka kallxu, veç që ka deke djali më ka thanë, e ma shumë jo. Tek qetash vonë aty-ktu m'kallxon diçka. Se edhe jom konë shumë keq vetë.

Mas ni jave jena shku n'Klinë, kena nejtë edhe nja ni javë a dy, e na kanë kthy n'Skenderaj. Nuk na kanë lanë me dalë në Shqipni.

Masandej kena kqyrë me gjetë djalë. Në Prishtinë thojshin, “S’osht”. Vjehrrë ka kqyrë ma së shumti. Se burri katër muj s’e ka ditë, masi na prej këtu s’i kallxojshim. Tani, kah tetori, mas katër a pesë mujve, na patën thirrë e na kanë marrë ADN-në mu edhe fëmijëve. Fëmija u tutshin kur erdhën me na marrë ADN-në. E kur m’kanë thirrë në telefon, aty shumë keq jom konë. Krejt kohën që pritshim naj lajm, thojsha, “Veç kur t’luj mensh”. Veç Zotit iu lutsha, se tjetër nuk dijsa.

Këta të UNMIK-ut në 2004-tën na kanë lajmëru në telefon. Mu m’patën thirrë. Jena konë në Mitrovicë qatëherë mas lufte, kena nejtë n’shipi të një magjupit atje, se s’kishim ku me nejtë. “E kemi gjetë kufomën”, më thanë. Burri nuk ka mujtë me shku, pat shku vjehrrë. Qato letra na i kanë dhonë. Në thes jonë konë eshtnat e pshtjellta. E kena varrosë te vorret ku janë. Nuk e kena çelë me i kqyrë eshtnat, se mas pesë vjetve e kena gjetë, në 2004-tën.

**Mursel e
Shehrie Veliu**

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Kur të vdes nana e baba osht dhimbje e madhe, po me kohën varra mshelet. E, me vdekë evladi noshta në moment osht varrë e vogël, po shkon krejt jetën tu u rritë. Ia sheh shokët, shoqet, vshtirë osht. Ani do shoqe të saj kanë kry fakultet, jonë bo profesoresha...

Mursel dhe Bahrie Gashi

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Mursel Gashi, ish-ushtar i UÇK-së, dhe shoqja e tij Bahria, plotësojnë njëritjetritin në rrëfimin që shpalosin për vrasjen e vajzës së tyre të mitur, Vlorës, bashkë me gjyshen e saj ndërsa po iknin prej shtëpisë në rimorkio traktori në kohë lufte. “Kur të vdesin nana e baba osht dhimbje e madhe, por me kohën varra mshelet. E, me vdekë evladi, varra shkon krejt jetën tu u rritë”, pohon Murseli. Varra rritet kur sheh shoqet e shokët e saj sa janë rritë, janë punësuar, kanë krijuar familje, plotëson Bahria, e sidomos kur i sheh në rrugë, që qajnë e ngajnë, me dy duar e përqaftin.

Le t'më mysin, dëshmore du me metë

Mursel dhe Bahrie Gashi

Bahria: Emnin e kom Bahrie Gashi, jom e lindun në Suharekë, përveç babës e nanës, katër vëllazën e katër motra jemi. Jam shkollu deri në klasën e tretë, e më kanë nalë. Babën bujk e kom pasë. Do prej nesh janë shkollu, do nëpër puna, do jashtë kanë dalë, si jeta gjithë që asht. Unë jom martu këtu në Reshtan me Mursel Gashin. Edhe këtu mirë, familje e madhe, mirëpo lufta na i la krejt të djegme, krejt të prishme.

Murseli: Unë jam Mursel Gashi, nga fshati Reshtan, i lindur me 8 shtator 1956, në familje me babë, nonë dhe tetë vëllazën. Motra s'kemi. Kemi qenë një familje e vorfën në atë kohë. Shkollën fillore e kom kry në Suharekë, shkollën e mesme elektroteknike në Prizren. Në vitin '74 si 18-vjeçar jom punësu në fabrikën "Ballkan" të Suharekës. Ka pasë rroga të mira. Kom punu deri në vitin '90, kur pushtuesi na përzuni krejtve në Kosovë prej punës. Deri në vitin '99 kam qenë i papunë në shpi. Edhe

mbas lufte, gjashtë vjet kom punu aty. Kemi qenë familje e madhe. Tetë kunata e sa fëmijë, krejt 50 anëtarë të familjes.

Fillum me rroga m'i nimu babës, se veç ni pension e ka pasë, ka qenë i vjetër. Ni vëlla shkoi në Gjermani në vitet '70, po u kthy në vitin '74-tën e në vitin '80 shkoi në Zvicër. Tani i kemi bo punët shumë mirë. Kemi jetu poshtë në fshat, me një shpi. Mandej e kemi ble këtë truell, i kemi maru tetë shpia për tetë vëllazën. Kemi pasë gjithmonë raporte të mira. Vëllavi i madh, që ka qenë në Zvicër, tash më ka vdekë, i dyti asht vra në luftë një ditë para çikës, i treti jom unë, i katërti po ashtu më ka vdekë, ka pasë infrakt, i pesti e i gjashti janë në Zvicër, i shtati osht këtu, i teti osht polic në Suharekë.

Sa për shkollën, filloren kur e kom kry këtu në vitet '70. Në vitin '71 kom shku në Prizren, vëllau veç pat shku në Gjermani, po atëherë kanë qenë rrogat të vogla edhe në Gjermani, kështu që shpesh ka ndodhë që mu e një vëlla kondukteri me na zbritë prej autobusit, se ishim pa biletë, e jemi kthy në komë prej shkolle.

Mbasi e kom përfundu shkollën e mesme, jom regjistru në fakultet, edhe më ka thirrë “Ballkani”, e menjherë kom hi në punë. Ka qenë rroga shumë e madhe, edhe kom mujtë m'i nimu familjes.

Me gruen, na jemi shumë afër edhe me shpia, diku një kilometër veç. Arat i kanë afër te vorret e Suharekës. Ka udhëtu për çdo ditë me babën e vet e i kanë ra këndeypari. Ai vëllau i madh një herë më thotë: “P’e çojmë bre një msit për ty. Një çikë p’e shoh të mirë, p’i nimon babës”. Atëherë kanë punu si bujq ma shumë.

Një djalë të axhës së grues e çuem me marrë fjalë edhe i thanë “Po ia jap se djalë i mirë, paska hi në ‘Ballkan’”. Atëherë ‘Ballkani’ o konë në zo, me konë aty edhe m’e konë mësues, ke gjetë çika sa të dësh.

Mu më kanë ardhë dy mahrama atë ditë, një prej Suzumit, një prej Suharekës. Më thanë, “Duhet ti me zgjedhë njënën”. Thashë, “Shka me zgjedhë, cila ka ardhë përpara?” Thanë, “E Suharekës”. “Ja pafsha hajrin”, thashë.

Dasmën e kom bo në '79-tën. Ka qenë dasëm shumë e madhe. Prej shpisë atje poshtë ku e kemi pasë, e deri te shpia e grues, kanë shku në komë krushqit. Ka qenë kerri me kuaj.

Krejt katuni në dasëm atëherë, po o konë ma i vogël katuni. Mirë o konë shumë atëherë, m'doket ma mirë se tash.

Tash i kom edhe katër fëmijë. I kom të shkëlqyeshëm, fëmijë të mirë. Djalin e kom tu punu menaxher me ni firmë, vajza në Gjermani, kjo tjetra tu punu në Kuvend të Komunës, e ka fakultetin juridik të kryem. Djali e ka fakultetin ekonomik. Edhe nusja osht e shkollume. Djali si student pat shku nja tre vjet në Gjermani, e i tha shefi, “Kur ta kryjsh ti fakultetin, a vjen?”. I ka thonë, “Paj p'e provoj, po vi”. Tash ka metë krejt, edhe gruen e ka pru këtu, e ka gjermane, iu ka lindë tash një vajzë.

Fëmija i parë kur na ka lindë, më ka jetu veç dy javë edhe ka vdekë. Vajzë ka qenë. Mbas një viti, në 1981-shin, ka lindë Leonora që osht në Gjermani. Asht rritë si princeshë, jo veç prej neve, po pi krejtve. Kah kom shku, e kom bajtë nëpër duer. Krejt fshati e kanë njoftë. Hala vesin për to me konë të rrish.

Atëhere nuk ka pasë kesi sene të modernizume, po jonë konë do farë temlika të fëmijëve, që i ka ndreqë stollari [zdrukhtari]. Në Samadrexhë e kom ndreqë, nëpër fshat pa asfaltu rrugët, ka hecë me atë temlik ajo, s'o nalë tanë ditën.

Mandej fëmija i dytë osht Liridoni, ka lindë në vitin '84. Fëmija i tretë po i bjen Liridoni, e beba që na ka vdekë, e para. E mas dy vajzave kur lindi një djalë, osht gëzim i papërshkrushëm. Mas Liridonit ka lindë Albulena. Të drejtën me të thanë, kur ka lindë as nuk jom konë në shpi. Pata shku me ble kamionin. Në Serbi jom konë, dy-tri net kom nejtë, se atëherë bonëm pare shumë. Pi fabrikës e ka pasë marrë. Tani shkova me thy franga nëpër Serbi, me një shok, Gafurrin. E kur kom ardhë, thanë, “Vajzë ka le”. U gëzova e nuk u gëzova, me thonë të drejtën. Ma shumë për kamion o gëzu.

Me thonë të drejtën, edhe çika thotë, “Babi, për mu s'je gëzue”. E kom shkollu, ka kry shkollë mirë edhe osht e zoja shumë.

Mbas saj ka lindë Vlora. Vlora kur ka lindë, minatorët e na te “Ballkani” kemi qenë në grevë, në vitin '89. Nuk kom ardhë shtatë ditë në shpi hiç. Kur e ka çu vëllau i madh gruen për Prizren me lindë, më thirri prej spitalit, i thashë, “Ishalla lind mirë e shnosh, se unë shteg që dal prej këtu s'kom”.

Në grevë ka pasë mbetë. Ky asht fati i Kosovës. Këtë fat e kemi pasë na gjithë.

Vlora o konë fëmijë i zgjut, e kur e kom regjistru në vitin e parë... gjashtë vjet i kish... shkova në shkollë, e mësues Sadiku po më thotë, “Vlora osht shumë inteligjente, po habitem me do pyetje të saj”. E kish pyetë, “Çka do të bohesh kur të rritesh?”. Ajo i kish thanë, “Mjeke, se babi e mami kur t'më plaken, unë si mjeke i shëroj”. Dy-tri ditë masi ka nisë shkollën.

Çka osht ma interesante, lufta kur kërsiti, prej marsit e tutje, unë pata dalë nëpër Drenicë anena, me pa senet qysh do të shkojnë. Me 8 qershor erdhëm këtu në fshat, bash në odë, ku osht shpija e kallne. Unë e çova Vlorën te dajhtë e vet, ajo nisi p'e mëson serbishtën, prej televizionit. Kur kom ardhë mas nja tre mujve, po më thotë, “E kom mësu serbishtën me televizor”. “Babi” tha, “noshta në shkollë policia më pysin, 'E kujna je?' i thom jom e Xhevdet Kuçit – e dajës – jo e Mursel Gashit, se me thonë e Mursel Gashit mu më vrajnë”. Dajën në Gjermani e ka pasë, e ka kujtu s'e ngucin. Se vike prej Suharekës në shkollë. Për çdo ditë ajo e ka lexu gazetën, masanej ka shku në shkollë. Televizor valla deri në dy të natës rrike tu qqyrë. E çka s'dike, i shkrujke.

Bahria: Fëmijët edhe sot e çojnë mirë, nër veti. Pa çika, djemtë hiç s'un rrijnë. I thirrin non-stop. Vlorën krejt e dojshin.

Vjehrra e ka marrë Vlorën, e fati i tyne m'u vra bashkë, se ka mujtë me marrë vajzën e madhe, me marrë vajzën e djemve të vet, jo bash çikën teme. Po ajo pa Vlorën komën s'e ka lujtë. “Veç Vlorën du me marrë”, më tha. Thashë, “Pse Vlorën” e nisa me kajtë. I thashë çikës, “Hajt me nonën, se po më dhimet”. Nona 60-vjeç, po o konë tepër zojë. E veshja, i thashë ditën e mirë, e përqafta. Edhe mësuesin e vet e kish zatekë, ai i ka thonë, “Rri Vlorë, mos shko!” e ajo kish nisë me kajtë, se shumë e ka dashtë mësuesi. Ajo s'ka lonë vjershë, s'ka lonë send pa shkru, vetë i qitke.

Ni kunatë e Pejës e jemja më tha, “Qekjo nuk ka ymër, se shumë e zgjuet osht”. Edhe djali i vet shembullor o konë, po thojke ajo, “Djali jem kërrkun s'o ngat sajna”. Fjalët e të mëdhajve i ka pasë. Po çka ki me bo.

Veç ka vizatue, ka mësu, non-stop ka nejtë në dhomë, me fëmijë s'ka lujtë.

Murseli: Në shkollë skeçin... E kemi të inçizuem skeçin në shkollë, që o bo si plakë, po s'e qqyrum kurrë. Shumë rrallë e qqyrim. Se krejt i kemi. Bile në Gjermani ni kasetë e kemi marrë. Mo s'kemi mujtë me pa, skeçin e parë që e ka bo në shkollë. Mësuesi i vet përvjet i çon lule te vorri. Tani, në luftë që kom nejtë te të mitë, burri në mal, ajo “Mami dojna me shku në

shkollë”. I thashë, “Jo, babi në luftë, shkolla ka vakt, n'u boftë mirë”. Kanë shku dy çikat, ajo me Albulenën, janë regjistru vetë në shkollë. Kur kanë ardhë me i ngu notat, jonë çuditë çfarë nxanëse të zgjuta janë këto.

Njifarë mësusi i vjetër e vet “Kon e ke pasë mësues?”. Ajo i thotë, “Mësues Sadikun e Suharekës”. Kur e takon ai mësues Sadikun, i thotë, “Boll mësues i vjetër jom edhe kom nxanës plot, po kësi nxanëse kurrë s'kom pa”. I thotë ky, “Aaa, Vlorën deputete e kom”. Tani vike kanihere me kqyrë fëmijën, thojke, “Mos ma le çikën në Reshtan me shku. Policia te ura janë, qysh p'e len ti. Me ty kom punë me ma gjetë diçka”.

Bahria: Edhe të nesrit u çova, kishim maqinë aty te na, në dorë teshat e fëmijëve, e ia nisa me kajtë. Ajo po bohet gati me shku në shkollë, tha, “Oj mami, e lexova gazetën, po ja çoj tezës Vale edhe po shkoj në Reshtan”. Thashë, “Babi promë më ka thonë, 'mos e le çikën me shku në shkollë'”. Tha, “Oj mami po le t'më mysin, dëshmore du me metë”. Atëhere kom kajtë edhe ma shumë. U bo gati, për ditë e kom përcjellë, vijke-shkojke, thojke, “Mu s'ma nin edhe me dekë, babi në luftë e unë nuk e lo mësusin, nuk i lo shoqet kurrë, kur t'më mysin le t'më mysin”. Mbet me nonën teme e i mytën dyjat.

Nana u kthy me gjithë çikën. “Të kthehemi te shpia” tha, mbasi ngat, po mo s'un kanë dalë prej policisë edhe ka metë me gjithë çikë mrena. Kur u kall një shpi e Gafurrit, aty në Suharekë, jonë tutë shumë, kanë bo m'u kthy. Vëllaun e kanë gjetë, e kanë kujtu që e kanë mytë. E kanë dhezë traktorin, qysh o konë plot tesha, kanë hypë, në Peqan i kanë mytë, te dyert e dajëve të mi. Si të hish përpjetë me u ngjitë, policia ishin konë, speciala a çka janë konë ata, e kanë mytë në traktor nanën me gjithë çikë. E vëllavi ka ikë, ka kcy, natë o konë. Ka shku te UÇK-ja.

Kemi dalë tani, e jemi kthye se s'kom dashtë as në Shqipni me shkue, djaln e vogël e kom pasë gjashtë vjeç. Po me të mitë dola, tani tre muej mo nuk kemi ditë a o gjallë, a ku jemi. Tre muj sen s'disha, në gjini rrisha, krejt jemi konë në gjini. Amo për burrin kemi mendu që s'pshton. E kemi ditë që osht në Pagarushë, ama a o gjallë s'e kemi ditë. Mas tre muejsh, burri u kthye, na mur, erdhëm këtu. Krejt të djegme, të thyme shpinë e kemi pasë. Po na ra puna e çikës e s'na bike në men bile për këto tjerat sene. Në shpi një sungjer qitu, fëmija të ndishëm, s'ishin mësua, as ndihmat s'i dojshin, as s'iu vishin qato teshat e ndihmës.

Liridonin e kish zonë policia me një fshat, tu i grahë traktorit. I kanë lypë pare, ai ka thonë “S'kom pare”. O çu ajo gruja e shpisë që ia kanë dhonë

traktorin, i ka nxjerrë 100 marka me ia dhonë. Ai tu e shajhtë djalin, tu bërtitë, “A 100 marka? Ma shumë pare!” Ky thotë, “S’kom” edhe kallxon “Më shajti edhe ma mëshoi shkelm, e nxjerri automatin me më mytë”. Mandej tha, “E thirrën diku me shkue, e mu më gjujti në lloç, s’i mur ato pare hiç”.

Tani kom dalë me të mitë, djalin e burrin këtu e lashë. Ky ni unazë të vetën që e ka pasë, ia kish dhonë djalit le t’i gjindet, se pare ku me gjetë në luftë. Ishim tu e ndreqë shpinë. Ky edhe nguli komë, “Du me nejtë në luftë, me luftu”.

E, kur shkue në Kukës, desh u tranu djali kur i pa shokët e babit të vet, do të Prizrenit, Bexheti, Miftari, që ka punu në komunë. Djali atyne, “Babin ku e kom?!”. “O nuk e dimë babin”. Tani në xhami kemi bujtë atë natë, djali u tremke, “Vlora ku osht, Vlora ku osht?”. I thojsha, “Tash oj nonë e gjojmë”.

Tani kemi shku në Vlorë, tre muj kemi nejtë me fëmijët. Tani shkuen ata të kunatit në Gjermani, më thirrke ai, “Hajde në Gjermani”. Në Zvicër jonë konë këta të mitë. Thashë, “Burrin s’e lo këtu, çika jeme ka vdekë atje, du m’u kthy në Kosovë, le t’më mysin, nuk vi jashtë pa burrë e pa çikë”. Menojsha që e gjej çikën kur të kthehem.

Edhe çika e madhe shumë e ndishme osht. E ka kry të mesmen, ma shumë s’kena pasë mundësi me shkollu. Thojke ajo, “Mami, ishalla e kanë mytë se n’koftë gjallë, ka me t’u bo budallicë, s’të vyn mo me jetu se shumë e ndishme osht”. Thojsha, “Jo, veç ta shoh”, po çfarë të pami mo. E di veç një tepih që kish metë, maqinat e lamjes, senet krejt i kishin bajtë.

E u çojsha natën. Burrin e kom pasë, jo shok, po përmi shok. Natën më dilke gjumi, e lypsha çikën, ishna mësu me pasë afër vetit.

E m’u çu djali Iliri me na ikë, me shku me lypë Vlorën ku osht. Atëherë 16 vjet i ka pasë. Kur u çuem në sabah, djali s’osht. Lyp e lyp nëpër shpia, krejt të djegme jonë konë. Kqyr te vorret, s’osht, u bo ora njimdhjetë. U mërzita që s’e gjejshim djalin, thashë meta edhe pa djalë tash. Kur u bo ora dymdhjetë, a nja, veç kur erdh. Tu kajtë, po thotë, “Jom konë te dajtë e tu në Peqan, ku i kanë mytë nanën Ije edhe Vlorën”.

Çikën tani e kanë gjetë nja një muej masi jemi kthy prej atjehit. Masi u kry e pamja e vëllaut Murselit, se vijshin mas luftës plot. E kanë gjetë te

vorret e Suharekës. Në Peqan i kanë mytë, atje i kishin vorrosë. Bashkë me trupin e nanës e kanë gjetë.

Murseli: Vëllau jem që u vra me datë 25, edhe çika që u vra me datë 26, kanë qenë bashkë. E kanë ditë që osht çika jeme, shkijet e ktuhit e kanë njoftë. Këta janë konë ma të njoftshëm. E tash kush i ka mytë, nuk dihet, natë o konë. Jau kanë çelë njëherë vorrin nonës teme edhe çikës teme në Peqan edhe kanë nejtë vorret çelë deri vonë.

Mas lufte e kemi pasë këtu njëfarë gorani, e ka ditë krejt kush o vra, kush i ka vra. E patëm pytë na, e ai më tha, “Vëllain edhe çikën e ki në qeto vene”. Unë i pashë vorret, edhe si kom hi, me 12 qershor, të nesërmen kom shku te vorret. Po këtyne s'ju tregojsha.

Bahria: Ky s'kallxojke. Shkojshim në Suharekë, nuk më çojke anena, po knej. I thojsha, “Pse s'po shkojna ka podrumi?” Se unë s'dojsha as me kqyrë në atë anë. Thojke, “Jo, ma mirë trup po i bina”. Masanej i thashë, “E paske ditë”, “Po” tha, “unë e kom ditë”.

Murseli: Me 8 qershor ushtria pati hy në fshatin tonë, unë isha kryetar i Lidhjes Demokratike, dega në Suharekë edhe Reshtan. Thashë me vete, partia ra në ujë. Iu kapëm malit, deri me 23 gusht kemi qenë këtu, kur nisi ofenziva e parë në Reshtan. Edhe s'i ka çu në shpi t'vëllaznive, po në shpinë e vet e ka bo këtu pikën.

Na ranë tre dëshmorë, po këtu o konë pika, snajperisti, ni ushtar, këtu në këtë shpi, qitu mas shpijave e kemi pasë istikamin. Njoni që ka ikë, për dritare ka dalë, e kanë mytë. Tani me 23 gusht, tre dëshmorë këtu ranë, na u largum, me 24 kemi ardhë, i kemi marrë kufomat e dëshmorëve, prej 25-tit une mo knena nuk kom ardhë, deri me 12 qershor.

Për vajzën e kom kuptu qatë natë menjëherë. Me 26 gusht, në ora dy, na jemi konë në Semeti, se me 24 iu ra NATO, me 25 ma vrajtën vëllavin, me 26 erdh miku, vëllavi i grues, se jonë konë shkijet në Peqan, e na në Semeti, shumë afër. Vijë ajrore krejt 500 metra, po kështu me kodrinë nja 100 metra e diçka. E po ndiej, “O jam Muhameti Suharekës!” po thirr ai që na mos me gjutë me vra. Ai i thotë, “Ma kanë mytë nonën edhe Vlorën”. Kur erdh, tha, “Me traktor kesh tuj ardhë, me nonën e me Vlorën. Ishalla na jemi shnosh, i vranë, u kry ajo punë”.

Tani une me 27 kom tentu me ardhë. Ishin policia andej, po thashë unë

nja tre-katër ushtarë të shkojmë të kqyrim, ama shokët s'më lanë. Me 28-29 jemi largu për Drenicë, se ra pika jonë. Pika e Malishevës ra, se pika e Semetishtit nuk ka pasë ra ballë për ballë, po mas shpine erdhën edhe u detyruem m'u largu krejt. Shkuem për Drenicë, nejtëm nja pesë-gjashtë ditë, prapë u kthyem në Semetisht. Tani shkova une me vizitu atë vendin aty. Pashë tollovi. Çka me pa? Gjak traktori, krejt teshat i kanë marrë kush o kthy.

Na jemi konë në Semetisht, miku më kallxoi atë natë, “Kanë gjuejtë në traktor, s'kanë ditë kush osht aty”. Ai ka kcyë prej traktorit, o konë traktori i shpum. Krejt traktori, kolica e shpume ka qenë. Krejt, sa kanë mujtë kanë qitë. Djali ka shku, e ka kqyrë traktorin, edhe shumë o mërzitë. Ai mbas lufte, e unë e kom pa gjatë luftës traktorin. Krejt pluma ish. Do tesha nëpër tokë, do fotografi. E trupat i kanë marrë menjihërë, kur i kanë mytë, kanë dashtë m'i vorrosë në Peqan, po dikush iu ka thonë, “Jo këtu, se p'i njoh këta”. Nonën teme e kanë ngjoftë. Edhe i kanë vorrosë në Suharekë. Vorret, si kom ardhë, menjihërë më tregoi... Me numra i ka thonë. Unë shkova, i pashë vorret. Kur i kemi hekë, KFOR-i i ka nxjerrë, unë kom qenë prezent, më kanë ftu me shku. Vëllavin e kanë nxjerrë, trupi i tij o konë shumë pak i prishtë, gati thueja po flen. Për dy-tre muej sa ka zgjatë kjo. Vajzën e kanë nxjerrë qashtu me tesha krejt.

Bahria: Ky hiç s'më ka kallxu, po mu në ondërr m'u shti. Thashë, “E pashë Vlorën, nejta me Vlorën”. Qatë ditë që i nxirrshin pi vorrit, m'u shti në ondërr, tu nxjerrë si ujë në bunar në kohë të luftës me kovë, jo me hidrofor. Më thojke, “Oj mami, kapma kovën se policia, kapma se p'e lëshoj”. M'duel gjumi. Tani kajta gjithë ditën.

E ky kish shku, e kishin thirrë, po s'më ka kallxu, e kom dashtë me e pa, të drejtën me folë. Mbasdite erdh ni kojshi i katunit. Pi kallxon burrit, edhe ky shkoi, i pa. Kur nijta masanena, “Pse s'më kallxove, pse s'e pashë çikën edhe një herë?”. S'më ka kallxu, kurrë s'kallxon çka sheh, çka nin, kurgjo. Unë e pashë po ma mirë mos ta kisha pas pa hiç. Më dridhet trupi, kur e mendoj.

Une kaniherë kur ta shoh Vlorën në ondërr knaqna, më duket si me pa përnime. Po nuk p'e shoh shpesh. Qatëhere e pashë si në Prishtinë, me ni market e shtina, tha “Du bukë mam”. Unë lyp, s'un gjejsha bukë m'i dhonë çikës. Kur u çova në mëngjes, thashë, kuku çikën e lashë pa bukë, kaj, e kaj. Gjthë ditën ratë, u smuna. U çu djali të nesrit, “Çu shkojna në Prizren, a në Prishtinë m'u shëtitë, se pa ty s'po m'shkohet”. Unë s'mujsha

as me hongër, as me pi, se mentë te ajo më rrishin. E ti mërzita krejt, i bona krejt me vaj. “Deri kur” tha djali, “na kështu gjithmonë?”. Thashë, “Shka me bo, mu shti në ondërr, oj none. Zaherë u knaqa me ju, e ajo më ka metë keq”.

Mo nuk e kom pa, e boll kom qef m'e pa. Dimnin që shkoi e kom pasë pa, mas vitit të ri. Ka bo vaki edhe sivjet me pa, po po harroj. Dikun kemi nejtë, po u zhduk, hupi. Po shumë rrallë e shoh, edhe mërzitna, noshta për qatò nuk e shoh. E me pa, knaqa gjithë ditën.

Murseli: Une e shoh kaniherë ondërr po...

Bahria: Çka sheh? Kallxo najsen. Mu s'më kallxon kurrë...

Murseli: Në vitin '90, i kemi pasë dy paralele në shkollë, e me iniciativën e vëllavit tem të madh, vendosëm m'i bo edhe dy paralele, edhe e majtëm ni takim, me zgjanu pak shkollën, se shumë nxanës, s'kish ven. Po pare nuk jepshin në fillim, e vëllavi më tha, “Ti nisja! Dikush jep, dikush s'jep, po na dojna me kry shkollën”. Dy klasë i bomë, po katuni ndihmoi, kur e panë që përnime e kemi. Në vitin '94 i çuem në qat shkollë dy kate, e në '95-tën pat hi çika në klasë të parë. Une kaniherë e shoh n'ondërr, tu iu thonë fëmijëve, 'Babi jem e ka maru shkollën'. Më shtihet kjo ondërr, se e kom pasë ndie me veshë të mi kur iu ka thonë fëmijëve.

Bahria: Shyqyr i ka lonë Zoti vorret edhe në katun, se m'u pas konë ngat, prej mërzisë, gjithë dimnit, m'doket edhe e kisha shplu e kisha mlu, po pa e pa s'e kishna lonë. Po atje na qysh me shku?

Murseli: Edhe vjehrra ish, tjetër vorr, po qaty. Atë e kanë zhvorrosë masanena. Veç çikën edhe vëllavin tem e kanë nxjerrë KFOR-i, edhe i kemi vorrosë në fshat këtu. Kanë dashtë me majtë të mitë atje ngat nonës, po ky s'la. Se këtu janë 28 viktima. Këtu i kemi rregullue na vorret për viktima. E kemi edhe lapidarin e dëshmorëve.

Bahria: E nona jeme osht vorrosë në Suharekë. Në vorret familjare. Këta tonët thojshin, “Le të vjen kunati, o mytë me nonën qetu, ia ndreqim vorret bashkë. Po burri tha jo. Se nanën valla dy herë e kanë nxjerrë, një herë e kanë vorrosë të mitë, prapë e kanë nxjerrë komisioni me kqyrë. E kanë nxjerrë, në Rahovec e kanë çu. Bile vëllavi erdh prej Gjermanie, kish me i pa. Thashë, “Pse s'më more?”. Tha, “Të çoj, veç vshtirë osht me pa ashtu. Ma mirë mos i kqyr”, e u nala, nuk shkova.

Ama Vlorën s'e kom pa prej asaj nate. Ma vshtirë mo s'ka qysh, mirëpo po duhet me i kalu. Shumë herë u mërzitsha, bisha smutë, kur më kalojke, thojsha, “Mo s'du m'u mërzitë, se çka fitova? Kurrqjo hiç”. E tashti fëmija shyqyr të hajrit, rejat, mirë kalojmë shumë.

Kur të vdes nana e baba osht dhimbje e madhe, po me kohën varra mshelet. E, me vdekë evladi noshta në moment osht varrë e vogël, po shkon krejt jetën tu u rritë. Ia sheh shokët, shoqet, vshtirë osht. Ani do shoqe të saj kanë kry fakultet, jonë bo profesoresha. Jonë bo dikushi.

E zaher e ka ngrehë lufta, se kur dulëm në atë anë, thojke, “Du me derdhë ujë”. E qitsha unë, nuk gjujshin, kur dilke çika vetë, gjujshin. Kur vijke, “Mami më gjujtën”. Kur u çojsha me dalë meniherë s'gjujshin, zaherë Zoti e ka shkru. Tani thojsha, “Pse s'po gjujnë në mue bilem”. Snajperistat!

Kur u bo rivorrimi, ka pasë organizim. Janë kasetat, të inçizume. Kasetën e kemi, sa njeri përpara, rruga s'i zike, deri atje te vorret. Prej fshatnave tjera, edhe fshati jonë komplet, nxanësat komplet. O konë reni prej këtuhi, ku ka ardhë krejt shkolla. Sa kunora, sa recitimi. Bile i ka inçizu ni djalë i kunatit, i kemi kasetat.

Kemi nejtë në luftë me nonën dy javë te dajhtë, qaty bash ku janë mytë. Nji dajë i jemi, o konë i vjetër, thojke, “Bre dajë, po e madhe ish konë ajo Vlorë. Kajshin nxanësat, recitojshin shoqet e veta”. Thashë, “Po dajë, na s'ia kemi ditë”, se ajo o konë shumë e zgjuet, krejt e kanë njoftë. Tha, “Unë qesi vorrimi s'kom pa”. E shoqet e veta, që po thotë Murseli, do jonë bo mjeke, po punojnë, kanë hi nëpër puna. Shka me bo tash? Kur i shoh në rrugë, kajnë e ngajnë, me dy duer më përqaftin. Tybe edhe nuk p'i njoh, se kanë ndryshu. Më thojnë, “Shoqja e Vlorës jom, Filanja”. Shka me bo, Zoti ia ka shkrujtë me iu metë në dorë shkive.

Edhe Liridoni o konë në rrezik, sa kom menu që mo nuk e shohim. Kom kajtë sa herë o çu djali me shku në Pagarushë. Thojsha, e mysin. Po hajt nafaka, na qitën në Shqipni, se krejt na kishin mytë, për nji orë rrafsh na kishin bo. Po kush ka pshtu, ka pshtu, çka me bo. Mërzitu, mërzitu, vishin do sebepa, do plaka, “Falja luftës, mos u mërzit me dadën!”. Po, secili e kish vendin e vet. E kaniherë më hup mendja. Mërzitna, tani po bllokohem.

Po, burri më rrin gati. “Ku don me të çu, ku don me dalë?”. Ka ra burri, e më ka pshtu, se une ia kisha luftë, isha tranu. Prej Prizrenit, ish në punë, “Grue mos gatuj, pritëm po vi me të marrë me shëtitë për qef në Prizren”.

Me më qitë mu, mos me më lonë. Shumë më ka nejtë gati, kurrë s'ia harroj. Mërzinë bashkë e kemi pasë. Sot ku t'i thom, çka t'i thom, bile veç çka më dhimet, pse po harxhojmë. Qe dy herë sivjet në deti jemi konë. “Prap” thotë “shkojna”. “Po më dhimesh ti, po më dhimet kerri” ia boj, “Jemi konë dy herë, kemi nejtë 16 ditë, çka po na vyn ma shumë?”. Kalojna shumë mirë, ma din dhimtën, m'i din senet. Une ia di këtij. S'bon me ia hupë, kur të rrin njeri gati, duhet me kuptu, me ditë.

Murseli: Kur përfundoi lufta, një shator e kemi pasë, se jepshin ndihma. Unë si organizator, ia dhashë në vëllavit, atij mas meje, që ka vdekë edhe ai. Shatori ish i madh, e une kur hina në oborr...

Bahria: E çeli të pamën ky.

Murseli: E montuem shatorin. Edhe për çikën kryet shnosh më thojshin gjindja, jo veç për vëlla. E në shator, pijshin duhan shumë, tani djali Liridoni, ka marrë shpuzoren me shkundë, e s'e kish shkymë cigaren njëni mirë, e për tre sekonda u kall krejt shatori, menxi ikën njerëzit. Veç kapak u dogjën. Edhe në lëndinë metëm. Erdh vëllavi prej Zvicrës, na prunën pak pare, se kur filloi lufta, na u dajtëm, i caktuem shpijat secili. I patëm rregullu shpijat, une kom pas me hi me familje, po, s'ke fati me hi para lufte. E kjo ka qenë krejt e rrëzueme, kati nalt krejt i rrëzuem, flakën ia kishin shti shkallëve. Tesha s'kemi pasë mo.

Kanë pastru, s'ka pasë dritare, as kurrëgj, qashtu kemi nejtë disa muej. Kur erdh vëllavi prej Zvicrës, na dha pak pare, e rregullova pak një dhomë qitu, kemi kalu një vjet, dy. Tani filluem kapak me punu. Sa me hongër e me pi.

E kemi pas në pllac të kerreve në Prizren. Në emër tem ka figuru, se mas lufte UÇK-ja grabitshin, s'guxojsh me thonë, “Mos ma merr!”. E patën pasë këta Kastrati, Fadili e ata të Dushanovës. Shokë të mi. Këta, Islami e Kastrati në Dushanovë, tani Bexheti e do shokë, se unë gati krejt jetën në Prizren e kom kalu, që 50 vjet jom atje, çdo ditë shkoj. Më thanë, “P'e qesim në emër tond”. Se je konë në UÇK. Aty e merrsha një rrogë të mirë, edhe djali punojke në pllac të kerreve, e besa vishin pejontë mas luftës, jonë shitë shumë kerret. Edhe bona pare e nisa me rregullu shpinë kadaldale. Po tashti djemtë kanë mbërri shyqyr, mirë shumë. Martesat krejt i kemi krye, mirë.

Shyqyr që s'dijmë kush i ka vra. Me ditë, nashta shpirtin ia kisha marrë. Mirë o me ditë, po s'ki mundësi. Kur kanë kërkitë në Peqan, na jemi konë

në orën 22:20 aty. U lodhëm tanë ditën, ish ofenzivë e vshtirë. U shtrimë edhe në Peqan. Në orën 8 përfunduen qitjet, e dy orë e nizetë minuta s'pat kurrë. Kur gjujtën në 10:20, thashë, "Më dogj diçka në shpirt qekjo pushkë". E ndieva une, se shumë afër jemi konë. Edhe kur erdh miku, e veta, "A ti ke, kur në 22:20 gjujtën?". Tha, "Po une". Ai menxi që kish dalë natën.

Bahria: E neve na boni nona telefon, tha, "Po ikim te UÇK-ja me shku, mos shihni kusur, se shpisë së Gafurrit flaka po i shkon përprjetë, e po piskasin policët". Tha, "Na veç për Peqan po ia mësyjmë, e në Semetisht, te këta me dalë në Pagarushë". E fundit qekjo. Thashë "Vlorën, oh kuku, a kom me e pa mo?".

Çika e madhe dojke me dalë vetë, tha, "Në mujsha me mbrojtë Vlorën. O Vlorën e mysin, Vlorën e mysin!". Nime shkuen, e përnime mo s'i pamë, as s'i nihtëm. Mo s'u kthyen, shkuen. Po shyqyr, jom e knaqne me djem, me reja, me çikat, po më afrojnë shumë, mirë jemi. Na kqyrin, na dojnë, na respektojnë edhe na valla s'jau prishim çka dojnë. Lirinë e vet e kanë. Tash në Gjermani shkojna veç me aeroplan, se burri nëpër Serbi s'guxon me dalë.

Murseli: Na patën gjetë fotografi atëherë. Qitu kanë hi i kanë gjetë. Na kanë marrë aparatin, e i kanë rritë fotografitë. Djali i vogël, para tri vjetve kur shkoi... ma kanë nalë në Merdare, a në Suboticë a, kom harru. Qeky në Gjermani që osht. Student o konë atëherë. Kanë thonë, "Ky djali i Murselit". E kanë majtë disa kohë e i kanë thonë komandantit atje, "E kemi ni djalë të terroristit këtu". Kur shkon ai komandanti i policisë, e sheh pasaportën, ky i lindun '93-sh, lufta '98-'99, ky pesëvjeçar. Iu thotë atyne, "Çka ka faj djali pesëvjeçar në luftë? Lëshojeni".

Njoni tu i njoftë krejt këta, edhe Qazën që e kanë mytë. Ai thotë, "E kom pasë banesën te podrumi, i ngjoh me emër krejt këta". Shkijet e këtuhit. Në qafë të marrin. Që veç me pas thonë, "Bjere babën këtu", u kry puna edhe s'kish pasë çare te djali pa shku. Po nafaka e ka pshtu ai komandanti edhe burri s'guxon me shku nëpër Serbi.

Flitet për 1333 fëmijë që janë vra në Kosovë. Asht mirë me u bo një pllakë e madhe, me i shkru 1333 emra, mundësisht me komuna, për shembull në komunë të Suharekës kaq, komuna e Prizrenit kaq. Kështu asht mirë me u dukë ai monument. Po edhe me investu shumë, nuk asht fort interesant. Luftë pa gjak nuk ka, liria i mbulon të gjitha. Liria asht ma e vlefshme se çdo send.

Mursel dhe Bahrie Gashi

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

“

O konë në një torbë të zezë. Kallxojke grua, tu ikë,
gishtat e njerëzve kanë metë nëpër tela. Bomba o
konë e fortë. Elizabetën n'tokë e ka lonë, e Elvirën e
ka rrokë komëve, mishin ia ka shkulë krejt prej
komëve.

”

Rrahim Hasani

Në mars të vitit 1999, në pazarin e Mitrovicës shpërthen një bombë. Rrahim Hasanit i vdes vajza pesëvjeçe Elizabeta. Tjetra, shtatëvjeçarja Elvira, plagoset në të dyja këmbët.

Rrahimi, sot me banim në Podgoricë, kujton kohët kur jetonte e punonte i lumtur në gjithë Kosovën. E gëzon fakti që në pllakën përkujtimore për viktimat e asaj dite, të vënë nga komuna e Mitrovicës në vendin e ngjarjes, është shtuar më në fund edhe emri i vajzës së tij, i munguar fillimisht. E, ndërsa i afrohet moshës 70-vjeçare, tashmë i ve, gjysmë i paralizuar nga këmbët, pa të ardhura të rregullta, i vetëm mes katër muresh, ai ka edhe një dëshirë të fundit.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

E di kush e ka qitë bombën

Rrahim Hasani

Unë jom Rrahim Hasani, i lindun me 17 maj 1953 n'Mitrovicë. Babën e kom pasë t'Mitrovicës, Ramadan Hasani, nana Selvie Hasani. Kom pasë shtatë vllazën e katër motra. Në Mitrovicë jena shkollu të tanë. Gjithsecili prej nesh e kena kry shkollën e mesme. Na jena t'parët në Kosovë që jena kena punu fshisa n'shpinë tonë, nëpër pazare kena dalë me i shitë, kena gjallu diqysh. Baba ka dalë në Gjermani, ka punu do vjet. Atje e ka fitu pensionin.

Unë jam martu në vitin 1972. Në vitin '78 kom lidhë kunorë me gruen Nadën n'Mitrovicë, edhe jom dalë prej Mitrovicës, kom jetu n'Beograd deri me 1996, mandej jom kthy prap në Mitrovicë me jetu, masi kom hi n'do vjet t'bukra edhe i kom pasë shpiat e mia këtu. Jom ardhë me gruen e me fminë e mi edhe kom punu si taksist prej '96 deri me '98. E kom pasë n'kojshillëk nonën plakën 75-6 vjeçe. Problem s'kom pasë kurrë me kurrkon. Shumë vetë mu m'ngjohin t'Mitrovicës se jom marrë si djalë i ri

me muzikë nëpër kafe, nëpër hotele. M'thirrshin Rruti. Mitrovicalitë e dijnë kush o Rruti, ju boj t'fala t'gjithëve.

Baba ka lindë në Bajgorë, por shumë herët, në vitin '47-8 besoj, jonë ra n'Mitrovicë e qaty jonë metë vllaznia. Ai i ka pasë edhe tre vllazën tjerë. Osht' baba Ramadani, mixha Nezir, mixha Beqir edhe mixha Feriz. Ata krejt kanë ndrru jetë, bile njonin, Beqirin, e kom pasë frizer në Mitrovicë në Center që ka punu, e ngjeh krejt gjenerata jeme, se frizer i mirë o konë.

Baba rahmetlia ka punu në një fabrikë, atëherë o konë e fortë në kohë të Jugosllavisë, ka pasë marrëdhanie me Beograd, Minhel u thirrke. Në vitin '69 ka shku në Gjermani, e ka nejtë koxha do vjet atje, e ka marrë penzinë. O konë vozitës atje në Gjermani edhe mjeshtër që do maqina i ndreqke. Kur e ka marrë penzinë, mbasi e ka shtydhë gjermani, ai s'ka jetu edhe shumë, veç gati ni vjet. Në vitin '80 ka ndrru jetë me 51 vjet, shumë i ri. Baba o konë punëtor. Ai s'dike kurrëgjjo tjetër pos punë. Kurrë shokë për veti s'ka pasë. O konë njeri punëtor, i kqyrke punët e veta.

Nana kurrë s'ka dalë kërrkah, o konë e shpisë. Punojke kah shpia edhe o konë me Kuran. Në atë kohë me dijeninë e vete i falke pesë vakte namaz. I kqyrke punët e veta, shpinë e vete. Na thuejse pa babë jena rritë, se ai në Gjermani. Na ka rritë, na ka shkollu, na ka mësua besa mos me i bo zarat kojshisë. Nana ndihmojke sa mujke me fuqi t'vete, deri ka ndrru jetë edhe vetë.

Vllaznit e mi kanë punu edhe ata krejt. Nji vlla, Isufi, ka punu në Zveçan, o konë mjeshtër bash i furrës qaty ku u shkrijke dukati. Atë shumë t'ri e kanë qitë n'pension, se 18 herë u smu pi plumbit, pluhuni tu i hi nëpër gjak. Ia kanë dhonë penzinë, po o konë punëtor i fortë.

Ni vlla, Tarzanin, në firmën që bojnë lule, bash drejtor të firmës e kom pasë. Tjetri, Binaku, ka dashtë me hi për polic, po e kanë refuzu se kena pasë bo zhurmë n'mahallë, e nja 15 ditë e kanë majtë në burg, kështu që s'ka mujtë me hi polic, edhe pse ka pasë qef. E ka kry shkollën për qat punë, ka dashtë me hi, por s'o konë kismet. Krejt vllaznit jonë konë me shkollë të mesme. Kurrë keq s'i kanë bo kërrkujna.

Shkollën e kom kry në Mitrovicë, thirret 'Svetozar Markovi '. Edhe të mesmen në Mitrovicë. Bile qaty e pata njoftë ni pejon, Ramiz Muriqi. E, që osht gjallë, selam prej Rrutit ki, ti e din sa të du. Ai e ka kry shkollën aty n'Mitrovicë, e kom pasë jaran t'fortë, jom shoqnu shumë me të. I kërkoj

falje vllazënve të tij Abdylit, Ahmetit, ishalla jonë gjallë. T'gjithëve i kërkoj falje, ju kom vllazën, e dini vetë. Kom qenë në shpi t'juj, kom hangër bukë me ju. Valla e kom çu mirë me ta shumë, s'kom pasë kurrë problem.

Jena konë familje e shoqnushme, e nderume. Mirë e kena pasë jetën tonë. Kena bo fshisa, i kena shitë. Se njeri kur punon i ka senet normal. Kena pasë për me jetu, s'jena anku kurrë, por as zarar s'i kena bo kurrkujt hiç kurrë.

Kur isha kah shpia, veç me vllaznit jom shoqnu. Kur dilsha nëpër kafe me bo muzikë, jom marrë me shqiptarë, se muzikë shqiptare kom bo. Me shqiptarë jom shoqnu, orkestrën e Pejës e kom pasë t'policisë, bojshim muzikë kur i kishin banketet e veta. Në koftë gjallë, i boj t'fala shumë Shehim Krasniqit, inspektor o konë, burrë shumë i mirë. Haxhisë, Metit, t'gjithëve iu boj selam. Unë jom hala gjallë, por gjindna n'Mal t'Zi tash. Të gjithë jeni konë të mirë me mu.

Unë mirë me shqiptarë e kom çu, po ndodhi qajo punë, qajo çikë që u vra aty. Luftë o konë për krejt. Kena hupë gjithsecili, si ana e shqiptarëve, si serbët, si na romët. Por nejse, ka ndodhë çka ka ndodhë, apet jeta mirë. Elhamdulila, shyqyr u çliru Kosova, mirë osht. Unë jom kosovar burrë. Unë n'skaj t'botës me shku, thom që jom i Mitrovicës, i Kosovës, se babën e babës e kom pasë t'lindun qaty n'Mitrovicë.

Qitash prej çka i kom gjallë motra e vllazën, vetëm një vëlla e kom n'Belgjikë, n'Audergen. Këta tjerët krejt jetojnë në Francë. Jetojnë në qytetin Lion. Qaty jonë krejt vllaznit e motrat. Bile një motër ka ble tokë edhe i ka maru shpiat e veta privat. Po jetojnë mirë, e kanë jetën e mirë, probleme nuk kanë. Kajherë po ndihemi me telefon, kur ka lazëm ma çojnë naj dinar, naj diçka kajherë kur kanë, se as Evropa nuk osht mo qysh o konë.

Në kohën kur jom shkollu unë, s'ka pasë me ia pasë dikujna mërzi. N'atë kohë, na qytetarët e kena çu si anëtarë t'familjes. Shqiptarët e dinë vetë, unë kom hangër, kom pi me ta. Kanë fletë në shpia t'mia, kom fletë n'shpia t'tyne. I kom do shokë të gjeneratës teme, që besoj jonë gjallë, e dijnë që jom kah e foli t'vërtetën. S'ka pasë xhelozë në kohën e Titos. Tash, për dikun Tita a o konë i mirë a s'o konë, nuk di, po për mu o konë i mirë. Jetën e mirë e kom pasë, lirinë e kom pasë, ofendim s'kom pasë prej kërrkujna, kom shku ku kom dashtë, natë, ditë, kurrë kërrkush nuk m'ka ngucë, as s'i kom ngucë. Tash krejt o ndryshu, o ardhë koha ndyshe.

Unë kom çalldisë gitare solo, edhe bas gitare, bile kom pasë emër. Në çdo hotel t'njoftun, si “Bozhuri”, “Theranda” në Prizren, “Pashtriku” në Gjakovë, s'kanë dashtë pa mu tjetër muzikë. Gitarën e kom mësua vetë, se jom shku me '74 në Greqi. E kom nxonë të parin vend, po për mos me ulë Greqinë, se Theodore Rakitzis u thirrke ai kompozitori i Greqisë për buzuki, më pati thonë, “S'mundesh ti me nxonë t'parin vend”. Komisioni tha, “Na duhemi me t'qitë ty në t'dytin vend, se po e poshtëron Greqinë qysh po çalldis”. Se gitarën kur e çalldisin, e çalldisin me tre gishta. Unë me pesë çalldissha. Stakato thirret, me pesë gishta. Në vitin '74, t'parin vend e zuna në Greqi, djalë i ri jom konë. Gazetarët kanë shkru, 36 qytete unë krejt i kom rrxu. Tha, “T'parin vend e ki nxon, por duhet me t'qit si të dytin, mos me rrxu Greqinë, të dytin vend po ta jep, se unë jom kompozitori ma i fortë i Greqisë”.

Po du me thonë, jom marrë me muzikë edhe e kom pasë shumë mirë valla. Qe për shembull me Danin kongëtarin, kom bo muzikë. Besoj që osht n'shtete t'jashtme, nuk besoj që osht mo n'Pejë ai. E kom pasë Lan Burgiashin shok. I boj t'fala Lanit. Kom punu me Arifin, me Dërvishin, me Xhaferin. Ata jonë konë muzikanta t'Pejës, jonë konë shumë t'fortë. Kom punu shumë vite me ta nëpër Pejë. Kena bo kangë popullore. Njonën që e kom pasë për qef shumë osht, “M'ka shku mendja me u fejue”. O konë e popullarizume në atë kohë.

Jonë do kangë të moçme që t'rrokin në shpirt. Vike shqiptari, i nxirrke paret, “Merri urdhno vëlla, veç kno, mos u nal”. Ka pasë atëherë punë, po s'ka pasë pare boll, mirëpo kena pasë rreth, kena pasë dashni, miqësi, jarani kena pasë. S'kena ditë sherr, në atë kohë s'ka pasë. Por qysh erdh kjo punë valla as vetë nuk e di. Në atë kohë tjetër kulturë ka pasë. S'kanë kqyrë kush je ti, veç a je njeri i mirë. N'kofsh i mirë, gjithkah derën çelë e ki pasë. Në atë kohë, rininë e kom çu shumë mirë, apostafat me shqipatarë, e dijnë vetë mitrovicalitë e mi. Nifarë vakti edhe me Mahmut Bakallin kom punu, kom nejtë me të n'Deçan, bashkë kena pi, kena hangër bukë.

Gruen, Nadën, e kom njoftë n'Beograd. Femër ma e bukur s'ka ekzist. Ajo ka qenë me babë t'vet atje në Beograd në nifar vendi ku vijshin libra me kqyrë. E ngreha t'parën herë prej flokëve. Po m'kqyr ajo mu niherë, ia lëshova sytë, ku shkojke ajo, unë mas saj. U njoftova me të. Për ni kohë t'shkurtë e kom ikë, masi kom pasë ni djalë me ni tjetër gru. Ajo e ka pranë, ma ka rritë atë djalë. Ai ka qenë në Itali, ku ka pasë bo ndeshje me ni makinë, ka ndrru jetë në '98-tën. Ajo ma ka rritë qatë djalë. Gruen e

kom marrë në vitin '72, në vitin '78 kom bo kunorë, jom dalë prej Mitrovice në Beograd me 1996. Tani kur u ktheva, u bona taksist.

Me Nadën kemi pasë tetë fëmijë. Qitash i kom gjashtë çika gjallë, njona që o dekë, shtatë. Edhe djalë e hasretit, po bojnë tetë fëmijë. Sadetja osht e para, mandej Selvia, Jasmina, Dragica, mandej osht Elvisi edhe Elvira, Elizabeta edhe Maria Tereza.

Sadetja ka lindë n'Mitrovicë në '78-tën. Unë atëherë kom bo një festë t'madhe në Hotel "Adriatik". Atëherë ka qenë popullor Muharem Serbezovski. E pata thirrë, se e kom pasë shok. Ka ardhë bash n'qatë gëzim që ia bona për t'parën datëlindje çikës. Kom festu shumë mirë, edhe fminë e mi i kom kqyrë mirë. Nuk dojsa çka s'kom pasë unë mos me pasë as ata. Kom pasë qef krejt me jau dhonë, krejt. Jom një prind që kurrë s'i kom bërtitë fëmive. I kom kqyrë sa kom mujtë me mundësinë teme. E madhja o martu e re, ka dalë në Gjermani. E dyta m'u ka smu me tetë vjet. Ka pasë zjarrmi t'madhe, 40, 41. Nja 15 ditë n'Mitrovicë s'kanë mujtë zjarrminë me ia zbritë. E me 38 vjet, para nja pesë mujeve, ka ndrru jetë. Po ajo zarar nuk bojke kurrë, o konë çikë e urtë. Me kuklla lujke, 38 vjeç, hala me kuklla lujke. As bukë s'dike me lypë me hangër, derisa ia afrojshe vetë.

Jasmina osht' e martume, bile n'kojshillak e kom pasë. Bash t'zembrës e kom atë. Dragica e ka emnin e vjehrrës. Vjehrra jeme osht shkinë. Gruja jeme babën e ka pasë mysliman, Haxhi Drini prej Gjakove, e nonën shkinë. Ajo i ka pasë pesë djem. Asnjoni s'u kujtu emrin e nonës së vet me qitë, e unë thashë, "Për hir të Allahut du me ia qitë qatë emër çikës teme". Dragica, çika jeme, osht e martume për ni malazez, biznesmen në Nikshiq. I ka tre djem me të. Vetë jonë dashtë, vetë kanë dashtë. Më ka ardhë malazezi, më tha, "P'e du çikën tonde, du mu martu me të". E kom vetë çikën, "A ki kqyrë ti çfarë karakteri ka ky? Çfarë sjellje ka? Qysh osht, tek osht? Mos thuj nesër t'kom dhonë unë, e me m'i nxonë sytë. S'kom qef me thonë 'ti m'ki dhonë'". Tha, "Tatë, unë e du, sjelljet e mira i ka".

Elvisi edhe Elvira jonë bineq. Ata kurrë s'kanë hangër njoni pa tjetrin. A kanë pasë ni çokolladë, gjysën e kanë mshefë për tjetrin, motra për vllaun, vllau për motrën. Pak e kanë pasë vështirë çika kur u martu, që jonë nda.

E Elizabeta, me pesë vjet ka pasë dijeni si dikush që i ka njizet vjet. "Ku je konë tatë?", ma bojke. "Pse çka u bo?" e vetsha. "A din sa kom kom kajtë

për ty, baba jem”. Gruja isharet m'jepke që s'ka kajtë hiç, po e kish sa m'e marrë n'prehën. “Shumë kom kajtë për ty. Pse po m'len vetë?”, “Çika jeme, ti je me mamën, je me motrat, me vllë”. “Jo, kur po ti po m'len, unë po kaj gjithë ditën për ty”.

Maria Tereza osht sugarica, ma e vogla. Ajo tash osht nonë e katër fëmijëve, dy çika e dy djem i ka. Osht në Budvë e martume. Mirë kalon, i ka shpiat e veta, problem nuk ka. Asni fëmijë i jemi nuk ka problem. Krejt jonë mirë, s'muj mu anku prej miqve.

Po jom njeri që kurrë te miqtë nuk shkoj, s'kom qef. A po ndij mirë për fminë e mi? Po. Çka kom me shku te miku? Ni kafe e kom edhe n'shpi teme. Çikat po vijnë te unë, po m'vizitojnë, po m'bojnë hyzmet te shpia, po m'pastrojnë, e unë s'po shkoj. Më vesin çikat, “Pse s'po vjen hiç?”. “Babë, unë po nij mirë për ju. Me ni keq, ruje Zot, vi aty”. Sa jom unë gjallë, evladin s'mundet kurrkush me ma shkelë. Po rri këtu, pe kqyri pleqninë teme. Kom fat, jom kah i mushi 70 vjet.

Kur jetojsa në Beograd, ish një punë interesant: qytet i çelun për çdo popull. Sot ka shqiptarë aty që jetojnë. Shumë spikera të televizorit punojnë në Beograd, se shumë kanale i ki aty. Kurrkush nuk t'nguc kur i kqyr punët e tua. Mos u përziej n'tenxhere çka osht kah zien dikushi. Se, çka t'lypsh ki me gjetë. Kqyri punët e tua, e nuk t'nguc kurrkush. Sa kom nejtë, kurrë ni ofendim s'kom ndi prej popullit atje. Qatë punë që e kom punu, e kom punu për veti. Jom mundu me rritë fëminë. Me kojshillak e kom pasë mirë. Kur erdh vakti, e shita banesën.

Atje jom marrë me tregti. Na romët jena për tregti, blej këtu, shit aty. Po vendosa me u kthy, se i kom pasë 47 vjet. Kom mendu për pleqni. Isha me mendimin, “Kur i kom shpiat e punën në Mitrovicë, çka po jetoj unë në Beograd? Po shkoj në Mitrovicë, edhe në vdeksha, vdes në vend temin, qaty ku i kom shpiat”. Dakord jom konë me shoqën teme. Banesën privat që e kom pasë, e shita. Bile bash kryetari i komunës, Opština Stari grad thirret, ma ka ble. Me pare t'mira ia shita. Jom ardhë në Mitrovicë.

Mitrovicën, me folë realitetin, jashtë kolluseti e kom gjetë, se pak policia serbe kish dalë andej. Atëherë shqiptarët mo në polici nuk ishin. Në '96-tën mo s'ka pasë polici, po jonë konë do, s'po di as prej kahit, as çka jonë konë. Jonë konë si t'çartun. Vallah bilah, unë n'qatë kulturë s'jom mësu. Bile kom pasë problem me një inspektor. Ma lypi kerrin, me çu gruen e fëminë e vet te doktori. Kur i thashë, “Kthema kerrin”, ma boni, “O kom

rrugë për Mal të Zi, se po shkoj te miqtë”. “Jo more, me kerr temin sa jom gjallë unë, jo kurrë. Ti qitash ki me lëshu punën, në kofsha gjallë unë”. Shkova u ankova, thashë, “Ja dhashë kerrin me çu gruen në spital”, se Mitrovica e vogël, u njëfishim na. Ai i merr grue e fëmijë, e niset për Titograd. E kanë qitë prej pune, se s'guxon qito punë m'i bo. Po du me thonë, atëherë policia s'u konë bash n'rregull.

Më ka ndodhë në vitin '97 në “Adriatik” o konë ardhë policia e Beogradit. Njeri dy metra i gatë, po ma bon me gisht. Ia çova dorën me ia bo 'jo' me gisht. U nis te unë, tha, “Pse s'po vjen, kur po t'thirri?” Thashë, “Unë jom me shoqe. Ti po ma bon me gisht sikur me konë unë shoqja jote”. Tha, “Ama letërnjoftimin!”. Ia dhashë. E kqyri, nisi do fjalë me i folë. S'u sjellshin mirë.

Shkau, me folë të drejtën, ka pasë ma shumë fuqi, por s'jonë konë fer. Ia merrshin hajet e pijet grave prej duerve. O konë keq puna. Vetë e kanë bo luftën ata. Sa shkije që i kom pasë qaty në shkollën e mesme, i kom vetë, “Çka i keni qitë këta punkta? Për kon po përgaditeni?”. Thojshin, “Ti kqyri punët e tua”. “Po kjo nuk o n'rregull more burrë. Çka jeni kah boni kështu”? Shkollën e kryva me ta, e kisha pak liri me folë me ta. Po, kush ka pasë, ia kanë marrë, s'ia kanë lonë.

Punojsha taksi unë në atë kohë, shkojsha gjithkah. Bash në '98-tën m'kanë nxonë UÇK-ja te stacioni i autobusit në orën një të natës. Isha tu pritë një njeri me ardhë me autobus prej Podgorice. Atëherë vike në dy sahati t'natës autobusi. Patën ardhë me ni xhip, me do maska, “Letërnjoftimin! Poshtë në tokë”. Thashë me veti, “Kanë me m'pushaktu”.

Ma kanë qitë letërnjoftimin n'shpinë, as s'po di ku jonë shku, as çka kanë bo. Po mu m'lanë n'tokë. Po çohna, po kqyri, s'osht kërrkushi. E kom marrë letërnjoftimin, e dheza makinën, shkova e piva një, erdh njeri, e mora, shkuem. Pse më lanë? E kanë pa që jom i pastër, me politikë kurrqjo. Se, kërrkush sot budallë nuk osht. Krejt sot kanë fakulteta, gjindja dijnë. Se, kur je i drejtë nuk t'nguc kërrkushi, veç kush rren.

Në Mitrovicë kur u kthyem, një ditë e çova çikën me ble bukë te furraxhia. Kur erdh, tha, “Tatë, po tutna me ble bukë se kuku çfarë gjind ishin qaty”. Aty ishin këta tanët, romët. I thashë, “Po çika jeme, edhe na jem si ata”. “Jo, jo, ata jonë t'zhytën”. E s'mujsha me bindë çikën. Tha, “Tatë, unë tutna me ble bukë, m'u afu me qatë popull”. Shkova tani unë bleva bukë. Po, në shkollë nuk më shkuen fëmija. Ata s'e dijsin shqipen. Tanë fëmija mi jonë rritë në Beograd edhe jonë lindë atje, e s'dijshin shqip me folë.

Në '98-tën m'u ka mytë djali i madh. Si mu ka mytë, e lashë gruen edhe fëminë, e mbasi e kom vorrosë në Mitrovicë, jom shku për Itali. Jom ra n'burg aty njo dy vjet e gjysë, e në vitin 2002 jom ardhë qetu në Podgoricë. Pra, prej 2002-tës jom qetu.

Po, në Kosovë kurrë keq prej kërrkujna s'kom pasë, pos që ke kismet qajo çikë m'u mytë. Mu m'ka tregu shoqja, se jom konë në kontakt me to. Ajo ka dalë me fëmijë, ni hallë e madhe o konë aty, i ka ndihmu. O dalë në pjesën e shkijeve, ka shku në Leposaviq. Po, ma përpara e kanë qitë në autobus. Dojshin me çu nëpër autobusa knej kah Peja. Shoqja iu thotë, “Ku po m'çoni me këta fëmijë?”. Këta serbët i thonë, “Bjere letërnjoftimin. Çka je kah bon në Serbi?”. Gruja ka ditë me nxerrë veten. Kur e kanë pa, ajo letërnjoftimin e Beogradit. “Unë jom prej Beogradi, burrin e kom mitrovicali, jom ardhë mysafir këtu. Ku po m'çoni ju mu?”. E kanë kthy shoqën. Ajo o dalë në Leposaviq atje. Atje tani ka nejtë pak kohë, masanej do miq të mi ma kanë gjetë numrin.

Unë i thashë me ardhë në Podgoricë, por ajo s'dijke me ardhë se s'o konë e dalme. Thashë, “Veç merre autobusin për Podgoricë. Unë edhe naj ditë dal prej burgut e vi”. Kur dola, çka me pa? Krejt nëpër shatora, kjamet. Tani i kanë maru n'tonë Podgoricën do baraka. N'qato baraka ka pasë për shembull kanta, gjuj plehna atje, atje mbledhu pacova. Deri erdh vakti me na e bo banesën këtu. Kur kena hi n'banesë, prej gëzimit kom kajtë. Thashë jeta e njeriut osht banjë, higjienë, pastërti. Qitu kena hi me 2005-tën.

Kur ka qenë lufta në '99-tën, do muej para bombardimit shoqja kish dalë në me bo do pazar. I kish marrë dy vajzat e mia me veti. Nji vajzë i ka pasë pesë vjet, tjetra shtatë. Njona u thirrke Elizabeta, tjetra Elvira. Në pazar ka eksplodu bomba. Qaty m'u ka mytë Elizabeta pesëvjeçe, e Elvira shtatëvjeçe asht plagu në dy komët. Kanë kalu 21 vjet. Faleminderit vllaznive që jonë ardhë e jonë interesu për këtë çikë temen, edhe i falënderoj do gazetarë që m'kanë thirrë prej Kosove për me ia qitë emnin e vitin e saj saktë në pllakë, edhe besoj që e kanë qitë. I falënderoj shumë edhe t'fala kanë prej meje shumë. Kurrë s'jom marrë me politikë, kurrë kurrkujna borxh s'i kom pasë kurrëgj. Po nejse, kjo o konë luftë. Si prej anës t'juve, si prej anës tonë, kena hupë gjithsecili diçka.

Unë e di kush e ka qitë bombën edhe e njoh njerin, s'ka nevojë me folë tash kush osht. O konë shqiptar ai, por me qëllim kurrë fëminë e mi ai s'e kish mytë. Ai i kish mbrojtë, por ka ndodhë qajo punë. Kërsiti ajo bombë,

më vdiq qajo çikë. Çikën tjetër koxha do vite e kom shnoshë me do operacione.

Unë s'po thom që dikush ma ka mytë çikën me qëllim. E ka rrokë, ka vdekë, po pak m'ka metë hatri, drejt me ju kallxu, që 21 vite kanë kalu, asni shoqate n'Kosovë s'i ka ra n'men si qetyne vllazënve që jonë ardhë me m'pytë qysh e tek.

Elizabeta o mytë në '99, unë jom konë n'burg, s'më kallxojshin. M'ka kallxu një shqiptar i Shqipnisë, bash i Vlorës, e thirrshin Qorr. Tha, “Rrahim, du me të tregu diçka, veç mos kallxo që të thashë unë”, se jonë konë do mitrovicali aty. Tha, “Ty po m'dokët që një çikë ta kanë mytë, e një ta kanë plagu në '99-tën”. Thashë, “A je ti mirë n'men?”. “Rrut, a e ki ti një çikë Elizabeta, e një Elvira Hasani”. Qaty e kom marrë vesh.

Nejse, kur jom dalë e pata zatetë unë familjen. Në njëfarë hajmi në Itali, por atje kur s'kish kush m'i pranu ata, rrishin në hajm e unë i kisha dokumentet e Italisë, me patentë e me letërnjoftim. Nuk po m'bjen n'mend qysh u thirrke ai vend. I kena marrë dy furgona e jena nisë. Kur p'i shoh atje robët e mi, vllaznit, nuset, fëmija krejt. I kom nxerrë prej aty, se e ka pasë banesën e madhe motra edhe nipi, masi atje në Evropë qyryn me kuadratura, e i kena marrë prej aty. Do lypshin me shku në Belgjikë, do në Francë. I kena shkepë nëpër Evropë, unë jom metë qitu në Podgoricë sa t'jom gjallë. Nana m'vdiq, e kanë vorrosë atje në Francë. Edhe një motër m'vdiq në Francë.

Në fillim, këtu në Podgoricë jepshin ndihma çdo javë që me pasë haje, pije. Me kamiona bishin. Për haje e pije s'kanë hjekë, veç qajo barakë. Na patën dhonë një barakë. Bile punojshin italianë, e unë u kapa me ta muhabet. E kom pasë rrugën pak ma t'çelun prej tjerëve. Me italianë u shoqnojsa, folsha italiançe mirë edhe kom pasë me ta mirë.

Elvira o konë e plagume në dy komë, ka pasë shumë shenja. Ajo i ka kry nja shtatë a tetë operacione, që hekin lëkura anash e ta qesin aty me ta mushë. Atëherë o konë e hallshme, po tu shku, tu u trashë. Me ia pa komët sot, thu, “Kjo çikë, rrenë koftë, kurrë s'o konë e plagume”. Po o konë n'dy anët, ia shihshe ashtin, si knej, si knej. Iu mush mishi, u plotësu, u shnosh. E kisha gjithë mendimin a e pranon naj burrë me qato komë a jo. Po, ka deshtë Zoti, o shnoshë mirë, osht e martume, nonë e tre fmive osht. Qetu ngat e kom në kojshillëk. Jetën e mirë e ka, po kalon mirë.

Kur më pati tregu shoqja për Elizabetën, më tha, “O konë marsi, ftoftë, e me i lonë te shpia, zjarrmi i dhezun, kallën fëmija e vogël. I kom marrë me veti, me po pazar, e me u kthy te shpia”. Po kur kanë hi në pazar, ka ble çka ka pasë nevojë, edhe torbën çka e ka ble, e ka lonë me dy fëmijë. Iu ka thonë, “Rrini qetu se mundeni m'u hupë në kallabllak”. Prej qasaj, si magacinë e gatë, aty veç djathë shitet, ka dalë knej ku shiten perime, e ka kërsitë bomba. O konë në një torbë të zezë. Kallxojke gruja, tu ikë, gishtat e njerëzve kanë metë nëpër tela. Bomba o konë e fortë. Elizabetën n'tokë e ka lonë, e Elvirën e ka rrokë komëve, mishin ia ka shkullë krejt prej komëve. Elizabetën, kur o rrxu, këta që kanë ikë normal që e kanë shkelë. Mu s'më ka thonë kërrkush, po logjika vetë të kallxon. Ajo o vdekë për kiamet, ama çka me bo. Krejt kismetit qashtu ish konë.

O ardhë helikopteri, urshtria, i kanë marrë të dyja, i kanë çu në spital në Prishtinë. Elizabeta ka ndërru jetë. Elvirën e kanë majtë aty një tri ditë, ia kanë mjeku komët, e kanë kthy në Mitrovicë. Edhe shoqja o konë në spital qatëherë, o bo operacion, ia kishin gjetë do gurë. Qaty edhe nona edhe çikat. Ata dy fëmijët ma të vogjël i ka marrë nona jeme rahmetlikja, m'i ka majtë, se s'kish kush m'i kqyrë, masi unë këtu në burg.

Elizabetën e kanë vorrosë këta të mahallës, Rruga e Fabrikës ku kena jetu. Qai populli jonë. Në Mitrovicë ka ndërru jetë, në Mitrovicë o vorrosë. Tash po thojnë në atë vend e kanë vnu njëfarë pllake aty, një gazetar m'u ka lajmëru.

Unë jom shku masanej në Kosovë prej këtuhit, me krejt robët, dikun para një 12-13 vjetve. Thashë me kqyrë ku m'u ka mbyttë çika, po s'ka pasë atëherë asni shejë aty. Masanej e kanë qitë. Lypa vërtetim prej shqiptarëve, s'më ka dhanë kërrkush, as te shkijet s'më ka dhanë kush. Jom shku, jom kthy badihava.

Unë jom prind. Kur e kanë qitë pllakën pa emnin e çikës, mirë s'm'u ka dokë. Me rrena s'bon. Evladi osht evlad. M'u ka dokë keq, se o mytë, e asnjë shoqatë e Kosovës mos me mujtë m'u interesu, me m'vetë, “A ki nevojë për ndihmë diçka Rrahim?”. Qe e para herë që po vini ju, mas 21 vjetve, tu vetë për këtë çikë. Bash jom çuditë, se te gjenerata jeme nuk ekziston njeri i Kosovës që nuk m'njeh: Rroti, gitaristi i Mitrovicës. M'vijke keq qysh mos me më vetë. Unë sot me pasë fuqinë, e nxerri trupin, e bi kjo te nana e te motra e vet. Me pasë mundësinë s'e kisha lonë atje. Një herë jonë ardhë, po m'doket në 2004, me më folë për m'u kthy. O ardhë një vajzë që m'ngjihke, kojshike e kom pasë. “Rrahim”, tha, “ti e ki vendin në Mitrovicë”. Thashë, “Nuk kthehna. Ti m'ngjeh, ma din jetën,

nuk kthehna”. Shkoi ajo, jonë kthy tjerë. Thojshin, duhet m'i pasë dokumentat, çka di unë çka folshin. Thashë, “O vlla, leni qito rrena. S'mujna na mi pasë dy dokumente, edhe t'Kosovës edhe t'Serbisë”. Thojshin, “Rahim ki me pasë punën në zyrë edhe besën e ki që ki me pasë djalin polic kur të rritet”. Thashë, “Jo, nuk kthehna”. Kom pasë lutje edhe plus 800 euro me pasë rrogën. Qeshtu m'kanë thanë, por s'kom dashtë. Meta këtu, po punoj si përkthyes prej gjuhës italiane qitash.

Si çdo njeri prej neve që ka nonë, e din vetë, nuk du me folë unë çfarë dhimte ka pasë nona e Elizabetës për evlad t'vet. Gjithsecili që osht inteligjent, e din çfarë dhimte ka nona. Gruja jeme vdiq në 2015-tën, në të shtatin muj. Bash ditën e Bajramit e kena vorrosë. Përniherë iu blloku fryma. E kena çu me makinë në spital. Dy ditë me aparate o konë, në të tretën na lajmëruen që ka ndërru jetë.

E kom pasë shok. S'kom ditë me çu zo të të hiç. Kom pasë gjuhë bashkëshortore me të. Ajo, edhe kur ka bo fjalë me mu, dalsha jashtë nja 15-20 minuta. “Qe ku o muri, bon zhurmë me murin”, veç qet fjalë ia folsha. Dilsha, kur vijsha mrenda, ma qitke kafën, kërkojke falje. Kurrë dorë s'kam çu. Kom pasë me të dashni, e kom çu mirë. O konë femën bukuroshe. I ka pasë sytë e gjelbërt.

Besa për djalin që m'u ka mbytë në '98-tën me kerr, shumë ka vujtë për të, se e ka dashtë shumë djalin e madh. Mbas tij mo ajo s'ka pasë hajr, ia nisi sëmundja, u mërzit, e veç tu pi duhan, se e ka rritë vetë. Djali 31-vjeçar m'u ka mytë, e ka lonë shoqën, katër fëmijë. Shoqja e tij o martu dikun në Amsterdam, në Holandë. I kanë marrë nipat, bile qitash mbesa ma e madhe, m'u ka martu.

Tani ndodhi puna e Elizabetës, edhe e kish çikën tjetër smutë, Selvien, që kurrë nuk shkojke kurrkun pa të. Kur shkojke, s'e lejke kurrë, s'u ndajshin hiç.

Unë si babë s'muj ni çikë 38-vjeçare me qitë në banjo e me la. S'më takon, s'bon kush osht babë i mençëm. E pata lutë çikën ma t'voglën, Terezën. I thashë, “Baba s'mundet tash me la”. Tha, “S'ka problem”. E lajke edhe Jasmina. Unë ia shtisha teshat në kese, e dijkë ajo, shkojke te motra, u lajke. Tani e ka marrë çika ma e vogla, e ka majtë nja pesë a gjashtë muej. Por ajo o konë sheqerashe e madhe, e unë s'e kom ditë si prind që e ka sheqerin. Sheqeri e ka mbytë. Ajo s'dijke me tregu, e 40 iu ka çu sheqeri, doktorët e kanë konstatu. I ka mëshu, në vend e ka lanë. Para pesë mujve, bile hala pesë s'i ka, ka vdekë.

Vështirë për mu, se e shoh krevetin ku flejke, osht shprazët tash. S'kam gjumë natën, jom vetë me katër mure. Çka me bo? Kundër kohës s'mundesh me luftu. Kajherë çikat vijnë, “Qe babë dhjetë euro, qe babë njizet euro”. As ato për veti s'kanë. Sot për nesër, diqysh po kërpitna. S'jom njeri që harxhoj shumë. S'mërzitna unë hiç, mirë osht. Çka e ki t'shkrume, s'mundesh me i ikë. U bo puna që jom sëmu qitash prej komëve, e p'e kom pak ma vështirë me dalë me fitu dinar, se kur jom konë i shnoshë e kom nxerrë dinarin vetë.

E kom nxonë do ujë n'komë, përneherë kanë nisë komët me m'u ajë, se unë e vaditsha një xhami. Në sabah herët shkojsha e çelsha xhaminë, i vaditsha lulet, i qitsha ujë komëve. Ai uji i ftoftë kishe m'i flladitë komët, ai në eshna tu ma mëshu, e mora reumën. 28 killa ujë kom qitë prej trupit. Kur e qita atë ujë, u paralizova. S'mujsha katër muej me ecë hiç, rrissha vetëm në katër mure. Bash kur o bo ai izolacioni, por deshti Allahu, e kom pasë një vëlla të fesë islame qaty. Kur kom pasë nevojë, veç e thirrsha në mesenxher, për një sekond n'prehën m'kapke, për krejt çka ka pasë nevojë, për haje, për pije. Ka deshtë Zoti, sado kudo po çohna n'komët e mia, po eci kapak.

Me konë me mujtë me ndreqë vorrin e çikës, kisha pasë qef. Edhe atje në Mitrovicë me ndreqë ish konë mirë. Aty e ka emrin Elizabeta Hasani. Në pjesën e shkijeve osht e vorrosne andej. Asht rruga që shkon kah Zveçani, në të majtë. Bile babën e kom aty, Ramadan Hasani. Ai e ka betonin aty. As dhetë metra s'i ka, shkon tenalt, janë vorret Nezir Hasani, Ramadan Hasani, dy vllazën. Te komët e tina osht djali jem, një i vogël që o vdekë, edhe çika Elizabeta. Bash kom pasë qef me mujtë dikush me ia ndreqë atë vorr qysh duhet, se ajo beton sigurisht nuk ka. Me konë me ma kry dikush, e kisha falënderu.

**Rrahim
Hasani**

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Albulena m'kujtohet n'andërr. E kena pasë shitorën afër. Më thojke, “Babë t'i bleva, se e pashë që t'paska vyjtë cigarja”. M'shkojke sikur flutura, s'e disha qysh m'vike, se shpejt u kthejke, shkojke, vike. Pa e dhezë, pa i ardhë fundi cigares, m'vike.

Sabri Kelmendi

I lindur në një familje të varfër me njëmbëdhjetë fëmijë, i regjur me punë të rënda qysh adoleshent nëpër vende të jashtme, Sabriu, tashmë 61-vjeçar, është nga ata më të sprovuarit këso jete.

Sprova të jashtëzakonta jetësore i shtoi atij lufta. Sabriu u përfshi në UÇK; shkëmbiu zjarr me ushtrinë serbe edhe ndërsa po transferonte familjen drejt kufirit në rimorkion e traktorit, pa vajzën t'i vdiste nga plumbi në ballë; nënën, gruan e të tjerë familjarë të plagosur nga minahedhësi i strehoi e u vu në kërkim të ndihmës, por asnjërin nuk e gjeti më kurrë; u kap si rob lufte; u torturua e u mbajt në burg; u kthye për ta gjetë shtëpinë krejt të rrënuar dhe fëmijët e mbijetuar të sëmurë.

Sot, me probleme zemre, përpiqet t'u dalë në krah edhe familjarëve të tre vëllezërve e të djalit të axhës që nuk rrojnë më.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Çika më quhet Albulena

Sabri Kelmendi

Quhem Sabri Kelmendi, i lindun në Lutogllavë me 19 prill 1960. Kom jetu në Lutogllavë afër tridhjetë vjet e mandej kom kalu këtu, në fshatin Zallq, Komuna e Istogut, se e kom ble tokën. E kom ndërtu një shpi. Jeta ka qenë koxha e vështirë, se tanaherë të dhunuem, kapitalin e dobët. Baba i ka pasë njimbëdhjetë fëmijë. Si mjeshtër ka punu me na majtë. Unë 16 vjeç kom dalë n'gyrbet, për me iu bo krah babës. Kom punu do kohë në Mal të Zi, do kohë në Slloveni, një pesë vjet në Libi, një tri-katër në Austri, e kështu deri tash së mbrami. Jeta o konë koxha e vështirë për ne.

E kom pasë nanën, shtatë vllazën, tri motra. Tash m'jetojnë katër vllazën, edhe të trija motrat. Dy herë m'u ka bo lazëm m'u martu. Me gru t'parë i kom pasë katër fëmijë, dy vajza e dy djem. Me të dytën i kom dy vajza. Tash jom vetë i teti anëtar në familje, jetoj me dy djem, dy vajza, me renë e djalit.

Tetëvjeçaren e kom krye në shkollën “Rilindja” në Tresenik. Si e kom kry, kom shku për Titograd në Mal të Zi. Kom punu mjeshtër i shpive. E në Libi jom konë rojtar i pacientave. Në Austri prap ndërtimtari. Edhe këtu kom punu ndërtimtari, kom mbaru shpija. Qet profesion ende e kom, por tash jonë bo do vjet, nuk po guxoj fort nalt me hypë. I plagosun jom, besa i smutë pak prej zemre, i nxontë prej ni damari, po duhet me u majtë me ilaçe. Tash gruen e vllaut edhe gruen e djalit të axhës si m'i kqyrë i kom, u ndihmojnë edhe fëmija, iu dalin krah.

Jeta o konë shumë e dobët sa isha fëmijë. Kemi punu ça kemi mujtë me krah, po edhe tokën. Deri u bona me dalë jashtë. E kom marrë vëllaun me veti, e prej aty pak ma mirë, deri në kohën e luftës. Në kohën e luftës i kemi pasë bo do sene t'mira, patëm ble do tokë, nisëm me gjallnu, por prap u rrafshuen krejt. Tash jemi n'kohë t're, e me t're ia kemi nisë me bo diçka.

Jom martu 27 vjeçar. Jom pa me gruen, kemi folë, ma kanë dhonë. Jetën e kom pasë të mirë me gruen, edhe punët i kemi bo bashkë. Po, ia shkurtuen jetën, nuk e lanë me jetu.

Lindja e vajzës së parë, Albulenës, o konë gëzimi i parë i joni. Vajzë e bukur edhe e zgjuet o konë. Mandej ka lindë Albana, mandej Egzoni, mandej Vetoni. I kom majtë mirë. Kom punu n'mjeshtri, pata marrë kambë koxha mirë e i majsha si me shkolla, si me veshmbathje, i kanë pasë të gjitha. Nuk kanë hjekë keq si na sa ishim fëmijë, se na ishim shumë, e tokë baba ka pasë pak.

Me vllaun, Bajramin, që dolëm jashtë me punu, i kemi martu krejt vllaznit e motrat. Krejt kapitalin e shpisë e kemi bo na dy, si për vete si për vllazën e për familjen komplet. As tash nuk osht keq. Edhe tash kapak po punojmë e po gjallnojmë, por kur të thyhet zemra, koxha zor osht m'u plotësu.

Këtu para se me krisë lufta në Dukagjin, ka pasë shkëmbim nëpër Drenicë, në stacionet policore kur u sulmojshin. Kemi pasë edhe na tortura këtu, deri ka ardhë komandant Stajkovi , se në Gurakovc e ka pasë Stacionin e Policisë. Do tortura po, vëllaun e vogël, Bekën, ma kanë keqtrajtu koxha shumë, edhe mu po ashtu. Pa u dhezë lufta në Dugagjin, nja tri-katër herë këtu tortura kemi pasë.

Nisa me çelë ni pus, taman i doli uji, ma kanë ndërpre. “S'bon me punu”!

“Qysh more s'bon me punu n'tokë teme”? Më thanë, “Mbylle!” po s'e kom mbyllë. M'kanë mbajtë 24 orë, se unë as me m'vra nuk e mbyllsha, e kisha çelë në tokë teme. Kanë ardhë, ma kanë mbyllë vetë me bager.

Ma vonë krisi lufta në Dukagjin, te Ramushi andej. Unë jom konë i kyçun, po ilegalisht. S'e ka ditë kurrkush. Kom marrë pjesë kah o konë nevoja nëpër Komunë të Istogut, deri n'Glogjan. Derisa ka krisë lufta te na në Lutogllavë. Iu kemi dalë n'pritë, tanë ditën e gatë kemi bo luftë me ta me 6 maj 1998, prej orës 6 të mëngjesit deri në 5 n'mramje. Deri në 3 ora bile kemi luftu dhom për dhom me ta. Kur e panë që s'munden me na thye, na kanë rrethatu prej Malushganës edhe prej kshtojave t'Deçanit na kanë bombardu. Aty jemi detyru m'i lëshu pikat se s'kemi mujtë m'i majt, se po me na bo rrafsh me tokë e me krejt. Kemi dalë teposhtë. E lshuem Zllaqin, patëm shku në lindje, atje jom kyçë në Brigatën 133 'Adrian Krasniqi'.

Kur vi, robët n'shpi. Ka ardhë Stajkovi -i me nja nizet policë, tha, “Me lëshu Zllaqin se ju jeni terrorista. I keni pesë minuta”. Na detyruen me dalë, kurrqjo mos me marrë hiç. Kemi ngarku traktora edhe jemi tfillue për Staradran. N'traktora na dy vllaznit, unë me Bekën. Beka ka vozitë, unë si n'mbrojtje rrisha. Në traktorin tjetër ka qenë Gania, djali i madh i axhës.

Në traktora e kemi marrë rrugën. Si jemi hi në fshatin Tersenik i kemi ndi revolet. Unë jom konë mbi traktor. Plumat i kisha mbi traktor. Kom kcy prej traktorit, e kom marr peticën teme edhe ia kom kthy. Kur ia kom kthy, jonë palu. Atëherë Beka i ka grahë traktorit, unë përmas në traktor tue gjujtë n'ta, ata tu gjujtë në ne. Po nuk e kishin numrin e plumave me na bo kurrqjo. Ata nuk dojshim me na lonë me kalu, dojshin me na nxonë gjallë. Na jemi mbajtë me armë derisa iu kemi kalu plumave. Kur e kanë pa që nuk po mujnë me na nxonë, atëherë i kanë marrë minahedhësat, që gjujnë deri në ni kilometër e gjysë largësi. Midis rruge në fshatin Tersenik kanë gjujtë në traktor. Qaty m'u kanë vra tanë këta në traktorin e djalit të axhës. E në traktorin tonë, e kom pa veç kur i ka ra traktorit drejt e n'prikolicë. Ka qenë nana, Albulena, grueja jeme Fata, Beka grueja e tij, Bahrija, edhe Bledari. E në traktorin e djalit të axhës ka qenë Gania, Rinori, edhe Qerimi, domethonë mixha.

Mandej kanë nisë bombardimet. Kanë plasë nja 10-15 granata. I kom hekë prej traktorave viktimat, i kom mshefë mas ni plehi. Grueja o konë gjallë, po tepër shumë rondë e plagostë, knej kah barku. E kom shti traktorin n'midis nifar lisi qaty, çka kom mujtë m'i pshtu. I kom lonë mas ni plehi,

se knej ishin plumat. Çika o konë e vdekme n'vend. Ma kanë vra me t'parin plum që e kanë shkrepë. Në lule t'ballit e ka kapë. Edhe Bahria o konë gjallë, edhe ajo plagu në bark. Edhe nanën, gjallë e kom qitë në tokë. Ajo kah gjoksi ish plagosë. Unë u pata plagosë n'qafë edhe afër synit.

I thashë nanës, “Po t'marr e po t'shti n'odë”, se ish nifarë shpie afër, pa kallë hala. Tha, “Jo nanës. Mos më prek. M'luen prej vendit, unë vdes”. Qashtu jom shku te Fata, qashtu te Bahria. Beka pak ma i fortë se ato o konë, tha, “Kqyri në mujsha vi vetë. Se me më kapë mu, na vrasin të dyve”.

Nana thojke, “Ama bre bir do ujë, ama do ujë”. Nuk guxojsha m'i dhonë. E disha që vdes dogri, se gjaku lyp ujë kur të derdhet. Lypke ujë edhe Bahria, unë s'i jepsha.

Kom tentu me shku n'Trubohoc, mos p'e gjej naj mjek. Dojsha me i marrë gruen e nonën, po nuk pranojshin, se iu shkojke gjaku. Në orën 11 t'natës jom nisë prej atyhit, s'shihsha as me ecë. Jom dalë me gjetë naj mjek, mos p'e gjej ni mesë ma t'madhe me shku m'i tërhjekë. Kur kom mrri n'Trubohoc kurrkush hiç. Tentova m'u kthy m'i marrë, po nuk kom mujtë m'u avitë. Sërbët i kishin pasë marrë.

Masanej kemi nejtë ni natë n'Staradran. Me 8 maj e kanë formu kolonën, e na kanë shti n'kolonë prej Staradrani në Klinë e për Shqipni me na çu. Kur kemi arritë n'Zllaq, sërbët m'kanë ngjoftë mu, tanë policia. E kisha djaln e vogël Vetonin, n'qafë e majsha edhe u mendojsha me mshefë me kamë të tij varën që e kisha t'madhe, po edhe me majtë, se s'mujke me ecë. Po, si m'kanë pa, thanë, “Zhdryp”! Janë ndalë dy vllaznit edhe Ramadani. Kolona vazhdoi, ne na nalën n'Zllaq, e na çuen n'burg.

Tortura t'mëdhaja n'burg, rrahje, maltretime. Bile mu kenë tuj m'mytë krejt, se m'njoftën. S'e kom çu mirë me ta as para lufte hiç. Na çuen n'Glogovc e n'Pejë e nja një muj na majtën n'Pejë. Kur më rrehshin, për dy minuta, ujë qitsha prej nxehtësie. E qitsha peshkirin e lagët në trup, për dy minuta arrë u bojke.

Qatë ditë që u nënshkru marrëveshja, na kanë qitë jashtë e na kanë çu për Leskovc, dy muej na kanë majtë. Mu, vllaznit e mi, Ramadani, kanë qenë edhe dy-tre t'fshatit. Shumë veta kemi qenë. Nja 150 jonë konë dalë atë ditë. Edhe gjatë rrugës kanë bo çmos. Ramadani, ai n'autobus tjetër, e kanë shti me hangër sapun. Kur e kaluem kufinin, i nalshin autobusat e i shtishin fëminë, “Hajde hini e rrehini”! Na sjellshin fëmija.

Kemi pasë tortura t'mëdhaja. Prej burgut kur pata dalë, jom konë dikun 42 killa krejt. Kur erdha në shpi, baba folke me mu e më veti, "Ku o Sabriu?". I thashë, "Unë jom babë". Qaq kisha ra, se bukë veç sa me majtë shpirtin, sa mos me vdekë, na jepshin n'burg. Kur erdh dita me na lëshu, na prunë gjysë kille bukë. Thanë, "Hajeni qita bukë se dojmë me jau ndërru vendin e burgut", tu mos na kallxu hiç që po na lëshojnë. Masanej na ra n'mend që na e kanë dhanë se kur të dalim prej qelive mos m'u rrxu për tokë, mos ma na pa keq Kryqi i Kuq Ndërkombëtar.

Kur dolëm, masi hina në autobus, ni përkthyes i Shqipnisë më tha, "Jonë tu ju çu dikah larg". Bona pak hajgare, "N'burg shumë ma t'keq". Tha, "Kush e dhez duhanin këtu prej juve?". Asnjoni s'guxojke me folë. Po, qysh m'u kishin terë sytë, i thom, "Unë du me dhezë". Ma qiti cigaren, tha, "Dheze në autobus edhe mos ta nin leshi hiç". Po ma bon, "A din ku je tu shku? A din që jeni liru?". Thashë, "S'osht e vërtetë". "E di unë", tha, "jemi tu ecë për Kosovë".

Atërehë u çu, i ka vetë edhe ni herë, "Kush don me dhezë duhan?" Kurrkush hiç! Tha, "Çou kallxoju"! Thashë, "Kallxoju ti, se s'po muj m'iu kallxu unë". Iu tha, "Jeni tu shku për Kosovë. Burgu juj u kry, u çliru Kosova".

U çu, tanëve jau shkepi ka një paketë cigare. "Dhezeni tash, mos e nalni deri n'Kosovë". Qaty e morëm vesh që jemi liru. Qatë ditë, kur jom ardhë prej burgut, m'i kanë kthy familjen prej Shqipnie ku i kom pasë. Përmenihërë kemi mrri bashkë qatë ditë.

Kur vijmë, shpiat e kalta, s'po kanë fëmija as kah me hi. Ni syngjer ma dhanë Kryqi i Kuq. Qaty flejtën fëmija, e vetë tanë natën nejta çuet. Dikush e boni ni shator, naj diçka, derisa filluem ni dhomë me ndreqë, se u patën shkrumbu krejt. Bile, hala jemi në ndërtim e sipër, nuk e kemi kry krejt, veç nuk osht keq.

E ata familjarë që i lamë atë natë të plagostë, hiç nuk di çka kanë bo mo me ta. Beka m'ka metë i plagosun aty, o ardhë ushtria e rregullt, kanë dashtë niherë m'i hjekë, krejt m'i vra. E ka pasë edhe çikën e plagosne Beka, e o konë edhe vjehrra jeme aty, se ajo s'mujke me ecë natën. E ka marrë ushtria Bekën, e kanë çu me gjithë çikë e me vjehrrën n'spital n'Pejë. Ni herë kishin pasë dashtë me i vra, po s'i kish pasë lonë komandanti. Prej aty e kanë marrë, e kanë çu për Rozhajë Bekën, se ka lypë me dalë. Më ka kallxu, "Ma qitshin thikën n'qafë, e lypa ja me m'vra,

ja m'hiqni prej aty, se dojshin me m'pre". Atëherë tha, "M'kanë çu për Rozhajë". Pak u shëru n'Rozhajë, mandej o kthy këtu, po o konë i plagosun rondë n'komë. Me shtagë çka mujke pak me ecë.

Masi dolëm prej burgut, nisa m'i kërku, ku po muj me iu ra n'gjurmë. Shkova deri n'Pejë n'komunë te kryetari. Agim Çeku o konë. Thashë, "A mundesh me ditë a ka najfarë vorri t'familjes teme". Tha, "Kelmendte jonë në Pejë te vorret e reja". Shkova, p'i gjej qashtu qysh na kanë hupë, krejt vorret, shkrujke "Lutogllavë, Lutogllavë, Lutogllavë, Lutogllavë".

Tahir Dema o konë për mbrojtjen e t'drejtave dhe t'lirive t'njeriut atëherë. E ka marrë ni ekip mjekësh edhe jemi shku i kemi zhvarrosë, n'bazë të fotografive qysh kemi mujtë me i njoftë se për dy muj n'dhé po ndyshojshin shumë xhenazet. I kemi marrë, i kemi varrosë për tanët në Lutogllavë. Jau ngritëm ni lapidar, kur mas dy vjetëve UNMIK-u tha, "Duhet m'i zhvarrosë, se jonë marrë gabimisht". Çka me bo? Me pranu a mos me pranu? Na e morën për analiza gjakun. "Çka janë t'juve, kthehen, çka s'janë, nuk kthehen". Po, nuk dulën tonët.

Masanej e kanë pru mixhën, Ganinë, ni mixhë tjetër Nicani, e kanë pru prej Batajnice. Këta tjerët jo, këta janë t'pagjetun hala.

Jom konë niherë n'Prishtinë n'morg me kqyrë për tesha t'çikës e t'grusë. Po s'mujsha me ditë, s'mujsha m'ia qëllu. M'u dokshin do tesha si t'çikës, thashë, "Qeto po m'përngajnë, por muj edhe me konë gabim, se e kom pasë fëminë n'gjak". Na kanë vizitu, kanë marrë informata kishe për m'i lypë e m'i gjetë, po s'ka shansë.

Kurrkush që jonë konë, as Albulena, as nana, as gruja, as Bahria, as Bledari, as Rinori nuk jonë gjetë.

Shpesh mendoj, sa ndryshe ish konë jeta t'ishin konë gjallë këta. Për herë t'fundit, më pat kallxu gruja, se çikës ia kish ndi zemra zaherë, kish thonë, "Po tutna. Kanë me na masakru". Kjo dy ditë para se me krisë lufta. O konë veç njimbëdhjetë vjeçe, po e zgjuet shumë. E imagjinoj që tash Albulena ish konë najfarë deputete, a ministreshe. S'ka pasë nxanës ma t'mirë.

Niherë m'kujtohet ishim unë tu punu me gruen. Albulena kish fjetë e i kishin shku dy orë të mësimi në gjumë. Kur u çue, i thashë, "Babës, mos shko hiç sot në shkollë. Dy orë të kanë shku". Kur dola jashtë, gruja më

tha, “More u mbyt tu kajtë çika. Pse i the mos shko?”. “Po ajo edhe dy orë lshohet”, i thashë. “Për mu le t'shkon”. Shkoi. Fort e dojke shkollën.

E, Fata më kujtohet, ma pati përmendë që s'ka me pasë jetë. Ma t'parën shpi kanë ra n'tonën në krejt fshatin. Grues iu kputën kamët, tha, “Kurrë s'ke me mujtë me maru shpinë prap”. Thashë, “Veç ta fitojmë lirinë se me emër t'Zotit, me shpi e me krejt kemi me i bo”. Tha, “Le luftën, mos shko n'luftë mo, se shpia na u ka kallë. Edhe ti mu vra, kush me u interesu për fëmijë masanej?”. Thashë, “Hiç gajle mos ki, edhe n'u vrafsha unë, shpija ka me t'u maru, veç luftën nuk e ndërprej”. Qe ma së mrami, çka kom kalu e kesh tu e hangër në kolonë, si shoqja jem e me familje komplet gati. Po, ndryshe s'ish ardhë liria. Pa u derdhë gjaku e pa t'u shkrumu zemra mirë, liria nuk po vika.

E nana... Nanë ma s'të bohet kurrkush, nana osht shtylla e jetës. M'kujtohet, na thojke, “Mos dilni n'luftë”, se na tanë vllaznit patëm dalë n'luftë, veç Isën, vllaun e madh, e patëm lonë. I thamë, “Ti rri edhe sa t'mundesh provo m'i trasferu”. Nana thojke, “Boll osht me shku dy veta n'luftë, jo te tonë”, por babën e kemi pasë shumë t'fortë. Ai thojke, “Tonë shkoni, krejtve le t'ju vrasin, nashtë, duhet me i dalë armikut përballë”.

M'kallxojnë për n'Shqipni, sa jom konë n'burg, djemtë e mixhës thojshin, “N'Shqipni baba ju i harroj këta t'deknit, kasaveti ju”. E kur dola prej burgut unë, m'veti për Isën e për Bajramin. Tha, “Ata a jonë gjallë?”. Thashë, “Po, babë, gjallë jonë, po n'burg jonë”. Thojke, “Le t'i majnë edhe dhjetë vjet, veç le të jenë gjallë”. Ka pasë mërzia t'mëdhaja ai. M'i shku n'vorr përmenihere krejt familja e vet.

Kur dola prej burgut i jepsha pak gajret se plak, thojsha, “Babë, veç ti me pasë pshtu, masi erdh liria, nashtë”. “Po babë po, veç shpellë e madhe babë”. E disha edhe vetë, po u mendojsha me i dhanë gajret.

Zahmet t'madh kemi hekë na. Luftë e mrapshtë o konë për krejt Kosovën, po dikush ka hangër shumë, e dikush hiç. Me t'shku njimbëdhetë anëtarë t'familjes jonë shumë, krejt lufta që i ka hangër.

Këta tre vllazën që s'jonë mo gjallë, jonë konë arsimtarë, kanë dhonë mësim. Bajrami, vllau i dytë, edhe ai kapak me ndërtim t'shpijave bashkë me mu ka punu. Beka o konë nifarë tregtari, u merrke kapak me shitblerje. Mirë i kemi pasë punët, shumë mirë i patëm bo senet e tonë vllazënve, me shpi e me krejt, por na i kallën, na shkrumun n'luftë.

Bajrami o konë i plagosun, i ka pasë dy pluma n'kamë, njonin ia kanë hjekë, njonin s'kanë guxu, e prej qaty e ka marrë kancerin e ka vdekë. Isa prej torturave t'burgut e prej kancerit vdiq. Bekën prej torturave t'kamës e lshoi zemra. Të tretë prej torturave t'luftës jonë shku. Të tretë kanë lonë familje mrapa. E, pasha Zotin, po duhet m'u kujdesë për këta të Bekës, se edhe kur o konë gjallë mezi ecke n'shtaga. Invalid e kom pasë martu. Gjithë u duhke m'i dhonë pare. Ka lonë një djalë e një çikë, se osht martu t'dytën herë, e po duhet m'u kujdesë unë derisa t'i rritet qai djalë. Tash djali i ka 15 vjet edhe një dy a tre deri sa t'bohet për punë qysh duhet. Edhe Ramadani, djali i axhës, e ka djalin të vogël, 16 vjeç tash, e n'mujshim me ia gjetë një punë t'lehtë, se i ri. Çikat i ka pasë ma t'mëdhaja, dy i ka t'martume.

Prej atyne që i kemi pasë në traktora, Albulena, Bledari edhe Rinori jonë konë t'vdekun kur i kena zhdrypë. Po, se i gjojnë, hiç s'kom shpresa. Kurse, për nanën e për gruen mendoj mos po dalin dikun eshnat, se si njerëz pak ma t'moshuem. Nana, gruja e Bahrija nuk besoj që gjenden gjallë, masi jonë gjetë mixha, një djalë i mixhës edhe një mixhë tjetër n'Batajnicë të Sërbisë në vorreza. Edhe ato dikun n'Sërbi duhen m'u konë. E, fëminë kom ndi që i kanë djegë nëpër furnaja që m'i hupë gjurmët e krimeve të luftës. Se, fëmija osht fëmi, s'ka ligj për me vra, as s'ka ligj me vra civilin, por lufta nuk i pyt këto.

Sot, në këtë kohë, kisha pasë qef çikën me pasë najfarë deputete ma së paku. Nonës i kisha thonë, “Nonë kqyr çka na bonën shkijet, por po e gjojmë rrugën ma mirë”. Grues i kisha thonë, “Qe shpija, se ma vajtojshe shpinë”. Qito porosi ia kisha dhonë, e iu kisha thonë, “Rujini fëminë e rritini tash n'liri”, si grues teme, si Bahrisë.

Albulena m'kujtohet n'andërr. E kena pasë shitorën afër. Më thojke, “Babë t'i bleva, se e pashë që t'paska vyjtë cigarja”. M'shkojke sikur flutura, s'e disha qysh m'vike, se shpejt u kthejke, shkojke, vike. Pa e dhezë, pa i ardhë fundi cigares, m'vike. “Me çka shkove o babë?”, “N'kamë babë”. “Qaq shpejt u ktheve a”? “Po”. Një herë m'u ka diftu qikjo n'andërr. E, në shkollë m'u diftojke shpesh, shpesh.

Sot, kur i shoh shoqet e Albulenës, do jonë bo koxha të gjata, një dy prej tyne në komunë janë tu punu. Ma përmenin ato shpesh. “T'ish Albulena, ish konë me ne, ajo ma e zgjuet se na o konë”, më thojnë.

Kur u pata kthy prej burgut, erdhën edhe tanët prej Shqipnie përniherë.

Kur i pashë fëminë, Albanën, Egzonin edhe Vetonin krejt puçrra, se kishin hekë keq, tue flejtë n'rrugë ose n'shatora. O konë nifarë zhuge a s'di çka. M'u ka dashtë me i çu te mjeku n'Pejë, nejse n'KFOR te italianët ma shumë kom intervenu, i kom shëru.

M'u sëmu djali Egzoni prej mushnive, se ish konë keq edhe ai, krejt prej mundimeve. Edhe ai o konë n'traktor. I vogël, po e ka majtë n'mend, e ka pa që nonën s'e ka, motrën s'e ka, ka ditë boll. I nejta gati, sot osht mirë, shnosh.

M'kujtohet, menxi ecsha prej torturave t'shkijeve kur pata dalë. S'kom pasë pushim hiç. Mule me i shëru fëminë, me i lypë të pagjetunit kah jonë kah s'jonë, m'i varrosë e m'i zhvarrosë, m'iu ngritë lapidarë, knej shpijat e djegme, me punu n'to. Pra, mundime plot.

Kur erdhëm knej, fëmija t'vocërr, bukë u duhke me iu bo dikush, m'i pastru dikush, vetë s'mujsha, se u duhke me ndërtu, me punu, me pasë ku m'i strehu, m'i shti me flejtë dikun. Vendosa m'u martu. Baba tha, “O martohu, o dilëm prej shpije. Kush po don me ta rritë fëminë? A po don me t'i rritë unë a?”. E vendosa m'u martu.

Me një mik jom shku te familja e Xhemiles, e kom lypë dorën, i kom kallxu shqip trup në sy t'familjes, “Kurrë për jetë s'boj gru mos t'i kisha tre fëmijë, m'i marrë me m'i kqyrë si fëminë e tu po t'marr, po martohemi, p'e çojmë një jetë t'lumtun, përndryshe mos hajde të unë”. Se mos t'i kisha pasë qita fëmijë, në jetë s'isha martu. Atëherë m'ka folë nana e saj, “T'i pastë Zoti n'Xhenet ishalla. E në mos t'i kqyrë fëmijët, asni minut mos ma maj çikën. Se paske nevojë m'u martu, je i ri besa”. Shoq me gruen isha 39 vjeçar. U martova mirë, në vitin 2003, ka dashtë Zoti, m'i ka rritë këta fëmijë si t'vetët me i pasë. Aferim i ka. N'shkollë jonë shku t'pastër, jonë kthy t'pastër, gjithë tu i ndihmu n'mësime e n'krejt. I ka mbajtë mirë fort.

Mas një viti e dy-tre mujsh martesë na lindi edhe çika e parë me gruen e dytë. Tash i kemi dy çika. Çika e parë quhet Albulenë. Ia kom lanë emnin e të parës. Vetë gruja ka dashtë me ia përtri. E kësaj t'dytës ja kom ngjitë unë Arjetë.

Kjo Albulena tash, njejtë, shumë mëson. E kom në fakultet në Prishtinë për shkenca sociale, krejt me dhetëshe osht. Ma çon mallin e asaj tjetrës. Edhe kjo osht fort e zgjut, mas shkolle osht shumë e dhonme.

Sot për sot nuk muj m'u anku. Me punu po punoj, djali po punon, ka pak po m'ndihmojnë çikat. Nuk o keq, po m'ndihmojnë djemtë ka pak. Po jetojmë qysh po mujmë. Gjenerata e re s'po ka as punësim t'hajrit qysh duhet n'Kosovë, rrogat jonë t'vogla, por osht edhe toka, e me bujqësi po ia dalim diqysh.

Këtu në luftë atëherë ka pasë edhe ushtri edhe paramilitarë. Kur kanë gjujtë, i kom pa, jonë konë ushtria të pozicionum, tu i pritë kolonat. Kanë tentu me pluma m'i likvidu krejt, por kur jau kom kthy unë armën, jonë shku tu u rrallu, se sa mujsha gjujsha n'ta. Ma mirë me m'kapë mu, se m'i kapë ata n'traktor. Nuk guxojshe me na gjujtë derisa jem dalë edhe një kilometër n'lendinë. Atëherë na kanë gjujtë me granata se e panë që nuk po mujnë me na ndalë.

Me emna nuk dihen kush janë ata. E di se qeky Sejtkovi -i, koloneli i policisë, o angazhu shumë për me i ra Lutogllavës, se e ka ditë që jemi tu u ba gati me iu kundërvu. Atëherë e ka marrë iniciativën. Ka shku një muej tu bo plane me na rrethu. Na ruejshim përgjithnatë roje aty, deri me 6 maj, kur s'kish mo tjetër, e dolëm tanë.

Kemi kërku drejtësi në EULEX boll. I kemi dhonë me emna, me krejt, por na thojshin veç, “Jemi tu kqyrë, jo e bojme, jo s'e bojme”. Kurrëgj konkrete. E kemi provu edhe me KFOR-in.

Manej, i prunën shkijet këtu, i kthyen mas lufte, para nja shtatë-tetë vjetve. Jau bonë shatorat njiherë. U çuem në protesta, për një muej tri protesta i majtëm. Erdh te unë Delli, ambasadori amerikan, edhe kryetari i Komunës, Hajredin Kuqi, e Beqir Shala. Iu thashë, “S'keni nevojë me i maru shpijat. Qe ku i kanë shpijat e gatshme. Na i lshojmë tonat e le t'hijnë këta, se na po dalim prej ktuhit krejt”. Tha Delli, “Edhe na kemi luftu, por u dasht m'u pajtu”. Thashë, “Qeta m'i kanë vra familjen, kanë gjujtë në '99-tën në Zllaq. E me ta vra unë ty familjen, a më m'pranon ti mu kojshi me ty?”. Tha, “S'ka kurrfarë rrugëdalje hiç a?” Thashë, “Rrugëdalja e vetme osht me hjekë dorë familjarisht krejt na, e le t'hijnë n'shpijat tona”. Ia ka bo komandantit t'KFOR-it, “Çu”. Mu më tha, “Me na falë!” Thashë, “Ju t'mirëseardhun jeni tanaherë, po me qet kusht, ndryshe jo”. Kur t'nesërmen i kishin hekë shatorat, se s'i kom lonë rahat, çdo natë i kom gjujtë. Ku kisha mujtë me jetu unë me ta ktu? Kur ka dhjetë-njimëdhjetë mijë t'vramë, e familje me pesë a gjashtë t'pagjetun, me na i prun n'derë aty a? Zotni Delli i heki prej ktu, se sa për Hashim Thaçin kurrë s'ishin hekë.

Derisa t'gjinden këta tanët, drejtësi kemi me lypë, se kurrë nuk hek njeri dorë. Edhe në mos u gjetshin, kurrë dorë prej tyne nuk mundet me hekë kush. Bile me ditë a jonë a s'jonë. A jonë djegë, a najfarë lajmi me marrë.

Këtu duhet me pasë drejtësi, po ku me gjetë atë drejtësi? Masi shteti i ka punët n'dorë, pse po don dialog? Çka po i vyn dialogu me ta? Hiç bre, le dialogun! Me luftë e kemi fitu, kthemi familjarët, e të vi n'dialog, ti n'punën tonde, na n'tonën. Po, duhet m'u përgjegjë për qeto viktime e dame çka i ka bo. Ai na ka sulmu n'tokë tonën, s'kena shku na me sulmu n'Serbi. Kjo tokë shqiptare osht, na e kanë zaptu me zor. Kanë bo koloni prej Kroacie, prej Bosne, prej tona anëve knej. Kosova o konë e kolonizume. Na e kemi fitu me gjak e plus tash me shku me hi n'dialog? Tonë këta t'pagjetun, edhe 1620 a 1630 hala. Sa torturat jonë bo, sa djegiet, sa vrasjet.

Ishalla bohemi shtet qysh duhet. T'pagjetunit kollaj osht: si Presidenti, si Kryeministri, veç e qesin dorën n'zemër. Po asniherë nuk trokiti dikush i shtetit te dera me më thonë, "A ki naj djalë t'papunsuem? Po ta punësoj dikun". Kurrkush prej shtetit hiç. Shyqyr bile qet liri që e kem, s'kemi të huj me na cokatë mbi kry. Po, me shtet s'jemi hiç t'knaqun burrë. Ma së pari Kryeministri o dashtë me i marr n'konsideratë dëshmorët e luftës. Bile me pasë ka nja n'shtet t'punësue. Por hiç bre edhe mos të pastë shkollë, a mundet m'u konë edhe rojtar? Me gjetë një vend pune dikund. Me intervenime t'mia duhet me shti djaln n'punë, edhe atá privat.

Derisa nuk vjen shteti m'i qitë këto sende n'vijë, s'ka kurrigjo. Po ndrrohen sikur qenët, po rrijnë ka një vjet, dy, po hin njoni, po hin tjetri, po merr secili për veti. Për qata po shkon qeshtu puna. Duhet m'i pasë pak prioritet shteti këto sende. Mos me konë qiky gjak m'u derdhë, kurrë çliru s'ishim. Kurrë. Falë edhe Amerikës se s'e ki pasë as armatimin m'i dalë përballë qysh duhet. Edhe Shqipnia me pasë hi n'luftë, ish shku sikur n'Palestinë qashtu gatë. Amerika na ka pshtu, por me këta tonët, s'jom i knaqun valla.

Për fund vetëm juve si organizatë ju falënderoj se p'e boni nifarë pune koxha t'mirë për mendimin tem. Bile le ta din një publik ma i gjonë se Kosova. Kosova e din, por le te dinë edhe të jashtmit çka ka ndodhë. Osht punë e qëllume kjo, se jet si histori, një shkrim dikun jet.

Sa për shtet niherë kurrigjo. Jau kom maru lapidarian, krejt me pare t'mia. Pak na kanë ndihmu konë e kemi pasë jashtë prej tonëve. E kena maru në

Lutogllavë. Hajt e kemi maru na, por po duhet me rujtë se po prishet mos m'i nejtë gati. E bojnë naj lapidar se kanë pasë luftëtarë për veti, se kanë pasë t'afërm, shokë, se për n'përgjithësi kështu jo. S'e kanë interesin.

Duhet dikush m'e kqyrë popullatën qysh po jeton, se shteti si shtet po ec, po po ndërtohet për një natë, e ti duhet me pasë parë t'gatshme për me ndërte. Po ndërtohen senet shumë shpejt. Dikush u bo pasanik i madh, po nashtë.

Me t'nime e kom, i ka thonë Clinton-i Rugovës, “A mund e man një javë luftën a jo? Mos e përmend Amerikën për m'u çlirue, se për me hi me intervenu, duhet m'u derdhë do gjak. Unë s'muj me hi pa u derdhë gjaku”. Këtu u derdh gjaku veç për qet tokë. Ishalla e gëzojmë brez mas brezi tjerët n'liri.

Sadri Kelmendi

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Në andërr shumë shpesh më vijnë, i shoh. Ma së shumti i shoh që vijnë e m'përqafin. Kur kom deshtë me ba Ademin e dytë, më ka pas ardhë Ademi, m'ka përqafë, “Mam, qe une erdha. Prap kom me ardhë n'këtë dynje, e ti po mërzitësh, shumë po kan. Pse po kan ti? Qe, prap po t'vjen Ademi”.

Zojë Gashi

Kur djegin katundin ku Zoja jeton me burrin dhe dy vajzat e dy djemtë, e gjithë familja, mbas shumë peripecish, ia del të zhvendoset në Gjermani. Me vendimin e të shoqit, kthehen pas luftës për ta rindërtuar shtëpinë e djegur dhe jetën në Kosovë.

Jetën e shkojnë të lumtur, deri më 10 korrik 2005, kur në shpatin e malit përballë katundit të tyre shpërthen një minë. Tre fëmijë vdesin në vend. Ndër ta, njëri djalë i Zojës. Djali tjetër i plagoset shumë rëndë. Edhe ai vdes, pak ditë më vonë në spitalin e Prishtinës, fill pasi e ëma ia jep përqaftimin e fundit.

Sot, me gjithë motet e shkuara, Zoja me të shoqin ende vuajnë traumat e humbjes së të dy bijve. Ndonëse jetës i janë kthyer, e madje janë shtuar me dy djem të tjerë, dhimbja e humbjes së pinjovje është diçka që as koha nuk po ua shëron.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Nuk ka me m'u hekë derisa të shkoj unë te ta

Zojë Gashi

Unë jom Zojë Gashi, Hoti e kom mbiemrin e babës. Jom bijë e Dollovës, i kom 52 vjet, jom e martume këtu në Gremnik. Jom rritë në Dollovë, me babë, me nanë. I kom katër vëllazën, tri motra. Kemi jetu edhe na, si përpara qysh kanë jetu. Baba m'ka dekë herët, na ka lanë krejt t'vocërr, jemi rritë tu u përkujdesë nana për ne. Nuk i kemi pasë kushtet shumë keq. E kur u rritën vëllaznit, do dulën n'gurbet.

Kur i bona 20 vjet, u fejova qetu në Gremnik me Afrim Gashin. S'jena larg, as tri kilometra nuk i kemi ndërmjet. Jam njoftu me motër t'tina, jemi martu.

Në Dollovë krejt jonë konë familje e mirë, rrethi jonë i gjanë, se jemi shumë në Dollovë. Hoti jemi shumica në Dollovë. Me do mixhallarë, me djem të tyne, jemi rritë. Para 30-40 vjetve jonë konë kushtet ma ndryshe, ama mirë kemi jetu.

N'shkollë jom shku tetë vjet në Grabanicë. Krejt Dollova në Grabanicë jemi shkollu, se s'kemi pasë shkollë në katund. N'komë shkojshim, n'komë vishim, nja pesë kilometra i kish. Gjithë n'komë, tetë vjet. S'kemi pasë autobusa, as kerre. Tetë vjet në shkollë kom pasë shoqe t'katunit boll. Jemi shku n'shkollë bashkë, kemi kalu mirë me mësime.

Babi o konë 40-45 vjeç kur u martu me nanën. Babën e kom pasë ma t'moçëm. Me bujqësi o marrë, me tokë. Përpara kanë mjellë duhan ma shumë. I kemi nimu babës me mjellë, me punu tokën. Na ka shkollu me mundësitë e veta. Veç na motrat jena me tetë vjet shkollë, se vëllaznit jonë të katërtit me t'mesme. Përpara o konë qashtu, çikat nuk i lejshin m'u shkollu. Veç tetëvjeçarën. Qef kom pasë, se shkolla m'ka shku. Po baba plak, e kushtet s'jonë kanë qaq të mira. Në Klinë me shku, me çka me udhëtu? Prej Dollovës ish koxha larg.

T'isha shkollu ma shumë, sot veç për bamirësi kisha punu, me bo mirë n'këtë Kosovë. Shumë kom pasë qef me dhuru, me ba mirë. Ka nevojë Kosova për mirë. Për bamirësi kisha kry diçka. Po s'jonë konë kushtet.

Dajët kanë pasë pasuni ma shumë. Na kanë rritë edhe dajët, nanës i kanë nimu. Dajën e kena pasë ma herët në Gjermani, ma shumë na ka rritë daja. Se nana fëmijë kallabllak, punë fushe e tanat. Veç mirë jemi rritë, s'kemi pasë kurrfarë problemi me kërrkon.

Nanën e kom pasë shumë t'zojën, punëtore. O konë bijë e Çeskovës, me Dollovën jonë afër mes veti. Osht martu, ia ka falë Zoti fëmijët, kanë punu në fushë, dej jemi rritë na. Ma afër jemi konë me nanën, se kur m'vdiq baba, unë n'klasë t'shtatë isha. Si e vogël bojsha edhe unë mas babës ma shumë. Baba m'ka deshtë shumë, ma shumë se djemtë. Se çika e parë mbas djemve isha unë. Ma ka bo qefin shumë. I thojsha nanës, “Ah moj nanë, t'kisha ndërru me babën”. Kur vdiq i baba, u lidhëm me nanën ma shumë. Ka punu, në mundësitë e veta, na ka shkollu, s'na ka lanë me hekë për kurrqjo.

I kom pasë dy dajë e ni teze. Tezja m'ka dekë shumë herët. Dajët i kishin punët mirë. Ni dajë e kisha në Gjermani, nji këtu. Këtyndhere majshin shumë gja, e kishin shumë pasuni. Te dajët shumë kom nejtë. Qatë motër e kishin afër, jonë marrë ma shumë me të.

E vëllaznit, ky i madhi, i ra si vdiq baba me punu shumë. E kena pasë ni traktor, shitke zall, e kemi pasë nifarë bageri, vëllaznia tjerë me traktora

shitshin zall. Tregti, tjetër jo. Tani, masi e kryjti ushtrinë vëllau i dytë, shkuen në Gjermani, se edhe i madhi ish në Gjermani. U kthy edhe ai mas lufte, qeky Bajrami. Se met veç nana n'shpi mas lufte. Për shkak t'nanës vllai u kthy. Ke edhe motra, Mana, mas lufte, veç ajo me nanën, në Kosovë. Po met nana vetë, se u martu motra në Gjermani, e u kthy Bajrami për shkak t'nanës.

E tjerët u kyçën në Gjermani, qysh para lufte patën shku. Veç Mehmeti, vllavi i vogël, pat shku mas lufte. Ky i vogli o konë feju, ka pasë m'u martu në 2005, fëmija kur m'kanë vdekë mu, e për shkak t'fëmijëve të mi nuk boni darsëm hiç, shkoi në Gjermani qashtu. Pra krejt vëllaznit tjerë janë jashtë, edhe motra e madhe.

Nana qe tetë vjet ka vdekë. Shumë rondë e përjetova. Jom konë shumë mas nanës e dhanme, edhe ajo mas meje. Ka vujtë shumë, i ka ra shumë me u mërzitë. Na ra hem motrës, Hanumshahit, në Klinë, asaj i shkuen dy fëmijë n'luftë, ia kena kajtë dhimtën e saj me nanën. Nana, vëllaznit e motrat e kemi kajtë qet motrën, se i shkuen fëmija n'luftë. Që m'shkojnë edhe mu dy fëmijë mas lufte, nuk e kena bo mend.

Tana nana thojke, “Edhe ma rondë e kom përjetu, dhetë vjet ymër m'i kanë shkurtu fëmija e tu”. Ranë dytë n'mina. Edhe nana prej mërzisë m'ka kopë, se pati sulm. Thojke, “Ah, moj nanë me ma pa zemrën qysh e kom unë, pleh!” Po, qashtu e kish shkru i lumi Zot, se n'luftë tu u pedatë edhe me çikat, e shkoi edhe ajo. Tani Bajrami mbet vetë, shkoi në Pejë, qaty punon. Vëllaznit tjerë prej Gjermanisë na nimojnë neve motrave, na kqyrin, folim. Besa na marrin n'pushim. Jom konë dy-tri herë në Gjermani, edhe Hanumshahi. Kemi nejtë ka pesë-gjashtë javë. I kom pasë edhe çikat pak, ma kanë kqyrë çikën e dytë, se nashta s'kisha mujtë me shku. Po, na kanë marrë me na hekë pak mërzinë.

Me Afrimin u patëm njoftë me mësit. Osht ardhë motra e Afrimit ma së pari, m'ka pa në Dollovë. Asaj i kom pëlqy. I ka kallxu Afrimit, tani me të, me vllavin, me motrën, jemi dalë në Klinë. Jemi taku, jena pëlqy. Qaty e kena vazhdu jetën.

Dita e fejesës o konë e mirë shumë. Jom feju në Dollovë. Vjehrrri ka pasë ardhë me vëlla t'vetin, vëllaznit e mi ma kanë bo për hajër. N'qershor jom feju, e Afrimit i ka dekë baba n'gusht. Me u martu, jom martu zijshëm, me 17 dhetor. Jonë ardhë m'kanë marrë, s'kanë bo darsëm hiç. Erdhën m'morën me dy kerre, u martova. M'patën thanë vëllaznit, “Ki me u

martu”. U mërzitshin edhe ata, edhe unë. Se iu shkoj baba i ri edhe këtyne të burrit, 41-vjeçar iu ka dekë.

Kur erdhën me më marrë, krejt n'vaj shkova. Jom hi tu kajtë, jom zhdrypë tu kajtë. Kanë pasë qef me bo dasëm t'mirë, qysh duhet. Po nuk e ka shkru i lumi Zot.

Sivjet n'dhjetor, i boj 31 vjet që jom martu. Përpara nuk jena endë nër veti, veç kur jena pa qatë ditë, e dej kur jena martu nuk e kom pa ma Afrimin. Ashtu o konë koha, s'na lejshin, ish marre. Po s'kom pasë kurrfarë problemi me Afrimit. E kom shok, e burrë, gjithçka. M'ka kuptu shumë, e kemi kuptu njoni-tjetrin. Ia kom ditë mërzinë, mirë e kemi kalu. O konë ma i madhi n'shpi, e ka pasë nanën, vëllaznit. Nanën besa t're, se Afrimi ish 22 vjeçar kur u martu. Une n'dhetor jom dalë nuse, n'shkurt i bojsha 21 vjet. Domethanë dytë jemi kanë t'rij, po o konë koha atëhere qashtu me u martu.

Çika e madhe, Merita, më ka lindë në krye të ni viti. Vallahin, gëzimi i parë o konë. Këta kishin qef me lindë djalë, puna e babës së tyne. U gëzuen, po thojshin, “Kena pasë qef me na lindë ni djalë e me ia ngjitë emnin e babës”. Po Zoti e fali çikë. Fëmija shnosh, mirë, e harruen pak atë mërzinë e babës, tu u marrë krejt shpija me çikën, tu e deshtë. Si fëmija i parë mo.

Në krye të motmotit e tre mujve, m'lindi tjetra, Dafina.

Tani shkuem në Gjermani. Ish vëllau i dytë i Afrimit në Gjermani, tha, “Hajt merre gruen e hajde edhe ti naj vit dil”. Nejtëm atje dy vjet e gjysë, jo krejt tre vjet. Ma fali Zoti një djalë në Gjermani. Ia ngjitëm emnin Adem, të babës së Afrimit.

Kemi nejtë mirë atje në Gjermani, s'ka punu qaq shumë burri. Se ish ndihma sociale shumë e mirë. E kemi pasë banesën tonë. Po, iu vdiq baba, u bonë dy vjet, Afrimi si vëllai i madh, dojke m'u kthy. U kthyem. Tani erdha, meta edhe këtu shtatzanë, e bana Arditin. Në '96 lindi Arditi. Fëmijë i shnoshë, i mirë. Jemi konë familje shumë e lumtur, s'kom pasë kurrfarë problemi n'jetë. I kom pasë kushtet e mira, nusja e parë jom konë n'atë shpi.

U banë dy djem e dy çika, familje e lumtur. Ma mirë, nuk ka pasë qysh. U rritën fëmija, t'katërtit i kom pasë n'shkollë në Gremnik. Kanë mësua

shumë mirë, krejt pesëshe i kanë pasë, fëmijë ma t'mençëm s'ka pasë. Shumë jonë kanë t'edukuem. Ademi dilke në të shtatën, i dyti në t'katërtën.

Ata s'kanë ditë ni mësim me majtë n'men n'shkollë, po i kanë mësu ka tre-katër mësim para vaktit. Jonë kanë t'zgjutë, u çuditshin mësuesat, thojshin, “Këta fëmijë intelegjenta fort”. Jonë kanë fëmija e parë në familjen e burrit e shumë jemi marrë me ta. I kemi dashtë, i kemi afër, i kemi mësu, tanë mas tyne. Ka pasë programe që i kanë udhëheqë vetë çikat e mia n'shkollë. Djemtë kanë dalë me recitu.

Masi lindi Arditi në '96-ën, ma s'kemi pasë fëmijë tjerë. Nisi lufta, qashtu u rritën fëmija. N'luftë kemi hekë boll. E niqtëm që u kall në Prekaz, u kall edhe katuni ku kom jetu si çikë, Dollova. Jemi dalë në shpat nalt, tu kqyrë na që e kishim afër gjininë, e shifshim tu u kallë krejt shpijat. Tani e kanë kapërcy Drinin e m'kanë ardhë nana, motra, qeky vllai i vogël, Mehmeti, që o kanë ushtar në UÇK në Këpuz. Jonë ardhë këtu në Gremnik, se s'kanë pasë çka me shku ma në Dollovë. I kallën, me lopë, me shpija, me çka kemi pasë gjallë, krejt rrafsh jau bonë.

Nana jeme herë në Klinë, herë në Pejë, nëpër sebepa. Na ikëm, ia nisi lufta. Patëm jetu nja ni muej e kusur tu e shty, tu u mshefë, n'katun qetu. Ia nisën m'u gjujtë ndërmjet veti UÇK-ja me shkije. I kemi pasë afër, n'kthesë të Gjakovës nifar shpati, na shifshin n'pallamë t'dorës këtu n'katun. Ia nisën me bo luftë, na thanë, “Për ni orë, dy, që nuk e lëshoni katunin, krejt rrafsh keni m'u bo”.

Jemi dalë prej shpijave me djepa n'dorë e me tesha t'fëmive në 4:30 t'mëngjesit, si ka nisë m'u zbritë, Me kunetë, me vjehërr, me burrin, sa kena mujtë diçka kena marrë. Qashtu trup malit e fushave me shku në Sfërkë.

Në Sfërkë kemi nejtë nja ni javë a dhetë ditë. Shkojshin këta tonët kajhere natën me marrë do miell, do tesha t'fëmive, se u pat kallë kati i dytë n'luftë. Po s'kena mujtë mo me ardhë, se e bonën shkrum, me dy shpijat, me garazha, me çka kemi pasë.

Në Sfërkë i kishim kushëritë, te ata rrishim. Tani edhe aty ia nisën me gjujtë, prej Gremniku, i nijsim granatat. Edhe prej atyshit u dasht me ikë. Në Panovc jemi shku, kemi flejtë dy ditë me fëmijë. Qaty kemi hangër, kemi pi. Vëllaznit e kunati në Gjermani na thojshin, “O dilni, se i morët n'qafë fëmijtë, mos rrini”.

Prej Panovcit kemi shku ka Drenovci, komuna e Malishevës. Kemi nejtë gati ni javë a dhjetë ditë. Prej Drenovcit e kemi gjetë rrugën për Prishtinë, e në Komoran. O konë atëherë e nxanme prej policisë t'shkijeve, po jena dalë në nifarë katuni, Negovc thirret. Natën, trup asfaltit kemi kalu kadale. Prej Prishtine nëpër rrugë jemi shku në Shqipni. Kemi kalu qashtu kerr mas kerri. Jemi dalë me katër fëmijë, jemi shku në Vlorë, kemi nejtë ni javë ditë. Jena dalë prej Vlorës, kemi rreziku me shku në Itali, me katër fëmijë n'mbramje kemi hypë 60 vetë n'motoskaf. Tanë natën kemi udhëtu, kemi mbërri në Itali në 6 a 7 t'mëngjesit.

Na ka nalë policia italiane, jau kem kallxu letërnjoftimat, s'na kanë nxjerrë problem. Thanë, “Hajt, kaloni”. E kanë ditë që jemi t'luftës, iu kallxuem qysh kemi hekë. Na çuen vëllau i Afrimit e këta pak pare, sa m'u gjindë pak. Prej Italisë gjetëm lidhjen me tren e deri në Francë. I kom pasë do tezakë në Francë, e na qitën në Gjermani.

Kemi nejtë ni vit e diçka në Gjermani. I kom pasë unë tre vëllaznit në Gjermani, ngat Francës. Bash n'kufi të Francës i kom tezakët, ngat Gjermanisë. Tezakët m'kanë çu drejt e te vëllaznia. Kemi flejtë te ata, tani jena lajmëru për azil. Na kanë çu në qatë vend ku jena konë herën e parë, para luftës, në Ravensburg, n'kufi me Konstanz, Zvicër. Se na gjetën n'kompjuter, thanë, “Ju keni konë herën e parë, qatje duhet me shku”. Kemi nejtë atje me katër fëmijë. S'kemi hekë keq, na ka nimu shteti gjerman boll, me gjithçka.

Po ke fati, burri u kthy në Kosovë. U kthejshin qatëherë mas lufte kush kish dëshirë. Burri thojke, “Ma i madhi jom, duhet me shku, këta t'rij, s'vijne”. Burri erdh tre muej përpara këtu, se tha, “T'shkoj t'ndreqi diçka”, masi krejt i kallun o konë ky vend. Prej lugës, që thojnë, ia kemi nisë prapë, sen s'kemi pasë t'gjallë.

Vjehrra ka nejtë nëpër oborr, në shator, deri ka ardhë burri. Burri e ndreqi katin e parë, e pat mblu me nifarë llastiku sa mos me hi bora. Se mas tre mujsh unë erdha në t'ftoftë, n'dimër. Po, na jepshin ndihna mas lufte. Katastrofë vallahin o konë qai viti i parë. Tu punu djemtë e burri, shkojshin tu e bo meremet ni dhomë, e ni dhomë tjetër, tu e ndreqë.

Folsha me motrën e dytë, Hanumshahin, që i shkuen dy fëmija, i mytën me granatë në Obri. E zateta motrën te nana në Dolllovë, ajo erdh prej Obrisë në Klinë. Kaj e mërzit na atje krejt. Gjendja e motreës o konë tmerr. S'kemi mujtë ni orë a dy me folë, tu kajtë, qaq ishim mërzitë për

njana-tjetrën. Ajo mërzitshëm, i shkuen dy fëmijë, nana dertin e saj, besa isha edhe unë në Gjermani. Kjo e mërzitme boll, po çka me ba? Po u dashka me vazhdu jetën, se ma vështirë nuk kish. Ajo tani mori shpi afër. Tani u endshim në veti, shkojsha, folshim, bojshim llaf. E kajsha gjithë motrën.

Fëmija mi menihere ia kanë nisë shkollën në Gremnik qetu. Jonë shku mirë fëmija, e kryjtën çikat klasën e tetë. U regjistruen n'gjimnaz në Klinë. Djemtë këtu në Gremnik, e kanë pasë shkollën ngat, mirë jonë shkollu.

Mas lufte vishin KFOR-i, kishe me kontrollu oborrin, me kqyrë, thojshin “Hini pa vesvese n'shkollë”. Se shkollën nuk e kanë pas kallë në Gremnik. O konë shkollë e vjetër, po mas lufte e maruen shkollën e re. Tani u shkolluen fëmija qaty.

Afrimi menihere mas luftës e ka ble ni autobus. E ka punu përpara në Klinë, në Sferkë, veç me ni autobus, kemi metë gjallë. Punojshin edhe vëllaznit ka pak, u merrshin me bashçe. Përpara vishnje mbjellshim, u merrshim me boston, shitshim nëpër qytete, n'katun, në Malishevë, në Klinë, në Pejë i çojshim m'i shitë. Nuk i kemi pasë kushtet fort keq për fëmijë, nuk kemi hekë fort.

E kemi pasë ni fushë afër shpisë, pak si shpat. I lëshojshin fëmija për çdo ditë loptë. Në 2005-nji ditë n'mëngjes herët erdh djali i mixhës t'burrit. Ai o konë 14 vjeç. I ka thirrë dy djemtë e mi. O hi, dytë i ka çu prej jorganit. Kurrë nuk e harroj atë ditë. Dolën pej dhomës të dytë, bile nuk jonë hi mrena hiç, po drejt n'oborr. I kanë ly sytë, jonë veshë, i kanë hangër ka dy vo t'zime. “Hajde ma shpejt”, i thojke ai djali i mixhës, “se unë i kom lëshu loptë! Hajde shkojna me lujtë nalt bashkël”.

Jemi konë aty, unë, Afrimi edhe vjehrra. Çikat jonë konë n'gjumë të dyja. Na ishim n'tavolinë jashtë qaty n'oborr. Ata mu, “Ngutu nanë, t'i lshojna loptë se dojna me shku me lujtë me fëmijë”. Ai djali i dyti, Arditi, ma shumë nuk o shku, sesa që o shku me lopë. Gjithë o shku i madhi. Po e çoi Zoti atë ditë edhe këtë. Afrimi ish tu e ndreqë autobusin, dojke me shku, se përpara bajshin udhëtarë me shku në Shqipëri. Po, atë ditë nuk shkoi, Zoti zahere e çoi, shkoi vllavi i tina. Afrimi tha, “Unë po rri, se nuk e kom autobusin mirë”.

Edhe m'ka përqaftë djali i vogël qat ditë, n'dy faqet. “Ani”, tha, “Bone bukën. Si t'a bojsh bukën”, tha, “Une ta boj me dorë prej atjeshit, edhe e

marr Ademin”. Thashë, “Bini loptë se zheg, kah 11-12 ora, ju i bini e dej qatëhere e bon mami bukën”.

Shkuen fëmija me lujtë, unë me punë të grave si çdo mëngjes. Jonë shku nalt, s'kom ditë gja, veç kur ka kërsitë qaq fort, sa jonë dridhë xhamat e krejt katunit. Ka shku tymi i zi nalt, e krejt katuni jonë tmerru. Piskatën, “Çka u ba?”.

Kur e pashë tymin tu dalë, dola n'oborr, po i shoh mixhallarët e krejt katuni ishin tu ngajtë tenalt. Dola tanë tu ngajtë. Thanë, “Kanë ra fëmija n'mina bre”. Thanë, “Krejt fëmija jonë dekë”. “Ku-ku për ne, çka na paska gjetë!” thashë. Yrysh e përpjetë unë tu u ngjitë shpatit, me shku te fëmija nalt. M'kanë dalë kunetët, mixhallarët përpara, “Jo, s'ki me i pa!”

“Oh”, thashë, “Du me i pa, du me i pa vetë fëminë e mi! Mos m'nalni!”. Kur jom shku, djalin e madh e kom pa veç gjaku që i kish pasë dalë. I dyti ish konë i ramë përmbys ngat tij. Kom piskatë, qaty tani m'ka hupë vetëdija, ma s'kom ditë gjo. Edhe burri qashtu, s'ka ditë kurrigjo për veti. Jonë marrë mahalla, e kunetët, e krejt katuni me fëmijë, na ma s'kemi ditë kurrigjo për veti.

E kanë thirrë helikopterin, jonë ardhë KFOR-i, krejt këta të Klinës, kush ka mujtë, se pesë fëmijë ranë. Qaj djali i mixhës t'Afrimit, e ka emrin Shqipdon. Ai e ka gjetë qat lodrën, si lloj kimiku o konë. Janë kanë tu hangër manaferra, tu lujtë me top, e ka gjetë ai, ka thanë, “Gjeta diçka!”. Jonë shku fëmija me qqyrë çka ka gjetë. Ai e ka hekë prej venit, ka eksplodu meniherë, i ka kapë të tanë.

Qet djalit që e ka gjetë, e kanë kapë copat e minës veç n'fityrë. E dy t'mitë, edhe qai tjetri i djalit t'mixhës t'Afrimit që ka dekë, ata jonë kanë tretë bashkë. Ata i ka rrëxu për tokë. Qat djalit e mixhës tjetër, 14 vjeç, edhe atë e ka mytë n'ven. E këtij që i ka ra n'sy, i kish pasë hi krejt mrena, shkatërru krejt.

Erdh i mori helikopteri i KFOR-it krejt kta, ushtri, polici, s'disha çka po bahet. Erdhën mjekët me dhanë ineksione këtu n'shpi. Thashë, “O bre, unë po du me pa! Pse po doni me ma hupë vetëdijën?” Apet m'ka hupë vetëdija, m'kanë dhanë gjilpana. Jom shku tani përpjetë me ni gru t'mixhës, e me ni djalë t'mixhës, thashë, “Du me shku ku i kom fëmijtë, me ditë çka u ba me ta”.

Këtu m'thojshin, “Nuk jonë dekë fëmija, veç jonë plagosë”. Une e disha, se më treguen, që Ademi ka dekë n'ven. Afrimi po m'thotë, “Oj gru, Ademi ka dekë n'ven. Arditi”, tha, “osht gjallë, po e çojnë për Prishtinë”. “Thashë, “Burrë, na e paska shkru i lumi Zot. Në luftë ikëm, po koka shkru me ardhë më dhanë shpirtin të dy djemtë qetu”.

Me të 11-tin e vorrosëm Ademin. E pame e madhe, kiamet i madh boll. Veç mendtë që s'po t'dilkan prej t'keqti. Me 10 korrik ka ndodhë ngjarja, të nesërmen u vorrosën Ademi edhe djali i mixhës t'Ademit përneherë qat ditë. Krejt Kosova erdhën, e panë këtë ven, s'disha as kush po hin, as kush po del, as nuk disha sen për veti.

Tani u merrshin kishe me djalin tjetër, këta kunetët e burri shkojshin në Prishtinë. Kur shkova edhe unë në Prishtinë, çka me pa? I shtrem, krejt i lidhun. Mjeku tha, “Fol me to se ky edhe pse s'munët me folë, ta ndien zanin ty”. Kom folë, i kom thanë, “Erdh mami, fol me mamin. T'paskan blloku n'tona anët bir. A je tu e pa mamin?” Kom folë sa kom mujtë. N'atë mërzinë teme, gjithçka kom folë me to.

Ai nuk reagojke hiç, hiç, hiç. O konë krejt i lidhun n'kry, e n'sy, s'ia kom pa ftyrën, veç trupin poshtë. Ia kom prekë kamët, duert, qafën. Krejt o kanë i verdhë, se i plagosun, krejt me aparata. Kom nejtë nja gjysë ore, kom folë me to, kom kajtë, derisa mjeku m'ka thanë, “A i the qato çka pate nijet me ia thanë?” Jom shku ni herë dej te dera, jom kthy edhe ni herë, e kom përqaftë djalin.

Si jom dalë unë prej derës t'spitalit, m'ka lajmëru mjeku që Arditi dha shpirt. Mjeku tha, “E paska pasë sa me ardhë me ia marrë hallallin djalit”. Vdiq edhe ai n'spital, me 15 korrik.

Shumë o konë i dhanun Arditi mas meje. Kurrë n'shkollë nuk ka shku pa e përcjellë unë deri te dera. As me ia lidhë t'mathnet, pa m'përqaftë nuk ka shku n'shkollë. Ky i madhi, po, m'ka deshtë fort, po o konë i dhanun ma shumë mas babës. E Arditi s'ka mujtë as ni ditë me nejtë pa mu.

Me datë 16 e kemi vorrosë edhe Arditin. Unë nuk di as qysh e kena përjetu, vetë isha e mërzitne, knej u munojsha m'i dhanë gajret burrit, se ai ish ma keq se unë. Ish pa vetëdije, s'mujke as me nejtë në t'pame, o konë me mjekë e me aparata, shumë keq. Mu m'jepshin ineksione, hupsha, kajhere s'disha ku jom, kajsha.

E qashtu shkuen ditët, me mërzi. Dy vjet nëpër mjekë, me u munu m'u shnoshë, me barna e me mërzi. Katastrofë. U mërzitshin te dy çikat, ishin t'mdhaja. Kur na shifshin neve, u mërzitshin edhe ma fort, gjithë me vaj e me mërzi. U nisshin n'shkollë gjithë tu kajtë, tu kajtë vishin. Çika e dytë, Dafina, e pat hupë ni vit qe jena konë në Gjermani. Kur u kthyem, ra me ni klasë me Ademin. Kurrë çikat nuk jonë shku t'gëzume n'shkollë, prej neve. As s'kemi bo zifafet, as kurgjo ma s'kemi ba pa mërzi.

Po, jeta po u dashka me vazhdu, hatri i fëmijëve. Se burri thojke, “Qysh me jetu? Ta mys vetën, m'shkuen dy djemtë”. Po, me zemër t'plastë i folsha edhe burrit. “Burrë, qashtu e ka shkru Zoti, çka kena me ba? Na shkuem në Gjermani m'u munu me i pshtu. Qe, erdhëm këtu, i mytëm”. Thashë, “Jonë zhdukë tjerë me familje krejt, edhe na, çka me ba, t'shkrume e kena pasë qeshtu”.

Depresion kena pasë gati ni vit, të dytë jemi konë shumë keq. Burri nuk mujke me punu, ma shumë i punojshin vëllaznit. Bile burri shkoi te nifarë Agron Zajmi i Gjakovës, i ka pasë ba kontrollat për krye. Vjehrra na jepke besa kurajo fort, edhe vëllaznit e rrethi. Vjehrra thojke, “Duhet me jetu, jeni t'ri, boni apet fëmijë. E ka shkru Zoti me shku qita që kanë shku, luftë o konë”. Thojke, “Duhet me jetu, bohen fëmija tjerë n'dakik”. Na jepshin qeshtu vullnet për jetë. Krejt familja e burrit besa na kanë nimu fort. Vjehrra, nana jeme, vëllaznit, rrethi, tu folë te tanë, e vishin për çdo natë, e për çdo ditë. Shkojshim edhe nëpër mjekë.

Meta besa shtatzanë, n'krye të dy vjetve ma fali Zoti Ademin, që ja kom përtri emrin Ademit të parë. Sa jemi gëzu, qaq kemi kajtë, atë ditë që ka lindë. Me vëllazni t'mi, e t'Afrimit, krejt familjarët, rrethi i ngushtë çka jonë kanë në Gjakovë atë ditë kur m'ka lindë Ademi, shumë jemi gëzu, po shumë kemi kajtë. U gëzuen çikat, u gëzuem krejt familja.

Ma fali Zoti, tani mbas ni motmot e tre muejsh edhe Arditin, që ia përtriva prap emnin Arditi të parë. Falënderoj edhe mjekët e Gjakovës, se e kanë ditë qysh e kemi pasë punën, që na kanë shku fëmija, na kanë nimu shumë. Kurrë nuk jau harroj. Me ndihmën e tyne mbeta shtatzanë, se kom pasë problem mas dhetë vjetve paузë, po ma fali Zoti Ademin.

Edhe Arditi kur lindi boll mërzitshëm jemi konë. Boll gëzim, veç edhe mërzi. Gëzim kemi pasë kur na ka le Ademi i parë, po tani për këta edhe ma fort që jau përtritëm emnat. Na thojshin të tanë, “Nuk bon me jau përtri emnat fëmijëve”. Po une kambëngulsha, e burri tha, “Përveç n'emën

t'tyne, nuk kanë m'u thirrë me emën tjetër. Nuk i harroj unë ata kurrë”. Edhe pse këta nuk i kanë nxanë vendet e atyne dyve që m'kanë shku, boll që jau thirri emnat e atyne përditë.

Tash edhe fëmija e dinë qysh ka qenë puna, jau kemi tregu rastin. Iu kemi tregu vjet, në 2019. I kemi çu fëminë në shkollë, e atje iu thojshin, “Ju i keni pasë edhe dy vllazën, i kanë pasë emnat Adem e Ardit”. Vishin prej shkolle, “Mam, bab, do nxanësa n'shollë po thojnë që o konë ni Adem, i ka pasë 12 vjet, edhe ni Ardit, jonë ra n'mina që i kanë qitë shkijet këtu”. Tha burri, “Vallahi gru ma mirë t'ju tregojmë fëmive”. I kena pru fëminë n'sallon, i kena kallxu qysh ka ndodhë.

E i kena pasë çu fëminë me kerr te vorret. Atje, te vorret, veç na kqyrshin te dytë. “Hë mam, pse po kan ti? Qe ku m'ki mu” thojke Arditi. Ademi thojke, “Qe mam, na keni neve tash. Edhe na rritëmi. Bojshin hajgare, “E mos me pasë shku këta, a na kishit ba ju neve?”. Na ngucshin aty te vorret kur shkuem. Veç edhe ata u mërzitën, kajtën me neve bashkë qaty te vorret, të dytë. E na përqafshin të dytë, herë ky i madhi e përqafke babën e vet, ky i dyti mu. Po i ka falë Perenia, atij i kofshim falë, thu se jonë gjallë edhe ni here. I kanë ftyrat e njejta, qysh o konë i pari, qysh o konë i dyti. Njëjtë qashtu m'i ka falë Zoti.

Ish rondë n'këtë dynje boll, ma rondë s'di. Shumë e kena përjetu rondë, shumë. Po, nuk di, të çojka Zoti forcë e gajret. Rrethi i ngushtë, shoqnia, t'dashnit ngat na kanë ba me jetu, se e kemi pasë vështirë boll.

E për minën, atëherë thojshin që kanë vnu shkijet, se na patëm lajmëru përpara, pytshim, “A e keni kontrollu qet zonë?”. KFOR-i thojshin, “Po, e kena kontrollu”. Se kanë nejtë ushtriya e shkive në Gremnicë, bash n'qat shpat. Ka pasë shumë istikame aty nalt. Thojshin që o konë e shkive.

Ky djali që e ka gjetë, kur e kemi vetë, na thojke, “Une e kom gjetë, o konë sikur kimik. Kur e kom çelë, ka kërситë aty”. Jonë ardhë ata të minave me kqyrë, po s'kanë mujtë me gjetë mo kurrë. O konë e montume qaty, edhe qaty ka kërситë. Po, qaq shumë ka kërситë që krejt katuni jena çu n'kamë, xhamat jonë thy t'shpijave. Krejt thanë, “Çka u ba tonë kjo kërsimë?”.

Jonë konë ardhë këtu me fotografue, me inçizu, thojshin, “Po pasojat e luftës jonë qito. Këtu e kanë lanë shkijet. Kjo osht pjesë e luftës. Qeshtu e kanë pasë taksirat fëmija. Krejt Kosova osht qeshtu me mina”. Thojshin,

“Jonë konë t'mshefne se i kanë vnu shkijet. Na kontroll kena ba krejt në këtë ven. S'kemi lanë kun pa kontrollu”.

Nashta ka hala ndoj minë, ku me ditë, se nuk jem edhe qaq fort t'lrshëm m'u endë na këtu, shumë ka pasë shkje këndej. Krejt luftën aty jonë konë pozicionet e shkjeve, n'qat shpatin qaty. Aty ma s'shumti kanë nejtë, se krejt qiky rrafsh, krejt kjo luginë, me Klinë e çka ka pasë, prej qatij shpati janë pa.

Mas lufte, vishin edhe n'shkollë, spjegojshin këta t'huejt, me përkthim e sene. Folshim edhe na me burrin, ose kunetët tanë, iu thojshim, “Si t'gjoni diçka, mos prekni se jonë mina, e bini n'to. Si t'shihni diçka, me ardhë me lajmëru, me na tregu. Na e lajmërojmë policinë, a KFOR-in, me ardhë me hekë”. Edhe vetë fëmija jonë tutë prej tyne, gjithmonë. Se n'shkollë shumë iu kanë spjegu për qito mina.

Po, qaty ka kërситë te fëmija, edhe shkuen të dytë. Mërzia e tyne s'po u hekka kurrë. Tash i kemi bo besa do vjet, e po e përjetoj edhe ma rondë. Se po jau shoh shokët, po martohen, kanë fëmijë, e mu po m'vjen rondë. Për nanë koka ma vështirë shumë. Baba prap po del pak, po për nanën ish vështirë.

I kom martu çikat, të dyjat. Dyjat jonë konë t'mërzitme shumë, Merita e Dafina. Tash i kanë dy vëllazën, e nuk ka kund motra n'dynje qe kujdesën ma shumë, sikur ato për këta. Vetë i kanë rritë, unë veç se i kom lindë këta dy djem, po ato vetë i kanë veshë, vetë i kanë ndërru, vetë iu kanë dhanë me hangër. Për s'tepërmi i kanë kqyrë çikat këta dy vëllazën.

Çika e madhe vjet m'ka shku në Belgjikë. Ajo m'i ka rritë, se ka punu këtu mësuse, pedagaogjinë e ka t'kryme, me master, me krejt. Ajo 30 vjet i bon tash me 10 tetor. Edhe çikat t'mërzitme jonë konë shumë. Kur vijnë, m'kqyrin fort, m'dojnë fort. Gjithë m'shohin që jom e mërzitme, munohën me ma hekë, me m'disponu, me m'qitë besa, m'shëtisin, m'çojnë gjithkah, veç me m'pa t'knaqne, mu e babën e vet. Po, s'po u hekka mërzia.

Boll m'ka metë marak që nuk i kom pa për ftyre asnjonit hiç, se s'kom pasë as çka me pa n'ta. Ky i madhi, si e pashë pak, ma nuk më lanë me pa hiç atë ditë që u vorros. As t'dytin, ai o konë lidhë me zavoja. S'kom pasë çka me pa n'ta hiç. Me qatë mëngjes që i kom përcjellë, ma s'kom pa kurrjo. Shkuen të dytë.

Në andërr shumë shpesh më vijnë, i shoh. Ma së shumti i shoh që vijnë e m'përqafin. Kur kom deshtë me ba Ademin e dytë, më ka pas ardhë Ademi, m'ka përqafë, “Mam, qe une erdha. Prap kom me ardhë n'këtë dynje, e ti po mërzitësh, shumë po kan. Pse po kan ti? Qe, prap po t'vjen Ademi”.

Bile t'dytin e shoh ma shpesh n'andërr. E çdo natë që e shoh, shkoj të nesrit te vorret. Shkoj shpesh, shkoj edhe këto ditë se i kanë ditëlindjet. Kur e kanë përvjetorin që kanë ra n'minë, me 10 korrik, shkoj n'shpat atje, kaj atje nalt.

Dej vonë burri s'ka mujtë kurrë me ardhë te vorret e fëmijve. Kurrë. Unë jom shku gjithë me vjehrrën. U rritën manej edhe çikat, jemi shku me çika, me vjehrrën, po burri kurrë s'ka mujtë me shku.

Burri nuk m'len as foto t'tyne me qitë n'dhomë, as n'sallon. Unë kom qef me i pa fotot e tyne, po ai osht shumë i ligsht prej zemre, menihere e hup vetëdijën, tani mbetet veç tu kajtë, tu kajtë. “Nuk po muj”, thotë, “me i pa fotografitë e tyne”. E qitash ka nisë me shku te vorret, se nuk ka pasë ardhë deri vonë. Kur osht vorrosë najkush i katunit, kurrë s'ka marrë pjesë nëpër vorrime. E kanë ditë krejt katuni qysh e ka gjendjen. Shkojke mas dy-tri dite në t'pame, me jau shnoshë kryet, po në vorrime kurrë. As kur ka pasë deka t'rana, që na kanë prekë n'familje, s'ka shkue në vorrime, se s'munet me përballu.

Sot, mirë që na i ka falë Zoti këta dy djem. Zemrën t'thyme, t'plagume gjithmonë e për jetë e kemi. Me u harru ata s'harrohen, dej t'shkojmë edhe na atje. Mërzia s'po u hekke, veç çka po u shtojke. Po na e hekin tash fëmija, jemi t'knaqun, na dojnë, i dojmë. I shohim tu shku n'shkollë të dytë, i përcjellim. Msojnë, jemi t'knaqun. Po, me zemër t'thyme jemi. Veç na i fali Zoti, pak na ai ka zbutë zemrat të dyve, e krejt familjës.

Jom gëzu edhe për çika besa, edhe atyne pak me iu hekë dhimta. Se motrat e kanë dhimtën për vëllazni gati si nana. Veç mirë tash, fëmija tu u rritë. Djali i madh i ka bo 13 vjet n'prill. Ky i dyti me 19 gusht i ka bo 12. Mirë jonë tu u rritë, mirë po kalojmë me ta n'shpi.

Veç vështirë ish për nana, për familje, për prindër, nuk kish gja ma të vëshirë n'këtë dynja se me i shti dy evladë n'tokë. Qikjo osht për mu ma e ronda n'këtë dynja, që s'më heket kurrë, dej të shkoj te ta.

Po jeta po u dashka me vazhdu, s'paske çare. Hatri i burrit, hatri i çikave, i rrethit e krejt, jeta po u dashka me vazhdu edhe pse rondë ish tepër. Ma rondë nuk di çka me t'thanë. Po na i fali Zoti, na pa Perenia, atij i kofshim falë, po kapërcejmë.

Zojë Gashi

Fëmijëri të Rrëmbyera

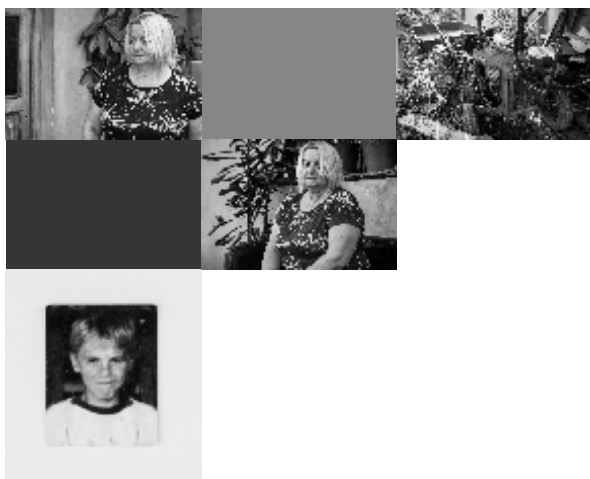
Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

“

Sot nuk dua tjetër, vetëm ta marr vesh të vërtetën.
Kjo do të ishte drejtësia më madhe për mua. Vetëm
të vërtetën dhe asgjë tjetër! Sepse ai fëmijë nuk ka
ditur asgjë, nuk i ka bërë keq askujt, as ai, as unë,
e as burri

”

Zorica Bllagojeviq

Zorica thotë se sërbyt kanë jetuar mirë në fshatin e përzier me shqiptarë. Deri në vitin 1998. Në atë kohë, kujton, regjimi sërb i uniformoi si rezervistë sërbyt e aftë nëpër fshatra. Fqinj të shqiptarë kjo i frikësoi së tepërmi. Dy bashkësitë e fshatit, që dikur kishin uru njëra-tjetrën për festa, kishin pi ujë nga i njëjti pus dhe kishin nda nga bereqetet e tokës, u bënë “t’ia nxirrnin sytë njëra-tjetrës”.

Sot, e ngulitur prej mbi dy dekadash në Sërbë me familjen, kujton gjithë rrethanat e pazakonta për përditshmërinë e familjes atë ditë shtatori të vitit 1998, e cila, sado që nisi me rutinën e të shkuarit të të birit në shkollë me mëngjes, nga zhvillimet e shumta, që sot i duken sikur ashtu kishin qenë të shkruara, sosi me mbrëmjen që i biri nuk do ta ngryste më në shpi.

Fëmijëri të Rrëmbyera
Rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë

Shkoi me dajën që edhe ky ta humbë kokën

Zorica Bllagojeviq

Unë jam Zorica, mbiemrin e vajzërisë e kam Matić. Jam lindur dhe kam jetuar në fshatin Bratutin derisa jam rritur, në moshën nëntëmbëdhjetë vjeçe. Bratutini është fshat jashtëzakonisht i mirë. Kishte dy kombësi, serbë e shqiptarë. Jetën e kemi pasur korrekte me shqiptarët, por ja, ndodhi që të vuajnë edhe ata që nuk duhet. Ishim rritur së bashku, kishim shkuar në shkollë. Në të njëjtën shkollë, vetëm se klasën e kishim të ndarë për ne. Luanim bashkë, shëtisnim bashkë, festonim. Kur i kishim Pashkët ata vinin te ne, kur ata kishin Bajram, ne shkonim te ata. Kështu ishte gjendja deri në vitin '98, jetohej normalisht, nuk kishim kurrfarë problemi.

Kam mbaruar shkollën fillore, po nuk kam vazhduar tutje. Kur e mbarova, nuk punova askund, gjatë kohës sa jetoja në Kosovë. Fëmijërinë e kam pasur të mirë, kam jetuar me vëllezërit, nënën dhe babanë. Ata kanë qenë bujq. E kanë mbaruar shkollën fillore deri diku, por nuk kanë bërë punë shteti, sepse jetonin nga bujqësia.

Prindërit i kisha shumë të mirë. Ishin gjithmonë në harmoni mes vete, gjithmonë kishim jetë korrekte. U duhej të punonin, të mundoheshin për të na rritur, se ndryshe nuk ia dilnin. Më së shumti punonin në vreshta. Babai shiste që të na shkollonte, të na ushqente, që ne të dilnim, derisa të rriteshim dhe t'i ndihmonim edhe ne atij. Me vëllezërit e motrat kishim harmoni. Natyrisht ka hidhërime ndonjëherë, por Zoti mos e bëftë të grindeshim. Edhe tani shoqërohem i shkojmë te njëri-tjetri, e ndihmojmë njëri-tjetrin, mbajmë raportin e njëjtë.

Me prindërit kemi pasur komunikim vërtet të mirë, i doja barazi të dy. Nuk kam mundur të them, nënën e dua më shumë, ose babanë. Deri para dy vjetësh i kam pasë gjallë. E, kur i humb dy prindërit brenda më pak se dy muajsh, kjo është katastrofë. Nëna u sëmur, vuante nga kanceri, e pas saj vdiq edhe babai. Ai ishte pesë vjet më i ri, ishte martuar tetëmbëdhjetë vjeç, kurse nëna i kishte 23 vjet. Ashtu ishte koha, nuk kishte kush të kujdesej, ndaj u martuan të rinj. Babi u trishtua për nënën dhe, pa u bërë tre muaj, vdiq. Varrimi u bë këtu në Banjë. Ishte rritur me të, pesëdhjetë e tre vjet martesë. Babi ishte vetëm 19 vjet më i vjetër se unë. Unë jam më e madhja e fëmijëve, pastaj vjen Zorani, Negovani, Bobani, pastaj Mikica dhe Dalibori, vëllai më i vogël. Bobani na ka trishtuar më së shumti, po kur ma rrëmbyen birin, kjo m'i vrau edhe prindërit e mi, edhe mua.

Derisa u rrita, kam shkuar në shkollë rregullisht. Pastaj gjeta bashkëshortin. Atëherë ishte ndryshe, shkohej në mbrëmje vallëzimi, njiheshe. Pak jemi argëtuar, i kemi pëlqyer njëri-tjetrit. Herën e parë jemi takuar te halla në fshatin fqinj, Movlan. Aty jemi njohur dhe pas dy-tri javësh jemi martuar. Natyrisht, ka ardhur në shtëpi, është marrë vesh me prindërit. Nuk doja të ikja, doja ta bënim si duhet.

U martova në fshatin Reçan të Suharekës. Nuk më kujtohet data e saktë kur, por kur lindi ky fëmija për të cilin po flasim, shkuam të bëjmë kurorën në komunë. Në kishë nuk kam shkuar. Atëherë nuk kërkohej, shkoje në komunë, nënshkruaje, bëje kurorën dhe kaq.

Krijova familjen, jetova me bashkëshortin. Ai punonte, unë nuk punoja. Nuk kisha nevojë, sepse kishim me çka të jetonim, kishim mjaft tokë. Ai ishte jashtëzakonisht i mirë, ishte katër vjet më i ri se unë, kishim harmoni. Familja e tij ishte pak më e madhe, ai ishte djalë i vetëm, kishte katër motra. E kishte xhaxhain me gruan e tij, që nuk kishin djem, po vetëm dy vajza të martuara.

Burri më punonte në “Ballkan”, si udhëheqës i punimeve, deri në kohën

kur ikëm këtu. Këtu pastaj ai e merrte atë minimumin, nuk kishte të ardhura tjera, kurse unë nuk kisha punuar. Por, kur erdha këtu, më duhej të punoja, sepse nuk mund të jetohej pa asgjë. Fëmijët i kam shkolluar poshtë, kur erdhëm këtu vazhduan shkollën. Ç'të bësh, jeta është e tillë.

Srećko na lindi në vitin 1985 në Prizren. Ishte gëzimi më i madh në jetën time. Ishte dita më e lumtur, kur bëhesh nënë për herë të parë, kur mban fëmijën tënd. Tash kjo po më kthen prapa. Atëherë kam qenë më e lumtura, tani jam më e trishtuara. Është shumë e rëndë, Zot mos e bëj, fëmijën nuk mund të ta zëvendësojë askush.

Pastaj lindi Stefani, në vitin '86, e pas tij Jovanka, nja trembëdhjetë a katërbëdhjetë muaj dallim. Pastaj pas dy vjetësh, lindi vajza më e vogël. I kam lindur pesë, dhe nuk pendohej, jam nëna më e lumtur. Fëmijët i kam shumë të mirë, çdokush do t'i dëshironte. Janë shumë të dëgjueshëm. Këtu, kanë hequr pak, kurse atje poshtë ishin fëmijë, nuk punonin. Këtu u desh të punonin dhe e përfunduan shkollën. Edhe rrethi është i ndryshëm. Por, fëmijët u përshtatën, kanë punuar. I madhi punon në një firmë, është shef, ka dymbëdhjetë vjet aty. Ky tjetri gjithashtu punon në një firmë, por nuk është i lajmëruar. Kur ka punë, punon, kur nuk ka, nuk punon. Nusja rri në shtëpi. Çfarë të bësh. Motrat janë martuar, secili ka jetën e vet. Njëra ka një vajzë, tjetra një vajzë e një djalë. Një vëlla ka një vajzë e një djalë, tjetri një vajzë. Vetëm edhe më i vogli ka mbetë të martohet.

Në fshat, në Kosovë, gjithçka ishte bukur, deri kur filloi të përkeqësohej situata. Kemi jetuar vërtet mirë me shqiptarët. Asnjëherë nuk kemi nda. Ata të kishin shalqi e mos t'u jepnin fëmijëve të mi, ose rrush? Nuk bëhej fjalë. Edhe ujin e kemi marrë nga një pus dhe e kemi pi bashkë. Por kur filloi ajo situatë, pastaj donim t'ia nxirrnim sytë njëri-tjetrit. Krejt kjo, për çka? Për politikë. Nuk janë ata fajtorë, as unë nuk jam fajtorë. Fajtorë është politika që të detyron, edhe nëse nuk do, por të duhet ta bësh. E tillë ishte situata. Kjo u vërejt në vitin 1998. Atëherë ishte më së keqi. Ka filluar të rrënohet qysh në vitin '96. Kishte filluar, jo te ne në fshat, por në qytet. Ata kishin nisur të largoheshin nga "Ballkani" i Suharekës. Nuk e di si quhet tani. Mbase ende quhet ashtu.

Atëherë aty 'shiptari' e lanë punën, punonin vetëm serbët. Pastaj filloi në polici. Nuk punonin shqiptarët, por punonin këta nga Sërbia. Atëherë filluan ta urrenin njëri-tjetrin. Por, ne në fshat nuk kishim probleme me fqinjët. Asnjëherë!

Në Bratutin ishte më keq, sepse kishte shumë më pak serbë, e ndiheshin shumë më keq. Aty të gjithë ishin bërë pjesë e rezervistëve, deshe s'deshe. Vinin të jepnin uniformën, ti duhej ta merrje, e pastaj fqinji të urrente pse e ke veshur atë uniformë. Ky ishte konflikti më i madh, shteti na e bëri.

Vëllai, ky që është rrëmbyer, ka qenë në përbërjen rezervë. Ky që është në Zrenjanin, ka qenë rezervist, kurse ky më i madhi jo. Më i riu ka qenë i vogël, atë nuk kanë mundur ta rekrutojnë. E kështu futet urrejtja e ndërsjellë.

Ne brengoseshim se ç'do të ndodhte, por fare nuk mendonim se do të ikim këtu. Asnjëherë! Më parë e kisha menduar vdekjen sesa të jetoja në Serbi. Këtë aspak s'e kisha menduar.

Gjatë luftës aty në fshat, një fqinj i ka thënë bashkëshortit: "Situata është ajo që është, më mirë shit diçka, ke mjaft tokë, dhe bli një shtëpi për fëmijët atje ta kesh. Mos dhashtë Zoti të ndodhë kurrë më, por sidoqoftë më mirë blije, që të kesh ku t'i largosh fëmijët". Bashkëshorti im i ka thënë: "Lëre! E si të jetoj unë atje, kur këtu e kam vendin në qendër? Si të shkoj të jetoj në Serbi tani, në vend të panjohur?". Ai ia ktheu: "Situata është e tillë, me dëshirë nuk do ta bëje, por do të vijë koha kur do të të duhet të ikësh, më beso". Ai ishte korrekt me ne, e kështu edhe ndodhi. Burri im nuk donte të shiste asgjë, por t'ua linte tokën fëmijëve, që të bëjnë në të ardhmen ndonjë ndërtesë, çkado.

Por, erdhi puna ashtu si tha ai. "Do të vijë koha që edhe ne të ikim, por për ju do të jetë më keq, sepse jeni pakicë këtu e ne jemi më shumë". Dhe ne ikëm, morëm vetëm traktorin dhe familjen. Kemi qenë unë me fëmijët e mi, burri, grua e axhës së burrit, sepse ajo nuk kishte fëmijë dhe ishte me ne, si dhe vajza e burrit tim. Burri im kishte një vajzë nga martesja e parë. Kishim edhe një fqinje me burrin dhe fëmijët e saj. Të gjithë në atë traktor, dhe një fqinje e vjetër. Ishim nëntë veta në traktor, të gjithë nga Reçani. Asgjë tjetër nuk morëm. Kishim pak para me vete, e nuk e dinim as ku po shkonim. Kur arritëm në Suharekë, nuk na linin të vinim këtu. Në Prishtinë fjetëm një natë në hotel, nuk më kujtohet, e mandej ditën e tretë ikëm në Serbi. Nuk e dinim ku po shkonim, fëmijët i kishim të vegjël. Vajza më e vogël, Bojana, atëherë ishte tre vjeç e gjysmë, katër. Fëmijët i ishim mbi traktor, kërkonin qumësht, nuk kishe as ku ta blije, nuk dije ku po shkon, ku do të flesh. Por, duhet të vazhdosh, hedh një syngjer dhe flen o në rimorkio o nën të. Kjo kështu zgjati disa ditë.

Shkuam në Llapovë, në një shkollë aty. Njëherë fëmijët fjetën në beton, në

pllaka. Pas Llapovës në një fshat, nuk e di si quhej. Pastaj fjetëm aty, patëm arritur në Kralevë, në Adrenë në shkollë. Ndejtëm një muaj e gjysmë a dy. Jetonim në një qendër kolektive, ishim mbi 40 veta, në dy klasa. Na ndihmonte Kryqi i Kuq, na jepnin pak ushqim, ujë, syngjerë për të fjetur. Nuk kishe ku të bëje dush, ku të laheshe, ku të laje fëmijët, ishte tmerr. Fëmijët u sëmurën, kishin temperaturë, u doli herpesi nëpër duar nga papastërtia. Mos ia sjellte Zoti askujt. Nuk po them se vetëm ne, edhe tuajt kanë ikur ashtu. Kam biseduar me fqinjin. Edhe tuajt njëjtë, nuk kanë kaluar aspak më mirë se ne. Por krejt këtë e ka bërë politika.

Pastaj erdhi një mik dhe na gjeti një shtëpizë, këtu në Vërnjačka Banja. Burri filloi të punojë privatisht. Fillimisht u vendosëm në këtë shtëpinë menjëherë nën ne. Aty jetuam tre vjet. Tani nuk jeton askush aty. Pastaj kemi jetuar privatisht në disa vende këtu në Vërnjačka Banja dhe kur e shitëm pasurinë në Kosovë, erdhëm në këtë shtëpi. Shtëpinë në Kosovë na e kanë rrënuar, por fqinji na e ka blerë tokën. Nuk bëhej ndryshe, sepse një ar i tokës këtu është shumë i shtrenjtë.

Më 22 shtator 1998, që më mirë të mos e kujtoj atë ditë, djali im Srećko ishte nisur për në shkollë. Shkonte në shkollë në Suharekë. Dhe atë ditë nuk do ta harroj kurrë, derisa të shkoj edhe unë te ai. U nis me autobus në mëngjes. Rreth orës njëmbëdhjetë e gjysmë, e pashë se po vjen në shpi ai dhe halla ime. Ajo jetonte nja katër kilometra më lart. Ai e kishte parë se e priste autobusin për fshatin Movlan, dhe i kish thënë: “Ç’po bën këtu hallë”. Ajo i thotë, “Po e pres autobusin, bir, të shkoj lart”. Ai i ka kërkuar kujdestares ta lirojë dhe ka ardhë me të në këmbë. E ka shoqëruar. Unë i pashë duke ardhur. “Pse ke dalë nga shkolla?”, e pyeta. Më tha, “Më erdhi keq për hallën dhe erdha me të”. “Mirë”, i thashë. Bëmë nga një kafe që ta pimë me hallën. E nuk kaloi as një orë, kur erdhi koha e autobusit, dhe ajo shkoi.

Më erdhi vëllai Bobani me nusen e dy vajza në veturë, për të më vizituar dhe për ta lënë tek unë nusen e vëllait që është në Zrenjanin, për t’i shkuar në vizitë hallës tjetër në Movlan. Unë i thashë, “A sheh si është situata, mos shko tutje se ty nuk të njohin, neve ndoshta dikush po, pasi që njihemi si fqinj e ndoshta do të na lirojnë, kurse ti ke ardhur tani nga Bratutini, me siguri nuk të lënë të shkosh”. Tha, “Jo, tash nuk ka asgjë. Ja shkoi ky dhëndri me atë tjetrin me autobus, po shkoj edhe unë e do të kthehem shpejt”. Unë ngulja këmbë që të mos shkonte. Ai nuk deshi të më dëgjonte dhe u nis. Djali im filloi të qante pas tij, që të shkonte me të. I thashë, “Mos bir, a po e sheh situatën si është, mos shko atje”. Më tha, “Po unë po shkoj çdo ditë në shkollë e askush nuk po më ngacmon”. “Po, por ti po shkon vetë, si fëmijë. Mos shko me dajën”.

Por vëllai im, kur e pa duke qarë ashtu, u kthye për ta marrë. Unë i thashë, “Mos gabo, nuk mund të shkojë”. Tha “Po si? Ta lë duke qarë e të shkoj vetë?”. E mori për dore në veturë dhe shkuan.

Mund t'ju tregoj, nëse dikush më pyet, se çfarë pantallonash, çfarë bluze, çfarë këpucash i ka pasur atë ditë. Gjithçka më kujtohet.

Nuk kaloi një orë e gjysmë dhe më erdhi burri. E pa nusen me dy fëmijët, ishte edhe shtatzënë me më të voglën. Pyeti: “Ku janë Bobani me Srećkon?”. I thashë, “Shkuan në Movlan”. Më tha, “Kurrë më nuk do t'i shohësh”. E pyeta, “Si nuk do t'i shoh më kurrë?”. Më tha, “Ja, ke për ta parë, do t'i rrëmbejnë, sepse e dinë kush kalon. Tanët nga fshati nuk do t'i prekin, por kush vjen jashtë fshatit qind për qind, e ka të garantuar”. Ashtu edhe ndodhi.

Pastaj lajmëruam në SPB, dhe ata shkuan lart, por kurrë më nuk morëm vesh asgjë, kurrë në jetë. Pastaj na thoshin, “Nuk do ta prekin djalin, ai është fëmijë, kurse tjetri është më i vjetër. Por nuk do ta lëshojnë, që të mos tregojë se kush janë”. Ata ishin edhe nga fshati ynë, 'shiptarë'. Djalë, të ishte vetëm, do ta lironin sigurisht, por për shkak të këtij tjetrit, nuk e kanë liruar.

Unë pastaj kam shkuar në Prizren e gjithkund, sa ishte mundësia, derisa isha në Kosovë. Çdo ditë shkoja, edhe në Prishtinë, edhe në Beograd. Nuk ka vend ku s'kemi shkuar.

Këta tanët jetonin në Movlan. Edhe aty kishte dy kombësi, shqiptarë e serbë. Dhe ata i kishin disa leje kalimi. Nuk guxonin të na e thoshin këtë neve, por vetëm atyre që ishin nga ai fshat. Ata kanë pasur njëfarë leje kalimi, kanë mundur të shkojnë në Suharekë e të kthehen. Ne mund të shkonim deri lart, kurse nga komunat tjera nuk mund të shkonim. E kështu edhe ndodhi, sepse ai erdhi nga Bratutini në Suharekë, që është mjedis tjetër. Plus ishte në uniformë, kjo ishte më e keqja. Do të kenë thënë: “Çka erdhe tani, polic?” Do të kenë menduar se ka dashur të vrasë dikë.

Rrëmbyesit kanë qenë ndoshta nga shtëpia e tretë larg tonës, sepse i zoti ka qenë një lloj oficeri në UÇK. Kur i patëm thënë atij, na e pati kthyer: “Nuk kam qenë unë”. Është ai fqinji ynë që punon në Itali. Të gjithë familjarisht punojnë atje. I ka thënë burrit: “Të kisha qenë unë në atë grup e ta kisha parë djalin tënd, do ta kisha liruar, por ka qenë grup tjetër”.

Me këtë fqinjin jemi takuar pas nja gjashtë vjetve në Merdar, për shkak se ai ka blerë një pjesë të livadhit tonë dhe kur ka ardhur të na i japë paratë, ndaj u desh të takoheshim. Ai i ka sjellë paratë, mezi i kishte mbledhur, dhe unë shkova të nënshkruaja që livadhi mund të përkthehet në emrin e tij.

Motra ime Mikica ishte 23 vjeçe kur ia vranë burrin. Edhe ajo ishte martuar e re. Ka jetuar matanë rrugës nga unë, në Reçan, të njëjtin fshat. Burri i punonte si zëvendës-oficer në ushtri. Kishte vite aty, dhe i duhej ta vizitonte ushtrinë në terren. Ata kanë qenë pesë veta në veturë. E kanë vranë në pritë, së bashku me gjithë tjerët në veturë. Edhe ajo ka ikur me familje, atëherë kur ikëm ne. Vjehrrin e vjehrra qëndruan të jetojnë në Kralejë, kurse ajo pas disa vitesh erdhi në Vërnjaçka Banjë, e këtu vjehrrin e ka blerë një shtëpi.

Srećko-n e shoh në ëndërr gjithë kohën, por gjithmonë e shoh si të vogël. Nuk mund ta mendoj si të rritur, sepse tani do të ishte bërë 35 vjeç. Këtë nuk mundem, por gjithnjë e shoh sikur kur ishte i vogël.

Derisa isha në Kosovë dhe kisha kontakt me këta të UNMIK-ut që punonin në Prizren, kam pasur njëfarë shprese se djali është diku gjallë. E për vëllain nuk kam pasur shpresë sepse kam dëgjuar se ishte plagosur në veturë. Ai ishte polic rezervë, prandaj isha e sigurt se nuk ishte gjallë, por për djalin kisha shpresë. Sepse ai si fëmijë, nuk i kishte bërë keq askujt. Kështu shpresoja, nëse nuk bën keq, nuk të bëjnë. Nëse nuk e ngacmon ti, as ai s'të ngacmon ty. Nëse ke bërë diçka, normal se do të ta bëjnë edhe ty. Por prej se kam ardhë këtu, e kam humbur shpresën, të them të drejtën. Sepse kanë kaluar shumë vite. Po të ishte gjallë, do të kishte gjetë ndonjë mënyrë për t'u lajmëruar.

Veturën Lada të vëllait tim e kemi gjetur pas një muaji e gjysmë, diku rreth tridhjetë kilometra jashtë fshatit. E gjetëm kur kaloi ushtria. Shihej ku kishte hyrë plumbi. E për djalin thoshin se kishte qenë prapa, por jo nga ana e shoferit. Tash nuk mund të them asgjë, vetëm mund të hamendësoj, por nuk e di se ç'ka ndodhur.

Me ditë të tëra kam qenë në depresion të rëndë. Kam pirë shumë barna dhe, edhe sot e kësaj dite kur është ditëlindja e djalit, kur ka festa, gjithmonë ndihem keq. Me ditë të tëra, vetëm pret, mendon se do të dalë dikah. Edhe fëmijët e tjerët e kanë përjetuar rëndë, dhe janë marrë vesh ndërmjet vete, që kujtdo që i lind djalë të parit, t'ia lënë emrin Srećko. Dhe djalit i lindi fëmija i parë, unë nuk doja të përzihesha, vetëm heshtja,

por ai ia la të birit emrin Srečko. Kjo është pika më e dhimbshme e jetës sime. Por, ndihem e lumtur kur e thërras nipin me atë emër. Si të them, është sikur po e shoh birin tim në të tani.

Tani jetojmë normalisht. Unë punoj si kuzhinieri prej vitesh. Edhe fëmijët punojnë. Edhe këtu jemi gjendur. Fëmijët kanë shoqëri, i ndihmojnë njëri-tjetrit, kështu. Në fillim ishte mjaft vështirë. Shkon si bibë nëpër mjegull. Mjedisi i panjohur.

Burri ka punuar në “Ballkan”, pastaj këtu e merrte minimumin, që i binte tetë mijë e pesëqind në muaj, dhe punonte me traktor, privatisht, kur e merrte ndokush, po edhe në ndërtimtari punonte sa mundej. Pastaj ndodhi që u rrëzua keq dhe e goditi kokën e mbeti i vdekur në vend, këtu në këtë shtëpi. I rrëshqiti këmba dhe u rrëzua. Kur u zgjova në mëngjes, djali më tha “babi është rrëzuar”. “Po ngrite pra”, i thashë. “Ai ka vdekur!”, ma ktheu. Asnjëherë në jetë nuk ka pirë hapa, asnjëherë nuk ka shkuar te mjeku, as kartë shëndetësore nuk ka pasur. Nuk ka qenë as i sëmurë, e as nuk ka pasur dhimbje, asgjë.

Ky është stres që Zoti mos e dhëntë. E pastaj, sa pushoi ai stres, më vdiqën nëna dhe babai. Pra stres pas stresi. Mos dhashtë Zoti t’i ndodhë kujt ajo që më ka ndodhur mua. Uroj që të gjithë të jenë të mirë, ta respektojnë njëri-tjetrin, ta çmojnë, të kenë bashkëpunim, jetë të mirë.

Sikur të kishim ndonjë pronë këtu me kohë, nuk do të jetoja me qira, se ne për nëntë vite e gjysmë kemi qenë me qira. Çdo muaj, atë që fiton, duhesh ta japësh për qiranë. Atëherë qiraja ishte 120 euro, e ku mbetet rryma, uji, ushqimi, veshmbathja, fëmijët në shkollë.

Do të isha më e lumtura nëse nesër do të mund të bëja diçka në vendin ku i kam lindur fëmijët. Nëse asgjë tjetër, së paku të shkoj në fundjavë, të rri një muaj a dy, e të kthehem. Megjithatë, nuk mund ta bësh e vetme, sikur të mos kthehen të tjerët. Por, nëse do të ishim kthyer siç kemi jetuar më parë në fshat, do të kthehesha qind për qind. Edhe fqinjit i kam thënë, “Më vjen keq që burri e ka shitur tokën, unë do të bëja këtu një shtëpi vikendi a çfarëdo dhe do të vija së paku një herë në muaj”. Ai tha, “Mund të vish kur të duash tek ne”. Por kjo nuk është zgjidhje. Është ndryshe kur e ke shtëpinë tënde.

Në Reçan nuk kam qenë më, nuk kam mundur, e kam të vështirë. Por jam takuar me fqinjin në Merdare. Ende mbaj kontakt me të. Edhe me një tjetër. Me këta të dy dëgjohemi rregullisht. Janë gjithmonë korrekt. “Nëse ke nevojë për diçka”, thonë, “lirisht na trego”.

Djali im, ky i vogli, shkon shpesh në Kosovë, e punon në disa makina. Edhe i madhi shkon, po më pak. Gjithkah, edhe në Prishtinë, në Pejë. I bën disa makina, dhe shkon në Kosovë për të punuar. Edhe Reçanin e kanë vizituar. Tregojnë se shtëpinë e ka mbuluar bari, nuk ka asgjë. Kisha është rrënuar më '99 dhe përmendoret i kanë rrënuar të gjitha. Varrezat janë të gjitha të rrënuara.

Kanë shkuar djali i madh me burrin sa ishte gjallë. Çdo vit burri shkonte në fshat, por unë e kisha shumë të vështirë. Nuk më linin fëmijët të shkoja. E dinin se vuaja shumë dhe mezi jam nisur pas një kohe të gjatë, që edhe unë të shkoj në Kosovë. M'u desh edhe për shkak të dokumenteve. Atëherë kur e shitëm tokën, më duhej të nënshkruaja edhe unë te noteri. Kam qenë disa herë.

Sot nuk dua tjetër, vetëm ta marr vesh të vërtetën. Kjo do të ishte drejtësia më madhe për mua. Vetëm të vërtetën dhe asgjë tjetër! Sepse ai fëmijë nuk ka ditur asgjë, nuk i ka bërë keq askujt, as ai, as unë, e as burri.

Djali ka qenë nxënës i shkëlqyeshëm. Ndonjëherë shumë i mirë, ndonjëherë i shkëlqyeshëm. Djalë i mirë, djalë i qetë. Jashtëzakonisht. E ç'ka ditë ai? Ka qenë trembëdhjetë vjeç e gjysmë atëherë. Nuk ishte si tani që fëmijët i kanë telefonat mobilë. Atëherë kishte shoqërime, lojë me top, krejt normale.

Fëmijët e fqinjët i kam shpëtuar unë personalisht kur është bërë spastrimi i atij fshati. Fëmijët kishin kërcyer rrethojën, kishin dalë në oborrin tonë dhe thoshin “të lutem më shpëto”. Unë i mora në dhomën time, e rrezikova jetën time dhe fëmijët e mi për t'i shpëtuar ata. Por fëmija si fëmijë nuk është fajtor. Ishin fëmijët e të dy fqinjëve, njëri e ka shtëpinë prapa meje, tjetri poshtë times. I futa në dhomën time, i lashë me fëmijët e mi. Erdhi ushtria e thanë, “Të shohim a ka dikush këtu!”. “Nuk është askush, vetëm fëmijët e mi”, u thashë. Çka nëse do t'i shihnin ata të dy atje lart, e të më thoshte ndokush, “Unë po luftoj, të tutë i kanë rrëmbyer, e ti po ua shpëton fëmijët atyre”. Kam mundur edhe fëmijëve të mi t'ua rrezikoj jetën, edhe timen. Por kjo ishte më e fortë se unë, duhej t'i shpëtoja ata fëmijë. Ishte më e fortë se unë. Si ta shikoj duke qarë, e të mos e shpëtoj?

Jam dëgjuar edhe me prindërit e tyre. Flasim vazhdimisht, dy-tre herë në muaj detyrimisht. Ai fqinji është goxha më i vjetër se unë, por flasim vazhdimisht.

Fëmijët e tij punojnë në Zvicër. Gjithmonë më thonë, “Ne të jemi borxhlinj ty gjithë jetën. Atë që ke bërë ti, nuk do ta bënte askush”. Edhe pse isha 32 vjeçe atëherë, nuk kam menduar fare për familjen tjetër, por më vinte shumë rëndë, sepse paramendojeni, ata janë fëmijë, nuk janë fajtorë. Nuk i kanë bërë keq askujt. Nëse unë kam faj, nëse ti ke faj, ata nuk kanë faj. Kujt i kanë bërë gjë ata?

Edhe vëllai im Bobani ka qenë njeri jashtëzakonisht i mirë. Ka qenë ushtar në Kroaci, atëherë kur ishte më së keqi. Mezi pati shpëtuar kur pati nisë lufta. Pastaj shpëtoi nga aty dhe erdhi në Bratutin, në përbërjen rezervë. Ka qenë i mirë me të gjithë, nuk ka pasur grindje me askënd, kurrë. Por nuk është fajtor pse i është dashur të uniformohet. Siç u është dashur tuajve të shkojnë në UÇK, edhe tanëve u është dashur të shkojnë në ushtri. Nuk ka dua-s'dua. Të thërrasin në SPB dhe duhet të nënshkruash e të vishesh, pa kundërshtime. Situata ishte e tillë. Pastaj, ti nuk më shikon dot, unë nuk të shikoj dot. E cila është arsyeja? E vështirë, por ç'të bësh?

E vjen mandej këtu në Serbi, gjithçka e panjohur, gjithçka nga fillimi, derisa të krijosh diçka. Këtu na kanë pranuar, por gjithmonë na shohin si të huaj. Dhe kjo është normale. Tashmë, jemi gati gjysmë-gjysmë këtu në Banjë, e më së shumti ka në Kralevë. Por prapë, ja fëmijët e mi kanë vërtet shoqëri të mirë, edhe unë kam kolege këtu, nuk na shohin ashtu aspak. Por në fillim po, derisa na ka njohur. Derisa të shohin kush je, çka je.

Ja, edhe vajza e vogël, tashmë ka shoqërinë e vet. Fillimi ishte shumë i vështirë, por janë 20 vjet, nuk janë pak.

Më së shumti e fajësoj veten që nuk kam mundur ta shpëtoj djalin. Dhe më së shumti në jetë do të doja vetëm ta merrja vesh ku e ka varrin.

Sot them se fati do ta ketë tërheqë, duket se kështu ka qenë e shkruar, të shkojë me dajën, që edhe ky bashkë ta humbë kokën. Kështu e shoh unë. Të njëjtën ditë nga shkolla ta takoj, të më zhduket nga jeta, të takojë hallën, të vijë në këmbë katër kilometra, të më vijë atë ditë edhe vëllai, të nisen bashkë atë ditë, e të vritet po atë ditë.

Burri, sa herë pinte pak, më thoshte, “Vëllai yt ma humbi djalin!”. Eh, kjo ma bën edhe më të vështirë. Më të vështirë! Po ta dinte, as ai vetë nuk do të shkonte. Më së vështiri në jetë më vinte kur ma thoshte këtë. Nga njëra anë vëllai, nga tjetra djali, mos lejofte Zoti t'i ndodhë askujt në jetë ajo që më ka ndodhur mua. Askujt! Nëna më shkoi, edhe babi, nga trishtimi.

Na kanë ardhur dy a tri herë, na e kanë marrë gjakun. Që të shohin për atë, ADN-në. Por deri tani asgjë. Ka ndodhur te, jo Hoqa e Madhe, por një vend tjetër, edhe atje ka mjaft të rrëmbyer, që të jenë rrëmbyer dy vëllezër, e tërë familja prej 12 anëtarëve, dhe pastaj të ketë trupa që tashmë i kanë gjetur, janë të varrosur në Beograd, i kanë gjetur. Por mua deri tani nuk më kanë thirrë për asgjë. Por sa kemi jetuar atje kanë ardhur, na e kanë marrë gjakun, në rast se gjejnë ndonjë trup a diçka. Pastaj kemi shkuar në Kosovë për të parë garderobën se mos e njohim ndonjë nga tanët. Nuk kemi gjetur asgjë. E në fshatin ku kam jetuar unë janë 6 të rrëmbyer; dy vëllezër, djali i tezës, një fqinj dhe djali im, të gjithë të rrëmbyer nga ky fshat. Të tjerët janë rrëmbyer një muaj para djalit tim. Njëri ka qenë ushtarak. Ai ka qenë i sëmurë, ka shkuar në Beograd, vëllai i tij dhe djali i tezes e kanë marrë në Beograd për ta kthyer në Dule, e aty janë rrëmbyer.

Për Qeverinë kam çka të them: le të na gjejnë zgjidhje, le të na ndihmojnë të marrim vesh çkado në lidhje me tanët. Edhe Qeveria jonë edhe e juaja. Edhe të më ndërtojnë rrokaqiell, mua nuk më duhet asgjë, më duhet vetëm të marr vesh për ta. Kjo është porosia e vetme. Kjo do të ishte pasuria më e madhe, që ta merrja vesh, ta di se është i vdekur, e të shkoj t'ia ndez një qiri, e nëse është i gjallë, ta di që është i gjallë. Por nuk di asgjë. Të vret pasiguria gjithë jetës, kjo është më e keqja. Nëse e kanë vra, ta di ku i ka eshtrat.

Mandej, jo shtëpia e verdhë, jo ajo atje, vetëm ta ngrej në tensionin. Askush nuk e thotë të vërtetën. Unë nuk mund të them se nuk ka pasur edhe nga ana juaj. Edhe ju keni mjaft të vrarë. Jam e vetëdijshme për këtë. Ndoshta atë që nuk ka bërë asgjë, bash atë e kanë vrarë. Nuk mund të them unë vetëm për timin, ta marr vesh për të mitë e të mos brengosem për të tjerët. Jo. Për të gjithë! Kjo është porosia ime, të merret vesh për të gjithë. Të dalë njëherë e vërteta e të shihet, të merret vesh fati i atyre familjeve. Pra, jo të them tash vetëm e familjeve serbe ose muslimane, por e të gjithave.

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Zorica Bllagojeviq

Fëmijëri të Rrëmbyera

Rrëfime mbi përvojat
e fëmijëve në luftë

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

94(496.51)
316-053.4/.6(496.51)(092)

Fëmijëri të rrëmbyera : rrëfime mbi përvojat e fëmijëve në luftë (1998 - 2000) / drejtues i projektit Korab Krasniqi. - Prishtinë : forumZFD, 2022. - 215 f. : ilustr. ; 24 cm.

Kosova -- Historia
Lufta e Kosovës, 1998-2000
Viktimat e luftës -- Fëmijët
Intervistat -- Tregime personale

1. Krasniqi, Korab

ISBN 978-9951-775-09-0

Aleph [000103670]

Fëmijëri të rrëmbyera

Rrëfime
mbi përvojat
e fëmijëve
në luftë

ISBN 978-9951-775-09-0

Prishtinë 2022

Realizuar nga:

forumZFD (Forum Civil Peace Service / Forum
Ziviler Friedendienst e.V)

Qendra Burimore për Persona të Zhdukur

Mbështetur nga:

Ministria Federale Gjermane për Bashkëpunim
Ekonomik dhe Zhvillim (BMZ)

Ambasada Zvicerane në Kosovë